

Vanzatvorska rehabilitacija i reintegracija u prevenciji i suprotstavljanju nasilnom ekstremizmu i radikalizaciji koji vode ka terorizmu

Vodič za kreatore politika i praktičare u jugoistočnoj Evropi

Izdavač: Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi,
Beč, januar 2020.
©OSCE 2020
Oprema i dizajn: Mind
Štamparija: red hot 'n' cool

Sva prava rezervirana. Nijedan dio ove publikacije ne može se reproducirati, pohranjivati u pretraživom sistemu, niti prenositi u bilo kojoj formi ili bilo kojim sredstvima - elektronski, mehanički, fotokopiranjem, snimanjem ili na neki drugi način, bez prethodne pisane dozvole izdavača. Ovo ograničenje se ne odnosi na izradu digitalnih ili štampanih primjeraka ove publikacije za internu upotrebu unutar OSCE-a, i na lično i obrazovno korištenje kada se koristi u neprofitne i nekomercijalne svrhe, pod uvjetom da se na primjercima navede OSCE kao izvor.

ISBN 978-3-903128-50-7
Transnational Threats Department
OSCE Secretariat
Wallnerstrasse 6, A-1010 Vienna, Austria
www.osce.org/atu

Objavlivanje ove publikacije omogućeno je zahvaljujući velikodušnom prilogu Vlade Sjedinjenih Američkih Država. Sadržaj ove publikacije, uključujući gledišta, mišljenja, nalaze, tumačenja i zaključke koji su ovdje navedeni, ne odražava nužno stavove donatora. Ovo je dokument koji se ne temelji na konsenzusu.

Sekretarijat OSCE-a ne prihvata nikakvu odgovornost za tačnost ili potpunost bilo koje informacije, pruženih uputstava ili savjeta, niti za štamparske greške. Sekretarijat OSCE-a se ne može smatrati odgovornim za bilo koji gubitak ili štetu koja nastane korištenjem informacija sadržanih u ovoj publikaciji i nije odgovoran za sadržaj vanjskih izvora, među kojima su vanjski websitei navedeni u ovoj publikaciji.

 Organization for Security and
Co-operation in Europe

 U.S. Mission to the OSCE

Vanzatvorska rehabilitacija i reintegracija u prevenciji i suprotstavljanju nasilnom ekstremizmu i radikalizaciji koji vode ka terorizmu

Vodič za kreatore politika i praktičare u
jugoistočnoj Evropi

Sadržaj

ZAHVALNOST	5
SKRAĆENICE	6
GLOSAR	7
PREDGOVOR	11
SAŽETAK	12
1. UVOD	15
2. KLJUČNI KONCEPTI	23
3. POSEBNE KARAKTERISTIKE VANZATVORSKOG R&R-a	29
4. PRAVNI OKVIRI I OKVIRI POLITIKA	39
5. PROCES	43
6. INTERVENCIJE	57
7. VRŠIOCI INTERVENCIJA	65
8. OMOGUĆAVANJE EFIKASNE RAZMJENE INFORMACIJA I SARADNJA IZMEĐU VIŠE AKTERA	79
9. VLADINE VS NEVLADINE SLUŽBE	85
10. IZGRADNJA KAPACITETA	89
11. POSEBNE KATEGORIJE POJEDINACA: RJEŠAVANJE JEDINSTVENIH IZAZOVA I POTREBA ŽENA I DJECE	97
12. ZAKLJUČAK: KLJUČNI PRINCIPI	107
ANEKS 1: PRIRUČNICI, SMJERNICE I DRUGE ALATKE RELEVANTNE ZA VANZATVORSKU R&R	115
ANEKS 2: PRIMJERI RAZLIČITIH PRISTUPA VANZATVORSKOM R&R	121
OSCE-ovi IZVORI	132
BIBLIOGRAFIJA	133

Zahvalnost

OSCE-ova Jedinica za pitanja borbe protiv terorizma (ATU) Odjela za transnacionalne prijetnje (TNTD) želi zahvaliti Ericu Rosandu za njegov udio u koncipiranju i pisanju ovog Vodiča. Ovu publikaciju i uz nju vezane aktivnosti osmislio je i razradio ATU pod vodstvom Georgie Holmer, više savjetnice za pitanja borbe protiv terorizma; Agnieszke Hejduk, pomoćnice voditelja programa i Katerine Koci, asistentice na projektu.

ATU je također zahvalan na saradnji i povratnim informacijama koje je pružilo osoblje OSCE-a prisutno u Albaniji, Misije u Bosni i Hercegovini, Misije na Kosovu, Misije u Crnoj Gori, Misije u Srbiji i Misije u Skoplju, kao i drugim OSCE-ovim tijelima i institucijama koje su pružile kritičke komentare. Zahvaljujemo i Nigelu Quinneyju za podršku prilikom uređivanja teksta publikacije.

ATU izražava zahvalnost za tehničku stručnost i sugestije koje su nam tokom procesa izrade i recenzije pružili sljedeći pojedinci:

Torben ADAMS

Međunarodna saradnja službenika
kazneno-popravnih ustanova,
Bremen, Njemačka

Maartje BUTER

Sigurna kuća, The Hague, Holandija

Christopher DEAN

Globalni centar, Psihološke službe za
identifikaciju, Ujedinjeno Kraljevstvo

Hadelin FERRONT

Briselski De-Rad centar, Belgija

Johannes HEILER

Pitanja borbe protiv terorizma Ureda
za demokratske institucije i ljudska
prava

Melinda HOLMES

Ženski savez za vodstvo na planu
sigurnosti (WASL) Međunarodne
mreže civilnog društva za akciju
(ICAN)

Sofia KOLLER

Njemačko vijeće za vanjske odnose,
Njemačka

Ryan McEACHRAN

Kraljevska kanadska konjička policija,
Kanada

D. Elaine PRESSMAN

Institut za forenzičku psihijatriju i
psihologiju, Holandija i Univerzitet
Carleton, Ottawa, Kanada

Vera TKACHENKO

Odjel za prevenciju kriminala i
krivičnu pravdu, Ured Ujedinjenih
naroda za droge i kriminal

Steve WEINE

Centar za globalno zdravlje,
Univerzitet Illinois u Chicagu,
Illinois, SAD

Ariane WOLF

Mreža za prevenciju nasilja,
Njemačka

Skraćenice

ATU	Jedinica za pitanja borbe protiv terorizma
CREST	Centar za istraživanje i prikupljanje dokaza o sigurnosnim prijetnjama
CI O	Predsjedavajući/a OSCE-a
CRC	Konvencija UN-a o pravima djeteta
CSO	Organizacija civilnog društva
CTED	UN-ov Odbor za borbu protiv terorizma, Izvršna direkcija za borbu protiv terorizma
CVE	Suprotstavljanje nasilnom ekstremizmu
EU	Evropska unija
FO	Terenska operacija
“FTF”	“Strani teroristički borac”
GCTF	Globalni forum za borbu protiv terorizma
ICCPR	Međunarodna konvencija UN-a o građanskim i političkim pravima
ISIL	Islamska država Iraka i Levanta
LISC	lokalne integrirane sigurnosne ćelije
MC DOC	Dokument Ministarskog vijeća
NGO	nevladina organizacija
NPO	neprofitna organizacija
NRM	nacionalni referalni mehanizam
ODIHR	OSCE-ov Ured za demokratske institucije i ljudska prava
OSCE	Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi
PTST	posttraumatski stresni poremećaj
P/CVERLT	prevencija i suprotstavljanje nasilnom ekstremizmu i radikalizaciji koji vode ka terorizmu
PVE	prevencija nasilnog ekstremizma
RAN	Mreža za podizanje nivoa svijesti o radikalizaciji
RCC	Vijeće za regionalnu saradnju
R&R	rehabilitacija i reintegracija
RCMP	Kraljevska kanadska konjička policija
SAFIRE	naučni pristup iznalaženju pokazatelja radikalizacije i odgovorima na tu pojavu
SNC	konferencija na društvenoj mreži
TRAP-18	Protokol o procjeni radikaliziranosti terorista
TNTD	Odjel za transnacionalne prijetnje
UN	Ujedinjeni narodi
UNDP	Razvojni program Ujedinjenih naroda
UNICRI	UN-ov interregionalni institut za kriminalistiku
UNODC	Ured Ujedinjenih naroda za droge i kriminal
UNOCT	Ured Ujedinjenih naroda za borbu protiv terorizma
VERA	procjena rizika nasilnog ekstremizma
VERLT	nasilni ekstremizam i radikalizacija koji vode u terorizam

Glosar

Ovaj glosar služi da razjasni ključne pojmove koji se koriste u ovom Vodiču. Definicije su date samo za ovaj Vodič i nisu službene OSCE-ove definicije.

Akteri civilnog društva — pripadnici zajednice, uključujući žene, mlade osobe i vjerske lidere, kao i druge lidere u zajednici, uključujući sve one koji su dobro pozicionirani da efikasno i trajno doprinose blagostanju društva.

Alatka za procjenu rizika — okvir za prikupljanje, analizu i obradu podataka kao pomoć pri odlučivanju, koji - na osnovu raspoloživih informacija iz više izvora - predstavlja nediskriminatorni metod provjere vjerovatnoće i ozbiljnosti štete.

Alternativne mjere — niz mjera koje se mogu primijeniti kao alternativa preliminarnom pritvoru ili zatvoru nakon presude za pojedince optužene ili osuđene za krivična djela povezana sa terorizmom. Ove mjere mogu varirati, ovisno o jurisdikciji. U kontekstu mjera koje se izriču prije suđenja, to može uključiti kauciju, kućni pritvor, elektronsko praćenje, uvjetni otpust koji može nalagati prijavljivanje organu za provedbu zakona ili drugim organima krivičnog pravosuđa. U kontekstu mjera izrečenih nakon presude, alternativne mjere mogu biti neke od mjera koje se izriču prije suđenja, kao i uvjetna kazna ili sudski nadzor, svakodnevno prijavljivanje, elektronsko praćenje kod kuće, uvjetnu ili odloženu kaznu, koristan rad u zajednici i restituciju.

Bivši nasilni ekstremisti ili „bivši“ — pojedinci koji su odustali od puta u nasilni ekstremizam i radikalizaciju koji vode ka terorizmu, a koji mogu igrati korisnu ulogu u podizanju nivoa svijesti i prenošenju vjerodostojnih kontranarativa.

Prevenција nasilnog ekstremizma — proaktivne, neprinudne akcije u borbi protiv nastojanja nasilnih ekstremista da radikaliziraju, vrbuju i mobiliziraju sljedbenike da čine nasilje, kao i akcije za rješavanje specifičnih faktora koji olakšavaju i omogućavaju vrbovanje nasilnih ekstremista i njihovu radikalizaciju u nasilje. U djelovanja na polju suprotstavljanja nasilnom ekstremizmu (eng. kratica CVE, prim. prev.) ne spada prikupljanje obavještajnih informacija ili vršenje istraga u svrhu krivičnog gonjenja.

Borba protiv terorizma — politike djelovanja, zakoni i strategije koje razrađuju državni akteri i koje primjenjuju prvenstveno agencije za provedbu zakona i obavještajne agencije, a nekada i vojska, s ciljem ubijanja ili hvatanja terorista, onemogućavanja terorističkih zavjera i razbijanja terorističkih organizacija.

Zajednica — žene, muškarci, društvene grupe i institucije koje su u istom geografskom području i/ili imaju zajedničke interese.

Deradikalizacija — proces promjene sistema uvjerenja pojedinca, tako da on ili ona odbaci nasilnu ekstremističku ideologiju i prihvati umjerene, nenasilne vrijednosti. Ovaj pojam podrazumijeva temeljnu promjenu shvatanja, koja je rezultat aktivnosti čija je namjera pomoći pojedincima da se odreknu radikalnih ili ekstremističkih ideja, uvjerenja, ili odvoje od grupa povezanih s nasiljem.

Odricanje od nasilja — društveni i psihološki proces, čiji je cilj da se posvećenost i pripadnost pojedinca u nasilni ekstremizam smanje do toga da takva osoba više ne predstavlja rizik ponovnog uključivanja ili angažiranja u nasilnim akcijama. Ovaj proces uključuje promjenu ponašanja (gdje se više ne koristi niti opravdava primjena nasilja), ali ne podrazumijeva obavezno da će pojedinac prestati biti predan radikalnom ili ekstremističkom cilju.

Civilno društvo — raznoliki spektar nevladinih aktera, zajednica i formalnih i neformalnih udruženja koji se angažiraju u javnom životu, kako bi promovirali zajedničke vrijednosti i ciljeve.

Vanzatvorski programi — ovaj pojam se odnosi na programe R&R-a koji se realiziraju izvan zatvorskog konteksta, naprimjer, programi u zajednici ili kao dio alternativnih mjera.

Programi prevencije — programi osmišljeni da izgrade otpornost zajednice na VERLT i socijalnu koheziju, kako bi se oduprlo privlačnosti VERLT-a. Ovi programi su usmjereni na neradikalizirane zajednice i imaju razne oblike. U kontekstu javnog zdravlja, ovo je poznato kao „primarna prevencija“.

Programi intervencije — programi usmjereni na osobe „izložene riziku“ kojima se nastoji intervenirati na skretanje osoba u terorističku radikalizaciju prije nego pređu liniju koja vodi u kriminalne aktivnosti. Ti programi su obično dobrovoljni i uključuju psihosocijalnu podršku, mentorstvo, teološku/doktrinarnu debatu i obrazovanje i/ili obuku ili podršku s ciljem zapošljavanja. U kontekstu javnog zdravlja, ovo je poznato kao „sekundarna prevencija“, s fokusom na P/CVERLT referalne mehanizme.

Pristup saradnje cjelokupnog društva — pristup P/CVERLT-u koji zagovaraju kreatori politika djelovanja i praktičari, a koji predviđa ulogu za više djelovanje sektora i aktera civilnog društva u programima prevencije, intervencije, odricanja od nasilja i R&R-a.

Uvjetno puštanje na slobodu — ključni dio sistema krivičnog pravosuđa osmišljen da regulira ponašanje osumnjičenih ili prekršilaca zakona tako što se od njih traži da, do izvjesne mjere, budu predmet praćenja. Tipične aktivnosti i intervencije uvjetnog puštanja na slobodu uključuju nadzor nad ponašanjem, preusmjeravanje i pružanje materijalne, psihosocijalne, obrazovne i drugih vidova pomoći. Uvjetni otpust ima dvostruki cilj: da promovira socijalnu uključenost osumnjičenih ili prekršilaca zakona, te da time doprinese sigurnosti zajednice.

Procjena rizika i potreba — proces koji uključuje sistematsko prikupljanje i obradu informacija koje se odnose na pojedinca, kako bi se propisno obučeni profesionalcima omogućilo da procijene vjerovatnoću da će konkretni pojedinac djelovati s ciljem činjenja štete, prirodu i ozbiljnost te štete, te potrebe tog pojedinca da se, ako se s njim radi, može smanjiti rizik.

Programi rehabilitacije i reintegracije (R&R) — programi usmjereni na pojedince radikalizirane u nasilje (što uključuje, ali se ne ograničava na činjenje terorističkih djela), a ponekad i njihove porodice, kao i na one koji nisu ušli u zatvorski sistem, ali mogu izražavati neki nivo podrške nasilnom ekstremizmu, uključujući one koji su se vratili sa teritorije koju drži Islamska država u Iraku i Levantu (ISIL)-Da'eš. Programi R&R mogu se provoditi u zatvoru, izvan zatvorskog okruženja, u zajednici, ili kao dio djelovanja službi za uvjetni otpust iz zatvora. Oni mogu ponuditi obrazovnu i stručnu obuku, savjetovanje, prilike za zapošljavanje i ideološki preodgoj. U kontekstu javnog zdravlja, ovo je poznato kao „tercijarna prevencija“.

Radikalizacija koja vodi u terorizam — dinamični proces kojim pojedinac počinje prihvatati terorističko nasilje kao mogući, možda čak i legitimni, slijed akcije. Ovo može, eventualno, ali ne i obavezno, navesti tu osobu da zagovara, djeluje u cilju podrške ili se angažira na planu terorizma.

Rodna perspektiva — svijest i razmatranje različitih potreba, iskustava i statusa žena i muškaraca koji se temelje na sociokulturnom kontekstu.

Zatvorski programi — ovaj pojam se odnosi na zatvore i druge pritvorske kontekste u kojima je sloboda kretanja pojedinca ograničena na temelju sudskog naloga.

Predgovor

Medijski naslovi u cijeloj OSCE-ovoj regiji svakodnevno nas suočavaju sa turobnom realnošću. Nasilni ekstremizam i terorizam predstavljaju stalnu prijetnju za mir i sigurnost. Ove pojave podrivaju vrijednosti na kojima se temelji OSCE — vrijednosti kao što je tolerancija, uključenost i različitost. Kako bismo zaštitili naše vrijednosti i naše građane, mi trebamo na nasilje odgovoriti kada se desi, ali je idealno spriječiti nasilje prije nego što se desi.

Povratak stranih terorističkih boraca (FTF) i njihovih porodica je izazov koji je visoko na listi aktuelnih problema u mnogim državama članicama OSCE-a. Osiguravanje da se ti pojedinci - koji mogu, ali ne moraju biti krivično gonjeni ili zatvoreni - vremenom mogu reintegrirati u društvo ključno je pitanje sigurnosti i ljudskih prava. U rješavanju ovog problema, vlade treba da se opreme odgovarajućim metodama koje omogućavaju kreiranje efikasnih politika i programa usklađenih sa ljudskim pravima. OSCE pomaže da se unaprijeđe i podrže dobre prakse u vezi s tim i srodnim pitanjima.

Ovaj Vodič je dio serije publikacija koje je priredila Jedinica za pitanja borbe protiv terorizma pri Odsjeku za transnacionalne prijetnje Sekretarijata OSCE-a. Usmjeren je specifično na programe rehabilitacije i reintegracije koji se provode izvan zatvorskog okruženja i osmišljen kako bi bio komplementaran mnogim postojećim alatima, čiji je fokus na nastojanjima koja se čine u zatvorima. Ovaj Vodič naglašava važnu ulogu zajednica i nevladinih aktera, te utvrđuje ključne principe kao pomoć prilikom osmišljavanja programa i inicijativa. Pisan je sa državama jugoistočne Evrope na umu i na osnovu konsultacija s OSCE-ovim terenskim operacijama i ključnim akterima u samoj regiji. Međutim, mnogi koncepti sadržani u ovom Vodiču relevantni su i za druge regije.

Predviđamo da će ovaj Vodič i srodne publikacije biti dragocjen resurs kreatorima politika djelovanja i praktičarima koji se bave pružanjem podrške radikaliziranim pojedincima u njihovom odricanju od nasilja i u osiguravanju mirne zajednice.

Thomas Greminger
Generalni sekretar OSCE-a

Sažetak

Države u cijelom području OSCE-a sve više usmjeravaju pažnju na to kako operacionalizirati sveobuhvatni pristup rješavanju prijetnji terorizma i nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi u terorizam (VERLT) koji, primjenom različitih mjera prevencije i suprotstavljanja VERLT-u, uspostavlja ravnotežu prema tradicionalnim mjerama borbe protiv terorizma, kao što su hapšenje, pritvor i ograničavanje kretanja. Te mjere uključuju politike i programe prevencije, intervencije, te rehabilitacije i reintegracije (R&R).

Koncept R&R-a privlači sve veću pažnju kreatora politika, praktičara, nacionalnih vlada i multilateralnih tijela iz cijelog niza razloga. To uključuje porast broja krivičnih gonjenja za slučajeve terorizma, što je dovelo do porasta broja pojedinaca povezanih sa VERLT-om koji služe zatvorsku kaznu, od kojih će mnogi u jednom trenutku biti oslobođeni i vratiti se u zajednicu, obično u relativno mladoj dobi; sve veće priznavanje ključne uloge koju inicijative R&R u kojima učestvuju više aktera mogu igrati u smanjenju recidivizma povezanog sa terorizmom; sve veći broj pojedinaca koji se vraćaju iz zona konflikta u Iraku i Siriji, a koji su mogli biti radikalizirani da počine nasilje, a koji možda neće završiti u zatvoru; i spoznaja da mnoge države u ovom trenutku nemaju programe R&R-a.

Inicijative R&R-a se mogu podijeliti na dvije široke kategorije: one koje su usmjerene na zatvorsko okruženje, gdje teroristi ili nasilni ekstremisti koji su prekršili zakon služe kaznu, i one koje su usmjerene na vanzatzorsko okruženje, u kojima su programi R&R-a usmjereni ne samo na bivše prekršiocyte zakona, već i na pojedince koji su povezani sa terorizmom i VERLT-om, ali nisu kažnjeni za slična krivična djela. Sa svojim fokusom na vanzatzorski prostor, ovaj OSCE-ov Vodič nastoji dopuniti brojne alatke koje su već razvijene u svrhu podrške djelovanjima na planu R&R-a koja se provode u zatvoru. On nudi jedan resurs državama, pogotovo državama jugoistočne Evrope, koji se može koristiti kako bi se shvatilo kako na najbolji način odgovoriti na potrebe i izazove povezane sa R&R-om u vanzatzorskom okruženju.

Napisan da podrži osmišljavanje sveobuhvatnih, vanzatzorskih programa R&R-a, ovaj Vodič:

- Razmatra pitanja koja se odnose na zakonske okvire i one na polju politika koji su u samom temelju vanzatzorskih programa R&R-a;
- Nabraja neke od zajedničkih elemenata i pitanja za razmatranje u vezi sa procesom izrade i provedbe takvih programa;
- Utvrđuje neke od različitih kategorija intervencija ili podrške uključujući psihosocijalnu, socioekonomsku i ideološku podršku - koje ovi programi treba da pruže kako bi se odgovorilo na često različite potrebe i ranjivosti onih koji posegnu za nasilnim ekstremizmom;

- Identificira cijeli niz vladinih i nevladinih vršilaca intervencija koji često doprinose djelovanju u oblasti R&R-a, pri čemu njihova raznolikost odražava raznolikost rizika i potreba korisnika tih programa;
- Odgovara na pitanje kako operacionalizirati efikasnu razmjenu informacija i saradnju više aktera;
- Naglašava neke od potreba i izazova na planu obuke idrugih aspekata kapaciteta, kako na institucionalnom,tako i na pojedinačnom nivou — sa kojima se države mogu suočiti; i
- Razmatra značaj osiguravanja da vanzatorske inicijative povezane sa R&R-om uzmu u obzir osjetljivosti u pogledu roda i starosne dobi, posebno s obzirom na jedinstvene potrebe i rizike, te time i izazove, koje mogu predstavljati žene i djeca.

Priznavajući potrebu da se osmisle specifični pristupi ovom izazovu koji su osjetljivi na kontekst i konflikt, ovaj Vodič identificira niz principa koji trebaju biti osnova svih vanzatorskih nastojanja na planu R&R-a:

- Politički lideri trebaju objasniti valjanost programa R&R-a često skeptičnoj javnosti;
- Programi R&R-a treba da rješavaju sve oblike VERLT-a;
- Naglasak treba staviti na odricanje od nasilja (promjenu ponašanja), umjesto na deradikalizaciju (promjenu uvjerenja), mada se ideološka perspektiva pojedinca ne treba ignorirati;
- Angažman većeg broja aktera i sektora od suštinskog je značaja;
- Proporcionalnost i kontinuitet inicijativa R&R-a su važni;
- Inicijative R&R-a treba da upravljaju stigmom i ublažavaju je, pri tome izbjegavajući stvaranje utiska da korisnici programa R&R-a uživaju poseban tretman;
- Treba nastojati da se pripreme i uključe zajednice, čiji su angažman i podrška programima R&R-a od ključnog značaja za uspjeh;
- Pristupi R&R-a trebaju biti osjetljivi na često jedinstvene potrebe žena i djece i rješavati ih;
- Programi R&R-a trebaju se oslanjati na postojeće kapacitete, ali ih treba jačati, tamo gdje je to potrebno; i
- Svi programi R&R-a trebaju inkorporirati teoriju promjene, u čije se prednosti svrstava lakše mjerenje njihovog efekta.

1. Uvod

Nasilni ekstremizam i terorizam u svojoj osnovi predstavljaju odbacivanje demokratskih vrijednosti tolerancije, poštivanja, inkluzije i različitosti, koje su u samom temelju djelovanja OSCE-a. Mada 57 država članica OSCE-a doživljavaju različite tipove i nivoe prijatni povezanih sa transnacionalnim terorizmom, sve su potvrdile svoju predanost zajedničkom radu na rješavanju problema nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu (VERLT).

Države u OSCE-ovom području i dalje se suočavaju sa višestrukim izazovima koji se odnose na prevenciju i suprotstavljanje nasilnom ekstremizmu i radikalizaciji koji vode ka terorizmu (P/CVERLT). To uključuje rješavanje faktora koji vode u nasilni ekstremizam; otkrivanje i prevenciju napada domaćih počinitelja; upravljanje povratkom „stranih terorističkih boraca“ („FTF“) i članova njihovih porodica iz zona konflikta; i olakšavanje mirnog povratka terorista i nasilnih ekstremista koji su prekršili zakon u društvu. Rješavanje različitih aspekata ovih izazova prioritet je za države koje su prethodnih godina predsjedavale OSCE-om (CiO), među kojima su Švicarska,¹ Srbija,² Njemačka,³ Austrija,⁴ Italija,⁵ i posljednja u nizu – Slovačka.

Tokom OSCE-ove konferencije o borbi protiv terorizma, održane u martu 2019. godine u Slovačkoj, učesnici su naglasili značaj saradnje većeg broja aktera i sektora na više nivoa u svakoj državi, kako bi se rješavao problem VERLT-a. Oni su naglasili značaj rehabilitacije i reintegracije bivših terorista prekršilaca zakona i „FTF-a“ povratnika i članova njihovih porodica u društvo, zapazivši da se „pojedinici često vraćaju u isto okruženje koje im je i omogućilo radikalizaciju u terorizam. Neophodno je da se nađe prava kombinacija odgovora, kako bi se zaštitilo društvo i pomoglo onima koji su voljni da se iskupe.“⁶

---

1 Vidjeti, naprimjer, OSCE Chairperson-in-Office (CiO), *The Chairmanship Interlaken Recommendations*, 29. april 2014, <https://www.osce.org/cio/118146?download=true>.

2 Vidjeti, naprimjer, OSCE, *Ministerial Declaration on Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism*, 4. decembar 2015.,

3 Vidjeti, naprimjer, OSCE, *Declaration on Strengthening OSCE Efforts to Prevent and Counter Terrorism*, 9. decembar 2016, <https://www.osce.org/cio/288176?download=true>.

4 Vidjeti, naprimjer, OSCE/ CiO, *Recommendations from the 2017 OSCE-wide Counter-Terrorism Conference on "Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism"*, Chairmanship's Perception Paper, maj 2017, <https://www.osce.org/secretariat/327731?download=true>.

5 OSCE/ CiO, *The Reverse Flow of Foreign Terrorist Fighters (FTFs): Challenges for the OSCE Area and Beyond*, 10.–11. maj 2018, Rome, <https://www.osce.org/chairmanship/377557?download=true>.

6 OSCE, "As Terrorism Trends Are Evolving, We Need to Work Together to Stay One Step Ahead — Main Message from Opening of OSCE Conference in Bratislava", saopćenje za štampu, 25. mart 2019, <https://www.osce.org/chairmanship/415163>.

Efikasni i održivi programi rehabilitacije i reintegracije (R&R) od suštinskog su značaja za dugoročno rješavanje VERLT-a, i, kao što je to naglašeno u Kanadskoj nacionalnoj strategiji za borbu protiv radikalizacije u nasilje, ovi programi mogu dopuniti djelovanje „sigurnosnih i policijskih agencija u oblasti praćenja, istraga i formuliranje optužnica u slučajevima krivičnog gonjenja. Programi odricanja od nasilja usmjereni na one koji su se direktno uključili u ideološki motivirano nasilje... predstavljaju drugi način ublažavanja potencijalne prijetnje koju predstavljaju ti pojedinci.”⁷ Iz niza razloga, R&R je područje koje privlači sve veću i sve urgentniju pažnju država u cijeloj OSCE-ovoj regiji.

Prvi razlog je porast broja krivičnih procesa u slučajevima terorizma. Od terorističkih napada u Sjedinjenim Američkim Državama, u septembru 2001. godine, pravni okvir za borbu protiv terorizma progresivno se širio, što je dovelo do porasta broja terorističkih prekršilaca koji služe zatvorsku kaznu.⁸ Drugi razlog su relativno kratke zatvorske kazne za teroriste prekršioce zakona u nekim dijelovima OSCE-ovog područja. Od 2015. godine, u samoj jugoistočnoj Evropi je na desetine pojedinaca osuđeno za teroristička krivična djela i služili su, ili još služe, zatvorsku kaznu. Jugoistočna Evropa, međutim, ima neke od najkraćih zatvorskih kazni za krivična djela terorizma na kontinentu,⁹ pri čemu prekršioци vjerovatno provedu tek oko sedam godina u zatvoru, u prosjeku.¹⁰

Treći, i uz prethodno vezani razlog, mnogi pojedinci povezani sa terorističkim aktivnostima jednom će biti pušteni iz zatvora, obično u relativno mladoj dobi, i vratiti se u društvo. Ti bivši zatvorenici će trebati podršku, ako se želi da postanu mirni i produktivni članovi društva, pri čemu, u nekim slučajevima, njihovo premještanje u druge gradove ili zajednice treba uzeti u razmatranje.

Četvrti razlog je sve veće priznavanje ključne uloge što ih inicijative R&R-a, koje se oslanjaju na stručno znanje i druge doprinose više institucija i aktera u cijelom nizu sektora i disciplina, mogu igrati u smanjenju recidivizma povezanog sa terorizmom.

Peti je razlog sve veći broj pojedinaca koji se vraćaju iz zona konflikta u Iraku i Siriji, koji su tamo mogli biti radikalizirani u nasilje, ali koji, iz različitih razloga, mogu ne završiti u zatvoru. Naprimjer, neki mogu izbjeći presudu zbog problema sa prikupljanjem svjedočenja svjedoka na osnovu kojih se utvrđuje prisustvo i uloga optuženog u zoni konflikta.¹¹ Uspješan povratak u društvo tih povratnika je i sigurnosni i humanitarni imperativ. Jedan broj država u OSCE-ovom području, uključujući i države jugoistočne Evrope, sada je suočen s ovim izazovom.

7 Javna sigurnost Kanade, *National Strategy on Countering Radicalization to Violence*, 2018., str. 16.–17, <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/ntnl-strtg-cntrng-rdclztn-vlnc/index-en.aspx>.

8 Sarah Marsden, *Reintegrating Extremists: "Deradicalisation" and Desistance* (New York: Palgrave, 2017), str. 7.

9 Adrian Shtuni, "Western Balkans Foreign Fighters and Homegrown Jihadis: Trends and Implications", *CTC Sentinel*, august 2019, str. 21. <https://ctc.usma.edu/app/uploads/2019/08/CTC-SENTINEL-072019.pdf>.

10 Vlado Azinović, *Regional Report: Understanding Violent Extremism in the Western Balkans*, British Council, juni 2018, str. 7., https://www.britishcouncil.me/sites/default/files/erf_report_western_balkans_2018.pdf.

11 Ibid.

Posljednji razlog za sve veću pažnju koja se posvećuje R&R-u je svijest o činjenici da mnoge države nemaju programe podrške nastojanjima R&R-a. Neke države ne raspolažu stručnim znanjem, resursima i drugim kapacitetima – kako na institucionalnom nivou, tako i na nivou profesionalaca i praktičara – potrebnim kako bi se razradili, implementirali i održavali takvi programi. Naprimjer, neke države u jugoistočnoj Evropi i drugim dijelovima OSCE-ovog područja pate od hronično nedovoljno popunjenih pozicija i radnih mjesta u institucijama – kao što su psihosocijalna briga i popravni domovi – u pogledu i broja zaposlenih i specijaliziranog stručnog znanja. U tim državama također nema međusobnog povjerenja različitih aktera, ni kulture saradnje koja uključuje više aktera, što su često ključni elementi u razvijanju sveobuhvatnog pristupa R&R-u.¹² Prema jednoj studiji objavljenoj 2017. godine, napredak u izradi i provedbi programa R&R-a u jugoistočnoj Evropi je neujednačen, mada strategije i planovi postoje na papiru.¹³

Inicijative na planu R&R-a mogu se podijeliti u dvije široke kategorije: one koje su usmjerene na zatvorsko okruženje, gdje terorist ili nasilni ekstremist prekršilac zakona služi kaznu; i one koje su usmjerene na vanzatvorsko okruženje, gdje su programi R&R-a usmjereni ne samo na bivše prekršioce zakona, već i na osobe koje su povezane sa terorizmom i VERLT-om, ali nisu osuđene za dotična krivična djela. Do danas su multilateralna tijela i druge organizacije najviše pažnje posvećivale zatvorskom okruženju u procesu stvaranja cijelog niza smjernica i okvira, dobrih praksi i programa obuke, čiji je cilj sprečavanje da zatvori postanu „rasadnici“ VERLT-a i podrška programima R&R-a usmjerenim na teroriste prekršioce zakona i one koji su možda postali radikalizirani dok su bili u zatvoru (vidjeti Aneks 1).

Usmjeren na *vanzatvorsko* okruženje, ovaj OSCE-ov Vodič nastoji biti komplementaran tim nastojanjima. On nudi resurs za države, posebno u jugoistočnoj Evropi, kako bi ga koristile dok nastoje naći rješenje za najbolji način rješavanja potreba i izazova koji se odnose na R&R izvan zatvorskog okruženja. Bez obzira na usmjerenost na prostor izvan zatvora, ovaj Vodič prepoznaje i važnost inicijativa R&R-a koje se provode u zatvoru, čiji je cilj pomoć prekršiocima zakona prije izlaska na slobodu, te ukazuje na to da su rehabilitacija i reintegracija princip koji je dio temeljnih ljudskih prava u zatvorskom okruženju.¹⁴

Nedavno objavljeni OSCE/ODIHR-ov Vodič koji se bavi izazovom koji predstavljaju strani teroristički borci u okviru ljudskih prava također iznosi neke od osnovnih parametara za te inicijative. Naprimjer, u ovom vodiču zapaža se da te inicijative trebaju nastojati osigurati da se pojedinci odreknu nasilja i preusmjeriti njihovu

12 Vijeće za regionalnu saradnju (RCC), *A Waiting Game: Assessing and Responding to the Threat from Returning Foreign Fighters in the Western Balkans*, 2017, <https://www.rcc.int/pubs/54/a-waiting-game-assessing-and-responding-to-the-threat-from-returning-foreign-fighters-in-the-western-balkans>.

13 Shtuni, "Western Balkans Foreign Fighters", str. 21. Vidjeti također Albina Sorguc, "Bosnia Has Plan, But No Money, to Fight Radicalization," *Detektor*, 28. decembar 2018, <http://detektor.ba/en/bosnia-has-plan-but-no-money-to-fight-radicalisation/>.

14 Član 10.3 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima glasi: "[K]azneno-popravni režim podrazumijevat će takvo postupanje s osuđenicima čiji je bitan cilj njihov preodgoj i ponovno uključenje u društvo."

budućnost odvajajući ih od VERLT-a, što može smanjiti bilo kakvu prijetnju koju oni predstavljaju, a u nekim slučajevima može pomoći i drugima u odricanju od nasilja; djelovati sveobuhvatno, na dobrovoljnoj osnovi i oprezno, kako se ne bi povećala stigmatizacija, uz posvećivanje pažnje direktnoj ili indirektnoj diskriminaciji; te da trebaju odražavati rodno specifične potrebe i izazove reintegracije žena (kao i muškaraca) u veoma sporan društveni kontekst.¹⁵

Ovaj Vodič se naslanja na ono što je sadržano u OSCE/ODIHR-ovom vodiču tako što kreatorima politika, praktičarima i lokalnim akterima daje praktične smjernice o tome koja pitanja razmotriti, koje izazove prevazići, koja partnerstva razvijati, koje stručno znanje mobilizirati, te koje kapacitete ojačati prilikom izrade programa podrške dezangažiranju i resocijalizaciji ne samo stranih terorističkih boraca povratnika i članova njihove porodice koji nisu krivično gonjeni, već i nasilnih ekstremista koji su prekršili zakon i odslužili zatvorsku kaznu. Ovaj Vodič je također relevantan za izradu programa za pojedince s kojima se provode alternativne mjere, kao što su uvjetna kazna, odnosno uvjetni otpust iz zatvora po nalogu suca i pod nadzorom, uvjetne ili odložene kazne, kao i služenje za dobrobit zajednice i odšteta, te tzv. peace bonds (naredba suda na osnovu potpisanog obećanja osuđene osobe da će se dobro ponašati, poštivati uvjete sadržane u sporazumu sa sudom, te da neće kršiti zakon).¹⁶

Prepoznavši potrebu da se razrade specifični, na kontekst osjetljivi pristupi ovom izazovu, Vodič naglašava **seriju principa koji trebaju biti u samom temelju svih nastojanja u oblasti R&R-a izvan zatvorskog konteksta:**

- Politički lideri trebaju objasniti valjanost programa R&R-a često skeptičnoj publici;
- Programi R&R-a treba da se bave svim oblicima VERLT-a;
- Naglasak treba biti na odricanju od nasilja (promjena ponašanja), prije nego na deradikalizaciji (promjena uvjerenja);
- Angažman većeg broja aktera i sektora je od suštinskog značaja;
- Proporcionalnost i kontinuitet inicijativa R&R-a su važni;
- Inicijative R&R-a treba da upravljaju stigmom i ublažavaju, a pri tome trebaju izbjegavati stvaranje dojma da korisnici programa R&R-a uživaju poseban tretman;

15 OSCE-ov Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR), Smjernice za rješavanje prijetnji i izazova koje predstavljaju "strani teroristički borci" u okviru ljudskih prava, [u daljnjem tekstu, OSCE/ODHIR Smjernice o FTF-ima], septembar 2018, str. 61.–62, <https://www.osce.org/odihr/393503>. Ove smjernice, između ostalog, nalažu da takve inicijative trebaju da "se temelje na individualiziranoj procjeni rizika i potreba koja uzima u obzir, između ostalog, lične motivacije, prirodu i nivo njihove pripadnosti u nasilne akte i potencijalnu viktimizaciju koju su FTF-i sami mogli doživjeti; i da budu čvrsto ugrađene u šire mjere prevencije VERLT-a, koje efikasno rješavaju nepravde i strukturalne društvene uvjete koji vode u radikalizaciju terorista". Vidjeti str. 53.

16 Za raspravu o primjeni administrativnih mjera u slučajevima terorizma i VERLT-a, vidjeti, naprimjer, UN Counter Terrorism Executive Committee (UNCTED), *Concern at Potential Risks Posed by the Forthcoming Release of Imprisoned FTFs, UNCTED Trends Alert*, juli 2018, https://www.un.org/sc/ctc/wp-content/uploads/2018/07/Trends_Alert_July_2018.pdf. i Global Counterterrorism Forum (GCTF), *Initiative to Address the Life Cycle of Radicalization to Violence: Recommendations on the Effective Use of Appropriate Alternative Measures for Terrorism-Related Offenses*, septembar 2016, <https://www.thegctf.org/Portals/1/Documents/Lifecycle%20Toolkit-documents/English-Effective-Use-of-Appropriate-Alternatives.pdf?ver=2016-09-13-141050-207>.

- Treba nastojati i raditi na pripremi i angažmanu zajednice čija su uključenost i podrška programu R&R-a od ključnog značaja za uspjeh programa;
- Pristupi R&R-u trebaju biti senzibilizirani na često jedinstvene potrebe žena i djece i rješavati ih;
- Programi R&R-a trebaju se oslanjati na postojeće kapacitete, ali ih i jačati, kada je to potrebno; i
- Svi programi R&R-a trebaju inkorporirati teoriju promjene, kako bi se pomoglo u mjeranju njihovog efekta.

Ova publikacija je napisana za **kreatore politika** koji rade na formuliranju politika djelovanja, strategija, akcionih planova i programa P/CVERLT-a. Također joj je namjera da podigne nivo svijesti o izazovima i ključnim pitanjima za razmatranje, kao i naglašavanje značaja saradnje između kreatora politika i praktičara u procesu izrade i operacionalizacije programa usmjerenih na vanzatrovski R&R. Ona sugerira načine za prevladavanje izazova i jačanje saradnje.

Ovaj Vodič je napisan i za **lokalne aktere**. To su, među ostalima, općinske i druge subnacionalne vlasti, lokalni praktičari i profesionalci, kao i akteri civilnog društva, koji se trebaju uključiti u izradu i implementaciju vanzatrovskih programa R&R-a. Ovaj Vodič osvjetljava cijeli niz problema koje treba razmotriti i pitanja koja treba postaviti u procesu osmišljavanja i operacionalizacije takvih programa.

Nakon ovog uvodnog dijela, u Dijelu 2. se objašnjavaju ključni koncepti sadržani u ovom Vodiču. Dio 2. počinje razmatranjem prirode i opsega pojmova, kao što je „radikalizacija koja vodi u terorizam“, a onda daje prikaz spektra politika i programa koje spadaju u domen P/CVERLT.

Dio 3. opisuje sve veći interes za R&R i aktuelne debate oko toga da li njegov cilj treba biti „odricanje od nasilja“ ili „deradikalizacija“, ili njihova kombinacija. Dio 3. također razjašnjava kako se vanzatrovski programi R&R-a razlikuju od intervencija P/CVERLT usmjerenih na pojedince izvan krivičnogpravnog konteksta, te kako na vanzatrovsku verziju utječe zatvorska.

Dio 4. usmjeren je na zakonske okvire i okvire politika koje bi omogućile osmišljavanje i provedbu pravovremenih, odgovarajućih i specifično osmišljenih vanzatrovskih programa i mjera R&R-a.

Kao što je u Dijelu 5. objašnjeno, proces izrade i provedbe nezakonskih programa R&R-a ima tendenciju da uključi i razmatranje grupe ključnih pitanja i zajedničke elemente. U isto vrijeme, važno je prepoznati da ove inicijative imaju cijeli niz različitih oblika i veličina, između ostaloga, na osnovu njihovih specifičnih objekata (uključujući pojedince i porodice, kao i druge pripadnike zajednice) i

relevantnih lokalnih, društvenih, kulturnih i istorijskih konteksta, odnosa u zajednici i kapaciteta.

U Dijelu 6. utvrđuju se neke od različitih kategorija intervencija ili podrške koju ovi programi realiziraju radi rješavanja različitih potreba i ranjivosti onih koji se počnu baviti nasilnim ekstremizmom. To uključuje psihosocijalnu, socioekonomsku i ideološku podršku.

Fokus Dijela 7. je na onima koji vrše intervencije - raznoliki spektar profesionalaca, praktičara i drugih aktera iz raznih disciplina, kako u vladi, tako i izvan nje. To uključuje „bivše ekstremiste“; psihologe, psihijatre i predstavnike drugih psihosocijalnih ustanova; vjerske savjetnike; organizacije civilnog društva; službenike za uvjetne kazne; i članove porodice. Ta raznolikost čini da se taj spektar kompleksnih pitanja, koji je odveo pojedinca na put VERLT-a, vjerovatno može na pravi način rješavati.

Dio 8. se bavi jednim od najkompleksnijih pitanja povezanih s operacionalizacijom i održivošću vanzatrovskih intervencija R&R-a: omogućavanje efikasne razmjene informacija i saradnje između većeg broja aktera. U ovom Dijelu su predstavljeni primjeri kako se to postiže u raznim državama OSCE-ovog područja.

U Dijelu 9. naglašavaju se neke od komparativnih prednosti vladinih i nevladinih aktera u vanzatrovskim programima R&R-a i naglašava se potreba da se osigura odgovarajuća podjela rada između njih, kako bi se na maksimum podigao njihov doprinos i efekt programa.

Zahtjevi i izazovi u pogledu kapaciteta – kako na institucionalnom, tako i na pojedinačnom nivou – sa kojima se države mogu suočiti u nastojanju da razrade i održe vanzatrovske programe R&R-a tema su Dijela 10. Diskusija jasno ukazuje na to da će se, u odsustvu određenih osnovnih kapaciteta, države boriti s tim da pruže specijalizirane, ciljane intervencije i druge usluge povezane sa sveobuhvatnim pristupom vanzatrovskom R&R-u.

U Dijelu 11. razmatra se koliko je važno da se osigura da vanzatrovske inicijative R&R-a uzmu u obzir osjetljivosti u pogledu roda i starosne dobi, posebno s obzirom na različite potrebe žena i djece i jedinstvene rizike sa kojima su suočeni. U ovom Dijelu nabrojani su neki specifični načini odgovora na izazove koje mogu predstavljati žene i djeca.

U Dijelu 12. identificiran je niz principa koji trebaju biti u samom temelju svih nastojanja na vanzатовskom R&R-u.

Ovaj Vodič je zasnovan na iskustvima i lekcijama naučenim iz niza različitih inicijativa u više država članica OSCE-a i iz postojećih priručnika, smjernica i uputstava o R&R-u, od kojih je većina usmjerena na R&R u zatvorskom kontekstu. Mnoge od tih inicijativa navedene su u Aneksu 1. Aneks 2. predstavlja primjere različitih tipova vanzатовskih programa R&R-a u cijelom OSCE-ovom području koji se bave slučajevima VERLT-a; njihovi opisi podvlače jednu od tema koja se stalno ponavlja u ovom Vodiču: ne postoji jedan jedinstveni pristup u osmišljavanju i provedbi ovih programa.

2. Ključni koncepti

2.1 Razumijevanje nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu

Postoje različite pravne, političke i akademske definicije „terorizma“, „radikalizacije u nasilje“ i „nasilnog ekstremizma“. One služe u različite svrhe i nisu uvijek usklađene. Nastojanja da se pojača međunarodna saradnja i promoviraju dobre prakse povremeno su onemogućavani zbog ovih razlika.

„**Nasilni ekstremizam**“ se zapravo rijetko definira, ali se općenito odnosi na nasilne akte koji se opravdavaju ili povezuju s ekstremističkom, religijskom, društvenom ili političkom ideologijom. Općenito, koncept nasilnog ekstremizma je širi i obuhvata više toga od samog pojma terorizma, zato što pod njega potpada bilo koja vrsta nasilja, dok god se njegova motivacija smatra ekstremističkom.¹⁷

Prema Venecijanskoj komisiji Vijeća Evrope, „*da bi se društvena, rasna ili religijska neslaganja okvalificirala kao 'ekstremistička aktivnost', ta definicija treba da izričito sadrži element nasilja.*“¹⁸

Ni Ujedinjeni narodi, niti Evropska unija, nemaju službenu definiciju „nasilnog ekstremizma“. Međutim, u Akcionom planu za prevenciju nasilnog ekstremizma generalnog sekretara Ujedinjenih naroda iz 2015. godine, navodi se da „nasilni ekstremizam obuhvata širu kategoriju manifestacija i postoji rizik da stapanje ovih termina [„nasilni ekstremizam“ i „terorizam“] može dovesti do opravdavanja pretjerano široke primjene mjera borbe protiv terorizma, uključujući borbu protiv oblika ponašanja koje ne treba kvalificirati kao terorističke akte.“¹⁹

---

17 Vidjeti Andrew Glazzard and Martine Zeuthen, *Violent Extremism*, GSDRC Professional Development Reading Pack, No. 34, februar 2016, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a0895ae5274a31e00002c/Violent-extremism_RP.pdf; i Peter Neumann, *Countering Violent Extremism and Radicalisation that Lead to Terrorism: Ideas, Recommendations, i Good Practices from the OSCE Region*, OSCE, 28. septembar 2017.

18 Vijeće Evrope, Venecijanska komisija za demokratiju putem prava (Venecijanska komisija), „Opinion on the Federal Law on Combating Extremist Activity of the Russian Federation,” Opinion no. 660 / 2011, usvojila je Venecijanska komisija na svojoj 91. Plenarnoj sjednici (Venecija, 15.-16. juni 2012.), stav 36, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2012\)016-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2012)016-e)

19 Generalna skupština UN-a, Plan of Action to Prevent Violent Extremism: Report of the Secretary-General, Seventieth Session, A/A/70/674, 24. decembar 2015, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/70/674.

„**Radikalizacija**” se odnosi na proces kojim pojedinac sve više prihvata ili podržava ideje koje se smatraju ekstremističkim. Radikalizaciju tipično ne uzrokuje samo jedan utjecaj, već kompleksna mješavina faktora i dinamika. To je koncept koji prate različita tumačenja. U nekim slučajevima, taj pojam se koristi tako da sugerira implicitnu vezu između radikalnih ideja i nasilja. To je problematično zbog toga što se neće svi koji imaju radikalne (ili ekstremističke) ideje angažirati u nasilnim akcijama ili ih podržavati, a mogućnost da se imaju ideje – bez obzira na njihovu prirodu – dio je temeljnih ljudskih prava.²⁰

Štaviše, kao što je zapazio OSCE-ov predstavnik za slobodu medija 2012. godine, „nema sigurnosti bez slobodnih medija i slobodnog izražavanja. Mediji ne smiju biti kriminalizirani zato što doprinose javnoj debati. Upravo suprotno, mediji mogu imati odlučujuću zaštitnu ulogu u društvu tako što će informirati javnost o opasnostima terorizma i podizati nivo svijesti o toj stalnoj prijetnji.”²¹

OSCE je svjestan potrebe da se sa velikom pažnjom prilazi upotrebi određenih termina u vezi sa borbom protiv terorizma. OSCE objašnjava „**radikalizaciju koja vodi ka terorizmu**“ kao „dinamični proces u kojem pojedinac prihvati terorističko nasilje kao mogući, možda čak i legitimni tok akcije. To može, eventualno, ali ne i obavezno, navesti osobu da zagovara, podržava ili se angažira u terorizmu.”²² U skladu s ovim razumijevanjem, OSCE ciljano koristi termin „**nasilni ekstremizam i radikalizacija koja vodi ka terorizmu (VERLT)**”, što podrazumijeva da neki slučajevi nasilnog ekstremizma i radikalizacije mogu ne voditi u terorizam.

---

20 Pravo na slobodu mišljenja i izražavanja zaštićeno je članom 19. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Ono nalaže da svako ima pravo na mišljenje bez uplitanja. Osim toga, sloboda izražavanja također štiti izražavanje gledišta i ideja koje uznemiravaju, vrijeđaju ili šokiraju – što bi vjerovatno uključilo i gledišta i ideje koje neki ljudi mogu smatrati radikalnim ili ekstremnim.

21 Predstavnik OSCE-a za slobodu medija, “OSCE Media Freedom Representative Welcomes Russian Supreme Court Decisions Protecting Public Discussion of Terrorism, Extremism”, saopćenje za štampu, 13. februar 2012, <https://www.osce.org/fom/88117>.

22 OSCE, *Preventing Terrorism and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism: A Community-Policing Approach*, februar 2014, <https://www.osce.org/secretariat/111438?download=true>. Zajednička publikacija OSCE-a/SiO-a i Ureda za demokratske institucije i ljudska prava, Varšava.

2.2 Programi i strategije za prevenciju i suprotstavlanje VERLT-u

Pojam „prevencija i suprotstavlanje nasilnom ekstremizmu i radikalizaciji koji vode ka terorizmu (P/CVERLT)” odnosi se na cijeli spektar politika, programa i intervencija, čija je namjera prevenirati i suprotstaviti se ekstremizmu povezanom s radikalizacijom u terorizam. Okvir koji je usvojio OSCE, naglasak stavlja na vezu između radikalizacije/ekstremizma i terorističkih akata. Na taj način, OSCE eksplicitno podvlači važnost očuvanja temeljnih sloboda kada se djeluje na sprečavanju tih sigurnosnih prijetnji.

Prevencija i suprotstavlanje VERLT-u je neprisilna po svojoj prirodi (ona, naprimjer, ne uključuje hapšenja, istrage i krivična gonjenja). Umjesto toga, fokus je na procesima prevencije i suprotstavlanja radikalizaciji koja vodi u terorizam; rješavanju i smanjenju osjećaja nepravde i strukturalnih, socijalnih, ekonomskih i političkih uvjeta koji mogu voditi u nasilni ekstremizam; pomaganju onima koji su već radikalizirani u terorizam da se odreknu nasilja i reintegriraju u društvo; i izgradnji otpornosti zajednice na VERLT.

U tom pogledu, P/CVERLT se razlikuje od „**borbe protiv terorizma**,” koja se odnosi na niz aktivnosti koje poduzimaju prvenstveno agencije za provedbu zakona i obavještajne agencije, i nekada vojska, „s ciljem osujećivanja terorističkih zavjera i demontiranja terorističkih organizacija“ i krivičnopravne institucije koje istražuju i privode pravdi počiniocima terorističkih krivičnih djela.²³ Dok su nacionalne strategije i akcioni planovi P/CVERLT-a prvenstveno osmišljene i vode ih državni organi, njihova provedba tipično nije ograničena na državne vlasti i obuhvata široki spektar aktera, uključujući lokalne i druge subnacionalne vlasti, civilno društvo i privatni sektor. Po tome se nastojanja P/CVERLT-a mogu najbolje razumjeti kao programi i politike koje su **komplementarne** sa tradicionalnim pristupima u borbi protiv terorizma.

Druga analogna ili preklapajuća terminologija koja se koristi u međunarodnoj zajednici uključuje „suprotstavlanje nasilnom ekstremizmu” (CVE), „prevenciju nasilnog ekstremizma” (PVE), i „prevenciju i suprotstavlanje nasilnom ekstremizmu” (P/CVE). P/CVE je široki opći termin koji obuhvata aktivnosti koje provode vladini i nevladini akteri u težnji da spriječe ili ublaže nasilni ekstremizam putem neprisilnih mjera, objedinjene kako bi se postigao cilj - rješavanje pokretača nasilnog ekstremizma. Razvojne organizacije i praktičari, pogotovo pojedinačno su skloni primjeni termina „PVE” ili „CVE”. Naprimjer,

²³ Neumann, *Countering Violent Extremism and Radicalisation that Lead to Terrorism*, str. 71.–72, <https://www.osce.org/chairmanship/346841?download=true>.

„PVE” se više koristi u okviru Ujedinjenih naroda (izvan Vijeća sigurnosti i njegovih relevantnih supsidijarnih tijela, kao što su UN-ov Komitet za borbu protiv terorizma i njegova Izvršna direkcija za borbu protiv terorizma) i među razvojnim agencijama. Naglasak je na rješavanju i ublažavanju, često korištenjem razvojnih alatki i intervencija, ono što stvara uvjete i što je u korijenu uzroka terorizma, kao što su: slabo upravljanje, društvene ili ekonomske strukture koje dovode do isključivanja segmenata društva, i neadekvatno obrazovanje.²⁴ Međutim, često postoji neznatna razlika kada se radi o specifičnim ciljevima i akcijama na terenu između

PVE-a i CVE-a.²⁵ Kao i u slučaju P/CVE-a, i PVE i CVE u suštini uključuju proaktivna i preventivna nastojanja. Zapravo, prema Razvojnom programu Ujedinjenih naroda, „obično se može povući distinkcija između CVE-a, koji je usmjeren na suprotstavljanje aktivnostima postojećih nasilnih ekstremista, i PVE-a, koji je usmjeren na sprečavanje daljnjeg širenja nasilnog ekstremizma”, ali „u praksi, te će inicijative često djelovati na oba aspekta, uz kombinirani pristup.”²⁶ Ovo posebno važi u kontekstu programa ili intervencija usmjerenih na povlačenje iz VERLT-a i povratak u društvo pojedinaca koji su možda bili uključeni, ili su na drugi način bili izloženi terorizmu ili VERLT-u.

Spektar aktivnosti, programa i tipova angažmana koji potpadaju pod P/CVERLT je širok i obuhvata nastojanja na međunarodnom, regionalnom, nacionalnom, subnacionalnom planu, te na planu zajednice i pojedinca.

Kreatori politika i praktičari P/CVERLT-a se nekad trude da iscrtaju jasne granice između programa P/CVERLT-a i programa koji se pokreću unutar dobro etabliranih područja, kao što su razvoj, ljudska prava, ublažavanje siromaštva, rješavanje sukoba, izgradnja mira, upravljanje i obrazovanje. Oba tipa programa osmišljena su za borbu protiv faktora koji mogu poticati nasilni ekstremizam na određenim mjestima: ekstremističke društvene mreže, mentori radikalizirani u nasilje, traženje osвете, težnja za statusom i cijeli niz drugih faktora koji motiviraju i omogućavaju te pojave, kao i strukturalnih faktora. Takva nastojanja se općenito usmjeravaju prema pojedincima specifično identificiranim kao onima koji su izloženi riziku ili su ranjivi na to da ih se uvuče u nasilje, kao i onima koji su radikalizirani u ekstremističko nasilje, ili su na neki drugi način povezani sa terorizmom ili VERLT-om.

²⁴ UNGA, Plan of Action to Prevent Violent Extremism.

²⁵ Evropska komisija, EU Operational Guidelines on the Preparation and Implementation of EU Financed Actions Specific to Countering Terrorism and Violent Extremism in Third Countries, RUSI i CIVPOL, novembar 2017, https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/eu-ct-cve-guidelines-20171213_en.pdf.

²⁶ UN-ov razvojni program, *Journey to Extremism in Africa: Drivers, Incentives, and the Tipping Point For Recruitment*, 2017, <http://journey-to-extremism.undp.org/content/downloads/UNDP-JourneyToExtremism-report-2017-english.pdf>.

²⁷ Georgia Holmer and Peter Bauman, *Taking Stock: Analytic Tools for Understanding and Designing P/CVE Programs*, US Institute of Peace, august 2018, <https://www.usip.org/publications/2018/09/taking-stock-analytic-tools-understanding-and-designing-pcve-programs>.

²⁸ James Khalil and Martine Zeuthen, *Countering Violent Extremism and Risk Reduction: A Guide to Programme Design and Evaluation*, Whitehall Report, RUSI, 8. juni 2016. https://rusi.org/sites/default/files/20160608_cve_and_rr.combined.online.4.pdf.

Tri uobičajena načina kategorizacije P/CVERLT programirana su po **tipu**: svijest i izgradnja povjerenja, obuka, dijalog i strateške komunikacije; po **korisnicima**: zajednica/grupa (uključujući porodicu) ili pojedinac; i po **funkciji**: prevencija, intervencija i R&R. Distinkcije između ovih kategorija, treba to naglasiti, korisne su u svrhu planiranja i evaluacije, ali je linija između njih rijetko jasna, pogotovo u praksi. Naprimjer, neki programi mogu potpadati pod više od jednog funkcionalnog područja ili tipa.

Programi prevencije su obično osmišljeni kako bi se jačala otpornost zajednice na VERLT i društvena kohezija, s ciljem odupiranja privlačnostima i izazovima VERLT-a. Ti programi, koji ciljaju na zajednice koje nisu radikalizirane u nasilje, javljaju se kroz cijeli niz različitih oblika. Naprimjer, oni mogu uključiti obrazovanje na planu mira i tolerancije; promociju ljudskih prava i dobrog upravljanja; stručnu obuku i mentorstvo; podizanje nivoa svijesti o prijetnji nasilnog ekstremizma u školama i susjedstvu; kampanje informiranja javnosti i debate o osjetljivim temama u zajednici; međuvjerski i unutarvjerski dijalog; programe osnaživanja mladih osoba i žena; izgradnju kapaciteta nastavnika i lidera zajednice da djeluju na planu P/CVERLT-a; medijske poruke i kampanje kontranarativa; i izgradnju povjerenja između zajednica i organa za provedbu zakona. U kontekstu javnog zdravlja, to je poznato kao „primarna prevencija“.

Programi intervencije su obično usmjereni na osobe izložene riziku²⁹ i nastoje intervenirati kod osoba koje su na putu ka radikalizaciji u terorizam prije nego što pređu liniju koja vodi u kriminal. Ti programi su obično dobrovoljni i mogu uključiti jednu ili više sljedećih akcija: psihosocijalnu podršku, mentorstvo, porodično savjetovanje, kulturne i rekreativne aktivnosti, teološko/doktrinarnu debatu, obrazovanje i obuku i podršku u zapošljavanju, kao i mehanizme upućivanja na druge službe. Iz perspektive javnog zdravlja klasificiraju se kao „sekundarna prevencija“.

Programi R&R-a ciljaju pojedince radikalizirane u nasilje (uključujući, ali ne ograničavajući se na, teroriste koji su prekršili zakon) i vjerovatno na njihove porodice, kao i one koji iz raznih razloga nisu ušli u zatvorski sistem, ali koji mogu iskazivati neki nivo podrške nasilnom ekstremizmu, uključujući one koji su se vratili sa teritorije Islamske države u Iraku i Levantu (ISIL)-Da'eš. Programi R&R-a mogu se vršiti u zatvorskom ili vanzatsvorskom okruženju, kao što je zajednica, ili kao dio izdržavanja uvjetne kazne koja se može provoditi u zatvoru ili u zajednici. Često usmjereni s ciljem povratka osobe u društvo, programi R&R-a mogu uključiti jedan ili više elemenata, kao što su: religijsko, psihološko ili porodično savjetovanje; stručnu obuku i zapošljavanje; obrazovanje; kulturne i rekreativne aktivnosti; i mentorstvo.

²⁹ Proces identifikacije „rizičnih“ pojedinaca i grupa nailazi na različite prepreke i osjetljivosti. Pokazatelje, koji se koriste za identifikaciju „rizičnih“ pojedinaca, treba pažljivo razmotriti kako bi se izbjegle štetne implikacije, kao što je pogrešna identifikacija koja može voditi u stigmatizaciju ili marginalizaciju.

3. Posebne karakterisitke vanzativorskog R&R-a

U ovom Dijelu se istražuje koncept, praksa i posebne karakteristike vanzativorskog R&R-a. On počinje raspravom o sve većem interesu za R&R općenito, a potom slijedi opis aktualne debate o tome šta treba da budu njegovi ciljevi, te prelazi na razmatranje njegovih razlika i sličnosti s intervencijama P/CVERLT-a usmjerenim na pojedince koji nisu počinili krivično djelo i, na koncu, zaključuje objašnjenjem o tome kako je vanzativorska verzija R&R-a pod utjecajem njegovog zatvorskog oblika.

Države u cijelom OSCE-ovom području sve više usmjeravaju pažnju na to kako operacionalizirati sveobuhvatan pristup rješavanju prijetnji koje predstavljaju terorizam i VERLT, pri čemu se uspostavlja ravnoteža između tradicionalnih mjera borbe protiv terorizma, kao što su hapšenje, pritvor i ograničenje kretanja i raznih mjera P/CVERLT-a, poput prevencije, intervencija i politika i programa R&R-a.

3.1 Sve veći interes za R&R

Koncept R&R-a privlači sve veću pažnju nacionalnih vlada i subnacionalnih vlasti, civilnog društva i drugih nevladinih aktera, te multilateralnih tijela poput Ujedinjenih naroda, Globalnog foruma za borbu protiv terorizma, Evropske unije i Vijeća Evrope. (Razlozi za taj povećani interes su navedeni u Dijelu 1. ovog Vodiča.)

Posljednjih godina, specifični programi R&R-a usmjereni na terorizam i VERLT sve se više primjenjuju: neki su usmjereni na nasilne ekstremiste u zatvoru; drugi rade sa pojedincima koji se iz zatvora vraćaju u društvo; treća kategorija je usmjerena na pojedince koji su ostvarili neki kontakt sa terorizmom ili VERLT-om, ali koji nisu ili nisu bili optuženi ili osuđeni za krivično djelo (mada mogu biti podložni „administrativnim mjerama“) ili one koji hoće da se isključe iz nasilnih ekstremističkih grupa. Sve više se ovi programi provode kao podrška onima koji se vraćaju ili premještaju iz Iraka ili Sirije, a koji nisu krivično gonjeni i za koje se procjenjuje da trebaju podršku radi povratka u zajednicu.

Programi R&R-a razlikuju se u pogledu objekata intervencije, komponenti, vršilaca intervencije i dobrovoljne prirode učešća. Neke provode vlade, druge provode organizacije civilnog društva i drugi nevladini akteri, a treći uključuju javno-privatno partnerstvo. (Aneks 2. predstavlja primjere različitih tipova programa.) Većina obuhvata cijeli niz intervencija, koje mogu uključiti ideološko i/ili psihosocijalno savjetovanje, stručnu obuku, zapošljavanje, rješavanje stambenih pitanja, obrazovanje i kulturne ili rekreacijske aktivnosti. Pošto će ciljani pojedinci i njihove porodice imati cijeli spektar ranjivosti i potreba, bilo praktičnih, psihosocijalnih i/ili ideoloških, jedan akter ili institucija vjerovatno ne bi bili u stanju sve ih rješavati. Zbog toga se, kao što se razmatra u Dijelu 7, često primjenjuje pristup koji omogućava angažman cijelog niza različitih praktičara i profesionalaca.

3.2. Ciljevi: odricanje od nasilja vs. deradikalizacija

Tipično, programi R&R-a (i u vanzatvorskom i u zatvorskom okruženju) imaju jedan ili oba od dva cilja: *odricanje od nasilja* (tj. programe ubjeđivanja korisnika da odustanu od primjene nasilja – promjena ponašanja) — ili *deradikalizacija* (tj. promjenu ideologije ili uvjerenja korisnika – kognitivna promjena).³⁰

Prema Uredu za droge i kriminal Ujedinjenih naroda (UNODC), intervencije koje se odnose na *odricanje od nasilja* tipično se „sastoje od niza aktivnosti koje uključuju: psihološko savjetovanje i podršku; kognitivno-bihevioralne programe; intervencije socijalnog rada; debate i dijalog zasnovan na vjeri; obrazovanje; stručnu obuku; kreativne terapije; fizičke terapije (naprimjer, joga, sport, vježbanje); porodičnu aktivnost; i društvenu, kulturnu i rekreacijsku.“³¹

³⁰ Za raspravu o razlikama između prednosti i nedostataka svakog od njih, vidjeti, naprimjer, Marsden, *Reintegrating Extremists, and Daniel Koehler, Understanding Deradicalization Methods, Tools, and Programs for Countering Violent Extremism* (Abingdon, UK: Routledge, 2016).

³¹ Ured Ujedinjenih naroda za droge i kriminal, *Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons* (Vienna: UN Office on Drugs and Crime, 2016), str. 78, https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Handbook_on_VEPs.pdf (u daljnjem tekstu UNODC VEP Handbook).

Nasuprot tome, intervencije na planu deradikalizacije imaju tendenciju da se uveliko oslanjaju na posebno obučene vjerske učenjake; mentore; psihologe, psihijatre ili druge profesionalce na polju mentalnog zdravlja; i „bivše“.

Definiranje cilja programa R&R-a — da li se ide na to da se postigne promjena načina razmišljanja ili ponašanja ciljanog pojedinca — važno je, i to ne u najmanjoj mjeri u svrhu evaluacije (vidjeti Dio 5.7). Štaviše, neke ciljeve može biti teže postići nego ostale. Mnogi eksperti procjenjuju da će intervencije R&R-a, usmjerene na promjenu ponašanja, vjerovatno biti izvodljivije, jeftinije i efikasnije od programa koji nastoje promijeniti uvjerenja.³² Drugi, međutim, tvrde da je „uloga ideologije i stava“ tako važna da „ostavljanje [uvjerenja] po strani može stvoriti veći rizik od recidivizma.”³³

Druga škola mišljenja je da programi R&R-a trebaju obuhvatiti *oba* cilja. Mreža za podizanje nivoa svijesti o radikalizaciji (RAN), naprimjer, tvrdi da „pristup reintegraciji koji je usmjeren samo na deradikalizaciju propušta ključnu činjenicu da odustajanje od ekstremističkih i terorističkih grupa ovisi o nizu razloga koji prevazilaze ideologiju. Ti razlozi uključuju razočarenje zbog neefikasnosti nasilja, razlaz sa sunarodnjacima, i privlačnost normalnog života. Nasuprot tome, faktori, kao što su vršnjački pritisak i strah od odmazde bivših suboraca može također predstavljati prepreku za prestanak učešća u ekstremističkim ili terorističkim grupama.”³⁴

Jedna od inicijativa s ovim dvostrukim fokusom je danski Aarhus program. On nastoji promijeniti gledišta i ponašanje nasilnih ekstremista, uz istovremeno osiguravanje sveobuhvatne strukture podrške kako bi se omogućila njihova reintegracija u društvo, spoznavši da je „uspješan povratak u sve oblasti društvenog života ključni način sprečavanja nasilnog ekstremističkog i drugog kriminalnog ponašanja i da psihološki ili društveni problemi mogu pojedinca vratiti u ruke ekstremističkih pokreta, čak i ako je ta osoba promijenila mišljenje o valjanosti ekstremističke ideologije.”³⁵

32 Ibid, str. 71.

33 Koehler, *Understanding Deradicalization Methods*, str. 232.

34 Mreža za podizanje nivoa svijesti o radikalizaciji (RAN), Centre of Excellence, *Foreign Fighter Returnees and the Reintegration Challenge*, RAN Issue Paper, novembar 2016, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/issue_paper_foreign_fighter_returnees_reintegration_challenge_112016_en.pdf.

35 Tinka M. Veldhuis, *Reintegrating Violent Extremist Offenders: Policy Questions and Lessons Learned*, George Washington University Program on Extremism Occasional Paper, oktobar 2015, str. 5, <https://extremism.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs2191/f/downloads/Veldhuis.pdf>.

Ali ne slažu se svi s ovim dvostrukim pristupom. Naprimjer, u OSCE-ovim/ODIHR-ovim Smjernicama za rješavanje izazova koje predstavljaju strani teroristički borci u okviru ljudskih prava, navodi se da nastojanja na planu R&R-a „trebaju biti usmjerena eksplicitno na odricanje od terorizma ili nasilja, a ne na amorfnije pojmove deradikalizacije čiji je cilj promjena ideologija ili uvjerenja.”³⁶ Ovo je zbog toga što međunarodni standardi ljudskih prava garantiraju da svako ima pravo da usvoji određeno uvjerenje i ima mišljenja bez tuđeg uplitanja.³⁷ Zbog toga, deradikalizacija, čiji je cilj promjena mišljenja ili uvjerenja pojedinca predstavlja inherentni rizik za ljudska prava; i pristup koji teži dezangažmanu čini se konzistentniji s OSCE-ovim konceptom VERLT-a, kako je opisano u Dijelu 2.1.

Bez obzira na cilj, programi R&R-a zahtijevaju razumijevanje kako i zašto neko uopće postane uključen u VERLT, pri čemu su razlozi raznoliki i općenito prevazilaze privlačnost određene ideologije. Zbog toga, takvi programi trebaju biti fleksibilni i osmišljeni prema specifičnom porijeklu i motivima samog pojedinca.

3.3 Poređenje tercijarnih intervencija R&R-a sa sekundarnim intervencijama P/CVERLT-a kroz prizmu javnog zdravlja

Sa sve većim prepoznavanjem obima štete koju VERLT može učiniti društvu u cjelini, preventivni pristupi VERLT-u sve više izvlače pouke iz područja javnog zdravlja, koje je tradicionalno povezano sa prevencijom bolesti i promocijom zdravog ponašanja i okruženja.³⁸ Među tim poukama je važnost identifikacije praktičnih i zaštitnih intervencija, kako bi se upravljalo potencijalnim prijetnjama koje mogu imati pozitivan utjecaj na svakodnevni život pojedinaca. Pristup u oblasti javnog zdravlja također nudi prilike za programiranje koje ima

36 OSCE/ODHIR, *FTF Guidelines*, str. 61. Vidjeti također UNODC *VEP Handbook*; i International Committee of the Red Cross (ICRC), “Radicalization in Detention: The ICRC’s Perspective”, 11. juli 2016, <https://www.icrc.org/en/document/responding-radicalization-detention-icrc-perspective>.

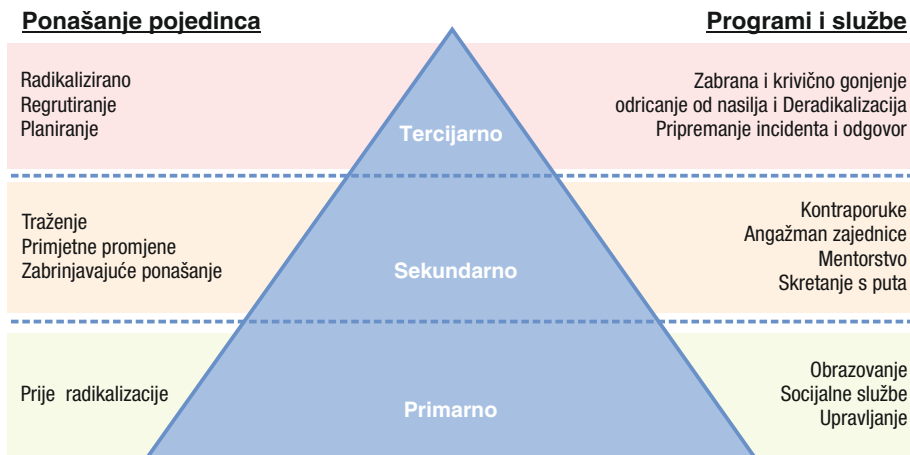
37 Vidjeti članove 18 (1) i 19 (1) UN-ove Međunarodne konvencije o građanskim i političkim pravima (ICCPR).

38 Kako je razrađeno u nedavnom OSCE-ovom vodiču P/CVERLT usmjerenom na mehanizme upućivanja na razne vršioce intervencija, neki eksperti sugeriraju da okviri za smanjenje nasilja bandi, kao i modeli javnog zdravlja, mogu biti korisni u svrhu razvijanja i grupiranja programa P/CVERLT-a. Vidjeti OSCE, *Understanding Referral Mechanisms in Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization That Lead to Terrorism and Violent Extremism: Navigating Challenges and Protecting Human Rights—A Guidebook for South-Eastern Europe*, 2019, str. 37.–39. <https://www.osce.org/secretariat/418274?download=true> (hereinafter, OSCE, *Understanding Referral Mechanisms*); David P. Eisenman and Louise Flavahan, “Canaries in the Coal Mine: Interpersonal Violence, Gang Violence, and Violent Extremism through a Public Health Prevention Lens,” *International Review of Psychiatry* 29, br. 4 (august 2017.): 341–49, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/28805121>; i YouthPower, “Promising Practices in Engaging youth in Peace and Security and P/CVE,” septembar 2017., <https://static.globalinnovationexchange.org/s3fs-public/asset/document/Peace%20and%20Security%20Brief%209-21-17%20PRINT%20FINAL-OK.pdf?dV0v5HTaHk3AnPea6AL3145G5XbIJ2A0>.

život pojedinaca.³⁹ Pristup u oblasti javnog zdravlja također nudi prilike za programiranje koje ima više svrha, pri čemu se izbjegava stigma, a koriste resursi javnog zdravstva (kao što su profesionalci koji se bave mentalnim zdravljem i socijalni radnici) koje pristup usmjeren na provedbu zakona ne pruža.

S obzirom na ove koristi, trojni model javnog zdravlja prikazan na Slici 1, sve više se primjenjuje na P/CVERLT. *Primarna prevencija* sastoji se od „strategija na nivou zajednice koje ublažavaju rizik koji se može modificirati (naprimjer, dostupnost nasilnih ekstremističkih medija) i korištenje zaštitnih faktora (naprimjer, roditeljska podrška, društvena mreža, upravljanje očekivanjima, poznavanje religije i obrazovanje)”. *Sekundarna prevencija* „može uključiti strategije usmjerene na pojedince koji su identificirani kao osobe sa nekim karakteristikama koje ih čine izloženim povišenom riziku nasilnog ekstremizma, kao što je izloženost nasilnim ekstremističkim ideologijama ili bliskost sa radikaliziranom društvenom mrežom.” *Tercijarna prevencija* „može uključiti strategije usmjerene na pojedince koji su već usvojili nasilne ekstremističke ideologije, ili su u kontaktu sa nasilnim ekstremistima, ali nisu uključeni u planiranje ili vršenje nasilnih akata.”⁴⁰

Slika 1. Model CVE-a zasnovan na javnom zdravlju

IZVOR: Jonathan Challgren et al, *Countering Violent Extremism: Applying the Public Health Model*, 1st ed. (Georgetown University, Center for Security Studies, National Security Critical Issues Task Force, 2016), <http://georgetownsecuritystudiesreview.org/wp-content/uploads/2016/10/NSCITF-Report-on-Countering-Violent-Extremism.pdf>. Terminologija korištena na ovoj slici ne odgovara obavezno OSCE-ovoj terminologiji.

³⁹ Stevan Weine and David Eisenman, *How Public Health Can Improve Initiatives to Counter Violent Extremism*, National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism (START), University of Maryland, 5. april 2016, <https://www.start.umd.edu/news/how-public-health-can-improve-initiatives-counter-violent-extremism>.

⁴⁰ Ibid.

U ovom modelu, vanzatrovski programi R&R-a spadaju u kategoriju tercijarne prevencije, i to ne u najmanjoj mjeri zbog nivoa radikalizacije pojedinaca na koje cilja, dok su intervencije P/CVERLT-a usmjerene na pojedince koji nisu počinili krivično djelo i koji se bolje uklapaju u kategoriju sekundarne prevencije. Time, međutim, ne želimo reći da među njima nema sličnosti, pogotovo u pogledu alatki i pristupa koji se primjenjuju. **Sličnosti** uključuju sljedeće:

1. Oslanjanje na cijeli niz profesionalaca, uključujući psihologe, psihijatere ili druge profesionalce u oblasti mentalnog zdravlja; vjerske savjetnike, savjetnike za mlade osobe ili druge savjetnike; mentore (uključujući „bivše“); nastavnike; socijalne i općinske radnike; i policiju;
2. Izgradnja odnosa povjerenja između praktičara i profesionalaca i između njih i klijenata je važna;
3. Propisana ili preporučena intervencija mora slijediti višedimenzionalnu procjenu potreba i rizika koje predstavlja pojedinac;
4. Veći broj aktera koji su uključeni mora razmjenjivati informacije i surađivati, ali mora i poštivati privatnost i prava na zaštitu podataka korisnika, te se prema njihovim osjetljivim informacijama odnositi na povjerljiv način;
5. Potrebno je dobro obučeno osoblje i adekvatni resursi, kako bi se osigurala održivost;
6. Fleksibilnost mora biti ugrađena u koncept programa, kako bi se omogućilo da se program prilagodi nepredvidljivim okolnostima; i
7. Važan je angažman ne samo sa pojedincem, već također, gdje je to primjereno, sa njegovom porodicom, lokalnom zajednicom, i/ili mrežom vršnjaka.

Unatoč ovim i drugim sličnostima, postoje bitne razlike. Programi R&R-a, bilo da su u zatvorskom ili vanzatrovskom okruženju, često predstavljaju posebni set pitanja i izazova kojih zainteresirani akteri moraju biti svjesni kada nastoje razviti inicijative u oblasti R&R-a.

Te **razlike** su:

1. U poređenju sa korisnicima intervencija P/CVERLT-a, korisnici na koje se primjenjuje vanzatrovski R&R vjerovatnije će patiti od posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP) ili drugih oblika traume kao rezultat njihove izloženosti nasilju i oni su tipično već daleko odmakli na putu VERLT-a. Kao rezultat, programi R&R-a **moгу zahtijevati specijaliziraniju obučenosť i angažman na psihološkim, ideološkim i teološkim pitanjima nego što su to programi usmjereni na prevenciju.**
2. S obzirom na to da korisnici programa R&R-a često teže započeti novi život u zajednicama koje su napustili – pri čemu su neki već bili u zatvoru – oni će tipično zahtijevati **intenzivniju i trajniju podršku u cijelom nizu praktičnih pitanja kako bi se olakšao njihov povratak u društvo.** Ta podrška može uključiti rješavanje stambenog pitanja, obrazovanje, stručnu obuku i zapošljavanje.

3. U radu sa pojedincima koji se vraćaju iz zona konflikta, uključujući Irak i Siriju, koji ne bivaju krivično gonjeni, programi R&R-a će, **kroz specifične intervencije, trebati rješavati jedinstvene potrebe povratnika članova porodice, uključujući žene i djecu.**⁴¹
4. Pojedinci koji imaju potrebu za podrškom R&R-a izvan zatvorskog okruženja (uključujući one koji izlaze iz zatvora, vraćaju se iz zona konflikta ili se percipiraju kao osobe koje su imale veze sa terorizmom ili VERLT-om) **vjerovatnije će se osjećati stigmatiziranim, te odbačenim i diskriminiranim u zajednici u koju se žele vratiti.** Ti faktori mogu otežati razvijanje odnosa povjerenja između pojedinca s jedne strane, i lokalnih praktičara i šire zajednice koja ih prihvata, sa druge – odnosa koji su ključni za efikasna i održiva nastojanja u oblasti R&R-a. Kao rezultat, ako se ti faktori ne ublaže, oni mogu komplicirati nastojanja da se pojedincima omogući pristup ključnoj psihosocijalnoj, obrazovnoj podršci, rješavanju stambenih pitanja i podršci na planu stručne obuke.
5. S obzirom na slabu spremnost na preuzimanje rizika, **nacionalne sigurnosne agencije i lokalne agencije za provedbu zakona mogu nerado razmjenjivati informacije i odgovornost s akterima na nivou zajednice, uključujući lokalnu vlast i civilno društvo, koji su često ključni za svako nastojanje na planu R&R-a.** Ta nespremnost može biti naglašena u slučaju R&R-a usmjerenog na pojedince koji se vraćaju iz zona konflikta, s obzirom na stvarni ili percipirani sigurnosni rizik koji oni predstavljaju; i
6. Uspjeh vanzatvorskih programa R&R-a usmjerenih na bivše počinioce krivičnog djela terorizma ovisi u velikoj mjeri o iskustvima datih prekršilaca zakona dok su bili u zatvoru.

3.4 Zatvori i vanzatvorski R&R

Uz osiguravanje humanih i sigurnih uvjeta u skladu sa međunarodnim standardima, uključujući one koji su utvrđeni u Standardnim minimalnim pravilima Ujedinjenih naroda za postupanje sa zatvorenima (Mandela pravila), od zatvorskih službi se očekuje da rade na odricanju nasilnih ekstremista (i drugih nasilnih osoba)⁴² prekršilaca zakona od budućeg nasilja i, čineći to, pripreme ih za društvenu reintegraciju u zajednicu.⁴³ Nehumani zatvorski uvjeti ne samo da

41 Vidjeti Dio 11. za raspravu o potrebi da se izrade rodno i dobnno osjetljivi programi.

42 Standardna minimalna pravila Ujedinjenih naroda za postupanje sa zatvorenima (Pravila Nelson Mandela), 2015, <https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/1957/06/ENG.pdf>. Vidjeti također OSCE/ODIHR and Penal Reform International, *Guidance Document on the Nelson Mandela Rules: Implementing the Revised Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*, 2018, <https://www.osce.org/odihr/389912?download=true>.

43 Međunarodni standardi ljudskih prava zahtijevaju od država da osiguraju mogućnosti da njihov kazneni sistem bude usmjeren na reformiranje i društvenu rehabilitaciju zatvorenika. Vidjeti ICCPR, član 10(3). Osim toga, ti standardi zahtijevaju od država da osiguraju da zatvorenici budu zaštićeni od mučenja i drugog surovog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. To uključuje neograničenu ili produženu samicu, što je praksa koju neke države i dalje primjenjuju, uključujući i teroriste koji su prekršili zakon. Vidjeti UNODC *VEP Handbook*; i *Global Center on Cooperative Security (GCCS), Compendium of Good Practices in the Rehabilitation i Reintegration of Violent Extremist Offenders*, oktobar 2018., str. 7, <https://www.veocompendium.org/download.html>. Vidjeti UNODC *VEP Handbook*; i *Global Center on Cooperative Security (GCCS), Compendium of Good Practices in the Rehabilitation i Reintegration of Violent Extremist Offenders*, oktobar 2018., str. 7., <https://www.veocompendium.org/download.html>.

podrivaju vjerovatnoću uspjeha R&R-a nakon njihovog otpuštanja iz zatvora, nego povećavaju šansu za recidivizam.⁴⁴

Prelazak iz zatvora u društvo treba započeti već u zatvoru, pri čemu se počinioci djela nasilnog ekstremizma (kao i svi drugi zatvorenici) moraju tretirati pravično i u skladu sa vladavinom zakona, i imati podršku kako bi ih se socijalno, psihološki i praktično pripremili za povratak u društvo.⁴⁵

Kao što je rečeno u uvodu ovog Vodiča, sa sve većim brojem terorista koji vrše krivična djela, sve je viši nivo svijesti o tome da zatvori mogu služiti kao inkubatori za VERLT, te ukazuje na to koliko je važno ovom segmentu zatvorske populacije pružiti specifičnu podršku u okviru R&R-a, koja se treba nastaviti i nakon što oni budu pušteni iz zatvora i zbog toga su multilateralna tijela, vlade i nevladine organizacije razradile jedan broj vodiča, okvira i dokumenata koji sadrže primjere dobre prakse s fokusom na ova pitanja u kontekstu prevencije i suprotstavljanja terorizmu i VERLT-u.⁴⁶

Osim toga, mada u nekim državama u OSCE-ovom području počinioci krivičnog djela nasilnog ekstremizma jedino imaju pristup istim programima rehabilitacije koji su na raspolaganju općoj zatvorskoj populaciji,⁴⁷ jedan broj država članica OSCE-a izradio je specijalizirane programe specifično usmjerene na ono što mnogi smatraju jedinstvenim potrebama osoba koje se klasificiraju kao teroristi. Ti programi obično podrazumijevaju obuku zatvorskog osoblja o procjeni rizika nasilnih ekstremista koji su prekršili zakon, individualno savjetovanje prekršilaca zakona o religijskim ili ideološkim pitanjima, rad sa porodicom i liderima zajednice, te uspostavu veze s organizacijama u zajednici, kako bi se osiguralo da prekršilac zakona nastavi koristiti program nakon otpuštanja iz zatvora.⁴⁸

44 UNODC *VEP Handbook*.

45 EU RAN, *Approaches to Violent Extremist Offenders and Countering Radicalisation in Prisons and Probation*, RAN Prison and Probation Practitioners' Working Paper, 2016 (u daljnjem tekstu RAN P&P Practitioners' Working Paper, 2016), https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-p-and-p/docs/ran_pp_approaches_to_violent_extremist_en.pdf.

46 To uključuje: RAN Prison and Probation Working Group, *Approaches to Countering Radicalisation and Dealing with Violent Extremist and Terrorist Offenders in Prisons and Probation*, 2019 (u daljnjem tekstu RAN P&P Practitioners' Working Paper, 2019), https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-p-and-p/docs/ran_wrk_pp_pract_3rd-2018_20190606_en.pdf; UNODC *VEP Handbook*; Council of Europe, *Prison: A Breeding Ground for Radicalisation and Violent Extremism?*, 2018, <https://book.coe.int/en/human-rights-and-democracy/7602-prison-a-breeding-ground-for-radicalisation-and-violent-extremism.html>; Council of Europe, *Guidelines for Prison and Probation Services Regarding Radicalisation and Violent Extremism*, 2016, <https://rm.coe.int/16806f3d51>; i Global Counterterrorism Forum (GCTF), *Rome Memorandum on Good Practices for Rehabilitation and Reintegration of Violent Extremist Offenders*, 2012, <https://toolkit.thegctf.org/en/Rehabilitation-and-Reintegration/Detail/id/70>. GCCS, *Compendium of Good Practices*.

47 Vidjeti, naprimjer, Kanadu i Sjedinjene Američke Države.

48 Među primjerima takvih programa su oni koji se provode u Austriji, Belgiji, Danskoj, Finskoj, Francuskoj, Njemačkoj, Italiji, Nizozemskoj, Norveškoj, Španiji i Ujedinjenom Kraljevstvu. Za informacije o relevantnim programima u ovim i drugim državama Evropske unije, vidjeti EU RAN, "Preventing Radicalisation to Terrorism and Violent Extremism Prison and Probation Interventions", 2018, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-best-practices/docs/prison-and-probation-interventions_en.pdf.

Planiranje programa nakon otpuštanja iz zatvora treba da počne dok je prekršilac zakona još uvijek u zatvoru i treba da uključi blisku saradnju sa samim zatvorenikom/zatvorenicom. Taj pristup prepoznaje značaj kontinuiteta između zatvorskih i vanzatrovskih programa i maksimiziranja mogućnosti da se rizici i potrebe zatvorenika tačno procijene, te da se identificiraju odgovarajuće intervencije, pri čemu je idealno da to radi multidisciplinarni tim stručnjaka.⁴⁹ Najmanje šest mjeseci prije puštanja iz zatvora, praktičari treba da započnu „rad sa bivšim prekršiocima *unutar* zatvora“, dok „nastavljaju ispunjavati svoju ulogu savjetovanja *izvan* njega, kako bi se osigurao trajni odnos zasnovan na povjerenju i kako bi se održala stabilnost.“⁵⁰

Ujedinjeni narodi i druge organizacije identificirale su seriju **dodatnih koraka koje treba razmotriti prilikom pripreme prekršilaca zakona nasilnih ekstremista za povratak u njihove zajednice**. Ti koraci, koji mogu utjecati na provedbu mjera R&R-a nakon otpuštanja, uključuju:

1. Izradu prijelaznih programa koji potiču blisko partnerstvo porodica, organizacija civilnog društva i drugih aktera u zajednici u koju će se vratiti nasilni ekstremist koji je prekršio zakon (ili u koju će ući po prvi put, u slučaju prekršilaca koji se premjeste na nove lokacije) i čije će povjerenje, angažiranost i podrška biti od suštinskog značaja za svako djelovanje na planu R&R-a nakon puštanja iz zatvora; i
2. Djelovanje na podizanju nivoa svijesti i druge vidove rada sa zajednicom koja prima takve počiniocice, kako bi se smanjila stigma i razbile predrasude prema osobama označenim kao „teroristi“; sigurnost oslobođenog zatvorenika (i njegove ili njene porodice ili prijatelja) kada postoji vjerodostojna prijetnja; i nametanje uvjeta nakon otpuštanja koji su srazmjerni i uravnoteženi sa potrebom da se stvore uvjeti za sigurnost zajednice sa prilikama za dezangažiranje.⁵¹ U vezi s ovim posljednjim, istraživanje sugerira na to da strogi nadzor ili pretjerano restriktivne mjere kontrole, kao što je obaveza da se prijavljuje organima zakona i naredbe koje se odnose na mjesto stanovanja, mogu kod počinitelaca stvoriti prepreke za nalaženje posla i, mnogo šire, za povratak i reintegriranje u zajednicu.⁵²

49 GCCS, *Compendium of Good Practices*.

50 EU RAN, *The Challenge of Resocialisation: Dealing with Radicalised Individuals During and After Imprisonment*, RAN Ex Post Paper, novembar 2018, str. 6, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-p-and-p/docs/ran_pp_dealing_with_radicalised_individuals_06_112018_en.pdf.

51 UNODC, *Key Principles and Recommendations for the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons*, 2016, https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Summary-of-recommendations-on-VEPs.pdf; Council of Europe, *Handbook for Prison and Probation Services Regarding Radicalization and Violent Extremism* (hereinafter "Council of Europe Handbook"), 2016, <https://www.researchgate.net/publication/322100931>; i GCCS, *Compendium of Good Practices*.

52 Brian A. Jackson, Ashley L. Rhoades, Jordan R. Reimer, Natasha Lander, Katherine Costello, and Sina Beaghley, *Practical Terrorism Prevention Reexamining U.S. National Approaches to Addressing the Threat of Ideologically Motivated Violence*, RAND, 2019, str. 191, n. 25, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2647.html.

4. Pravni okvir i okvir politika

Mjere i programi R&R-a koji poštuju ljudska prava, uključujući one koji su usmjereni na pojedince izvan zatvorskog konteksta, bitni su ne samo za sprečavanje nasilnih akata, usko gledano, već i za jačanje ukupne otpornosti zajednice na VERLT. Kako preporučuje Globalni forum za borbu protiv terorizma (GCTF) i druga međunarodna tijela, koncept R&R-a, kako u kontekstu odgovora krivičnog pravosuđa na VERLT, tako i kao dio šireg pristupa, treba biti ugrađen u relevantne pravne okvire i okvire politika, uključujući nacionalne akcijske planove za P/CVERLT.⁵³ Za one pojedince koji su optuženi zbog kriminalne aktivnosti, relevantni pravni okviri i okviri politika treba da prihvate da provedba R&R-a za društvo nije manje važna od kaznenih mjera.

Ti okviri ne trebaju se ograničiti samo na krivičnopravno okruženje. Umjesto toga, oni trebaju sadržavati **određeni broj komponenti koje će omogućiti koncipiranje i provedbu pravovremenih, primjerenih, i specifično osmišljenih programa i mjera R&R-a izvan zatvorskog konteksta, koji uzimaju u obzir i starosnu dob i rod.** Te komponente mogu uključiti:

1. Naglašavanje važnosti provedbe profesionalne i objektivne procjene rizika koji svaki pojedinac može predstavljati za društvo, kao i njegovih ili njenih potreba i ranjivosti;
2. Prepoznavanje potrebe za pristupom „cijelog društva“ prema izazovu koji će omogućiti raznim vladinim akterima (kako nacionalnim, tako i lokalnim) i nevladinim akterima (uključujući organizacije civilnog društva i privatni sektor) da doprinesu i ohrabre saradnju unutar i između njih;
3. Osiguravanje da se poduzmu primjereni koraci radi rješavanja jedinstvenih potreba djece i žena;
4. Naglašavanje značaja praćenja i procjene efikasnosti tih programa — i nastojanje da te procjene budu dostupne širem krugu učesnika u programu; i

⁵³ GCTF, *Addendum to The Hague-Marrakech Memorandum on Good Practices for a More Effective Response to the FTF Phenomenon*, septembar 2016, Rec. 6, https://toolkit.thegctf.org/Portals/1/Documents/En/16Aug01_ENGLISH_Addendum_to_The_Hague-Marrakech_Memorandum.pdf.

5. Naglašavanje značaja osiguravanja da ti programi budu predmet primjerenog nadzora, te da se provode u skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava i humanitarnog prava.⁵⁴

Osim toga, umjesto da se usko usmjeri na jedan oblik VERLT-a, naprimjer, onaj koji je povezan sa, ili nadahnut ISIL-Da'ešom ili drugim islamističkim terorističkim grupama, **svaki takav okvir treba da rješava sve oblike VERLT-a, među kojima su i oni povezani sa desničarskim i etnonacionalističkim motivacijama.**⁵⁵ Ovaj pristup ne samo da će vjerovatno biti dobar iz perspektive sigurnosti, pogotovo s obzirom na sve veću zabrinutost zbog ekstremističkog nasilja neislamista u jednom broju država u OSCE-ovom području, već je time također manje vjerovatno da će se stigmatizirati osobe uključene u programe R&R-a, bilo da se radi o namjernim korisnicima, njihovim porodicama, članovima zajednice ili praktičarima i profesionalcima. Što je niži rizik stigmatizacije, to je veća perspektiva da će programi R&R-a dobiti podršku onih čija je saradnja od ključnog značaja za njihov uspjeh.

Uz osiguravanje da koncept vanzatrovskog R&R-a bude ugrađen u relevantne nacionalne pravne okvire i strategije — u procesu razjašnjavanja ko će biti pogodan da koristi programe R&R-a izvan zatvorskog konteksta — **vlade treba da razmotre izradu specifičnih politika ili smjernica, sa ciljem pojačavanja efikasnosti svakog djelovanja na planu R&R-a.** Te politike ili smjernice treba da uključuje odredbe koje:

1. Objašnjavaju, u interesu transparentnosti, ciljeve programa ili intervencije, uz opis njihovih težnji i procedura koje treba slijediti;
2. Treba da utvrde uloge i odgovornosti većeg broja učesnika (iz civilnog društva i vlasti) uključenih u rad na R&R-u;
3. Treba da naglase potrebu za različitim intervencijama i službama kako bi se ispunile različite psihosocijalne, praktične i druge potrebe i ranjivosti muškaraca, žena i djece koji mogu imati koristi od takvih programa;

54 Vidjeti, naprimjer, Komitet za borbu protiv terorizma VSUN-a (CTC), 2018 Addendum to the 2015 Madrid Guiding Principles, Guiding Principle 5 (u daljnjem tekstu Madrid Addendum VSUN-a), https://www.un.org/sc/ctc/wp-content/uploads/2018/12/2018-Addendum-to-the-2015-Madrid-GuidingPrinciples_as_adopied.pdf; i GCCS i Međunarodni centar za borbu protiv terorizma — Hague (ICCT), *It Takes a Village: An Action Agenda on the Role of Civil Society in the Rehabilitation and Reintegration of Those Associated With and Affected by Violent Extremism*, 2018, https://www.globalcenter.org/wp-content/uploads/2018/08/GC_It-Takes-a-Village_WEB.pdf; i Globalna sigurnosna razmjena (GSX), "10 Steps to Strengthening Rehabilitation and Reintegration for Terrorism Offenders, Foreign Terrorist Fighters, and Victims of Violent Extremism", <http://www.icanpeacework.org/wp-content/uploads/2018/05/GSX-Ten-Steps-to-Strengthening-Rehabilitation-and-Reintegration-2017.pdf>.

55 Ovo je naročito relevantno za regiju poput jugoistočne Evrope gdje se ekstremističko nasilje javlja u raznim oblicima, pri čemu je radikalizacija u nasilje često rezultat istorijskih i aktuelnih etničkih tenzija, ali u državama gdje vlade često usko povezuju VERLT s islamističkom granom i fenomenom stranih terorističkih boraca koji su putovali u zone konflikta u Iraku i Siriji.

4. Treba da naglase, kad se radi o programima koji se provode nakon izlaska iz zatvora, značaj osiguravanja zatvorskih uvjeta koji poštuju ljudska prava, prepoznajući različite načine na koje će humano zatvorsko okruženje vjerovatno doprinijeti da se započne uspješna intervencija na odricanju od nasilja koja se može nastaviti i nakon puštanja iz zatvora,⁵⁶ i
5. Treba da omoguće razmjenu informacija unutar i između vladinih i nevladinih aktera uključenih u ove programe, pri čemu se štite privatnost i druga ljudska prava korisnika, uz objašnjenje pod kojim okolnostima i koja vrsta informacija će se dijeliti sa policijom, obavještajnim ili sigurnosnim službama, kako se ne bi podrivalo povjerenje između korisnika i aktera R&R-a.

U pogledu ove posljednje odredbe, prikupljanje i razmjena ličnih informacija neizbježno predstavlja uplitanje u pravo na privatnost i zbog toga treba biti zasnovano na zakonu, nužno i srazmjerno riziku.⁵⁷ Vlade imaju obavezu da osiguraju postojanje jasnog pravnog osnova (uz provedbu politika i protokola kako se to zahtijeva) koji objašnjava koja se vrsta informacija može razmjenjivati, između koga, ko ima pristup tim informacijama, kada se ima pristup, i koja se vrsta zaštite i garancije pri tome primjenjuje. Veoma osjetljive informacije, kao što su podaci koji se odnose na zdravlje ili zaštićena komunikacija između advokata i njegovog klijenta zahtijevaju pojačane mjere zaštite.

---

⁵⁶ EU RAN, P&P Practitioners' Working Paper, 2019, str. 17.–18.

⁵⁷ ICCPR, član 17.

5. Proces

Kao i u slučaju širih mjera na planu P/CVERLT-a, ne postoji jedno rješenje za odgovor na izazov koji predstavlja R&R. Postoji, međutim, jedan broj zajedničkih elemenata i pitanja koja treba razmotriti u vezi sa procesom izrade i provedbe tih programa. Ovaj dio predstavlja niz od šest ključnih koraka u tom procesu.

5.1 Utvrditi ekosistem

Kao početni korak, treba poduzeti **pažljivo utvrđivanje** postojećih resursa i kapaciteta, kako bi se razumio ekosistem aktera koji se može koristiti za nastojanja na planu R&R-a. To utvrđivanje treba da identificira:

1. Ciljnu javnost (naprimjer, bivše nasilne ekstremiste prekršioce zakona i/ili povratnike strane terorističke borbe i članove njihovih porodica koji nisu predmet sistema krivičnog pravosuđa) ili ciljeve jednog ili više programa R&R-a;
2. Koji su profesionalci i pripadnici zajednice (naprimjer, socijalni radnici, službe za mentalno zdravlje, nastavnici, savjetnici, mentori, vjerski lideri i članovi porodice) najbolje pozicionirani — naprimjer, zbog njihovog stručnog znanja i/ili odnosa povjerenja sa relevantnim pojedincima, porodicama i/ili zajednicama — i koji su voljni da učestvuju u inicijativama R&R-a;
3. Da li neki postojeći program koji je, naprimjer, usmjeren na P/CVERLT ili se bavi nasiljem bandi, može biti prilagođen u svrhe R&R-a;
4. Koji su dodatni resursi, stručnost i obuka potrebni;
5. Nivo povjerenja između organa za provedbu zakona i profesionalaca koji ne pripadaju organima za provedbu zakona, i između policije i relevantnih zajednica, uz napomenu gdje je to povjerenje na niskom nivou i treba ga ojačati,⁵⁸
6. Postojeće relevantne prakse i protokole o razmjeni informacija i zaštiti podataka, kao i regulatorne i zakonske rupe u domenu zaštite podataka koje se moraju ispuniti; i
7. Stavove zajednice prema pojedincima koji su u procesu rehabilitacije i reintegracije, a koji su bili osuđeni za krivična djela terorizma ili imaju neku vezu sa terorizmom.

⁵⁸ Osiguranje neophodnog povjerenja može predstavljati poseban izazov u postkonfliktnim okruženjima i multietničkim zajednicama.

U nekim slučajevima, možda se već provode aktivnosti na prevenciji koju obavlja više aktera ili neka druga primarna ili sekundarna djelovanja na prevenciji u koja su uključeni praktičari iz cijelog niza disciplina i koja bi, u načelu, mogla biti iskorištena u svrhe R&R-a (tercijarna prevencija). Doista, korisno je izbjeći stvaranje paralelnih struktura za intervenciju. Međutim, s obzirom na osjetljivost obje teme u vezi sa politikom i nacionalnom sigurnošću kada se radi o nekim vanzatorskim slučajevima R&R-a (naprimjer, bivši teroristi koji su prekršili zakon i strani teroristički borci povratnici, te članovi njihovih porodica), može biti potreban izvjestan oprez prije oslanjanja na te programe i njihove izvršioce.

U nekim državama, kao što su Danska, Francuska i Njemačka, oslanja se na mnoge od istih struktura i profesionalaca za rješavanje cijelog spektra individualiziranih P/CVERLT intervencija.⁵⁹ U drugima, kao što su Kanada i Ujedinjeno Kraljevstvo, to nije slučaj. Rizici pokušaja korištenja istog programa i za sekundarne i za tercijarne intervencije naglašeni su nedavnim kanadskim primjerom. Tamo je jedan lokalni višeagencijski centar, koji se usmjerio na pojedince u nekriminalnom kontekstu, skoro propao, kada je od njega traženo da riješi veoma osjetljivi slučaj povratnika iz zone konflikta u Iraku i Siriji: izgubljeno je povjerenje između lokalne policije, s jedne strane, i aktera intervencije zasnovane na uključivanju zajednice koja nije imala veze sa policijom i članova zajednice, koje je prvobitno bilo uspostavljeno kako bi se omogućilo pokretanje tog centra, pri čemu su neke službe prijetile da će napustiti centar u slučaju da se od njih traži da rješavaju osjetljivije slučajeve, iz straha da bi oni mogli podrivati njihovo djelovanje na drugim poljima i odnose sa članovima zajednice.⁶⁰

5.2 Provesti sveobuhvatne i individualizirane procjene rizika i potreba

Drugi korak se odnosi na osiguravanje da se svaki takav program **provodi ili oslanja na sveobuhvatnu i individualiziranu procjenu rizika i potreba** korisnika. Važnost tih procjena su podvukli Vijeće sigurnosti UN-a, GCTF, Vijeće Evrope i RAN. Te procjene omogućavaju definiranje specifično osmišljenih odgovora koji „uzimaju u obzir životnu istoriju učesnika, njihovu osobnost i njihove kognitivne vještine“, ⁶¹ rješavati potrebe korisnika koje su „primjerene

59 Vidjeti, naprimjer, *Anne-Sophie Hemmingsen, An Introduction to the Danish Approach to Countering and Preventing Extremism and Radicalization*, Danish Institute for International Studies, 2015, <https://www.ft.dk/samling/20151/almdel/reu/bilag/248/1617692.pdf>; i EU RAN, *Prevention of Radicalisation in Germany*, Ex Post Paper, 6.-7. juni 2016, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/ran_study_visit_prevention_radicalisation_germany_6-7_062016_en.pdf.

60 Telefonski razgovor sa lokalnim kanadskim praktičarem, juni 2019. godine.

61 EU RAN, *Foreign Fighter Returnees and the Reintegration Challenge*, RAN Issue Paper, str. 9, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/issue_paper_foreign_fighter_returnees_reintegration_challenge_112016_en.pdf.

riziku, i izbjegavaju (daljnju) radikalizaciju ciljanih pojedinaca, članova njihovih porodica, ili lokalnih zajednica.”⁶² GCTF, priznajući potrebu da se definišu alatke za procjenu koje se zasnivaju na datom kontekstu, zapaža da **svaka takva alatka treba da uzme u obzir starosnu dob, rod, mentalno zdravlje učesnika, kao i sve druge relevantne ”karakteristike identiteta”**.⁶³

Prema RAN-u je moguće postići to **razumijevanje potreba, narativa i mreža pojedinca, korištenjem specifičnih metoda procjene rizika koje sobom nosi nasilni ekstremizam**.⁶⁴ Konkretnije, među pitanja koja treba istražiti, spada sticanje uvida u pojedinčevu (1) predanost i motiviranost za nasilje; (2) nivo pripadnosti ideologiji koja podržava nasilje; (3) sposobnost da se počini nasilje; (4) društveni kontekst i namjeru; i (5) psihosocijalne i praktične potrebe. U slučaju povratnika iz zona konflikta u Iraku i Siriji, trebaju se razumjeti njihovi motivi za napuštanje zona konflikta.

Potrebe i izazove koje treba rješavati ovisit će o samom pojedincu, ali će vjerovatno uključiti posttraumatski stres i traumu, anksioznost, gubitak smisla življenja, razočaranost, agresivnost, potencijalna osjećanja krivice ili sramote, nedostatak prilika za zapošljavanje, stigmu zajednice i/ili društva, teškoće u pogledu mirnog rješavanja konflikta i kontekstualno učenje o religiji i/ili politici. Evidentan je manjak raspoloživih alatki koje su razvijene za procjenu i terorista i ekstremista koji su prekršili zakon u zatvorskom okruženju, ili za provjeru pojedinaca koji su već radikalizirani u nasilje u pogledu njihovih rizika i potreba.⁶⁵ Međutim, samo je nekoliko alatki specifično usmjereno na nasilni ekstremizam, a čak je još manje njih testirano i potvrđeno.⁶⁶

---

62 GCTF, *Good Practices on Addressing the Challenge of Returning Families of Foreign Terrorist Fighters (FTFs)*, Good Practice 5. septembar 2018, https://www.thegctf.org/Portals/1/Documents/Framework%20Documents/C/GCTF-Good-Practices-on-Returning-Families-of-FTFs_ENG.pdf?ver=2018-09-25-101427-323.

63 Ibid.

64 EU RAN, *Foreign Fighter Returnees and Reintegration Challenge*, str. 9.

65 Za podroban pregled alatki za procjenu, vidjeti RTI, *Countering Violent Extremism: The Application of Risk Assessment Tools in the Criminal Justice and Rehabilitation Process*, literature review prepared for the First Responders Group at the U.S. Department of Homeland Security, Science and Technology Directorate, februar 2018., https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/OPSR_TP_CVE-Application-Risk-Assessment-Tools-Criminal-Rehab-Process_2018Feb-508.pdf. Ove i slične alatke za procjenu rizika prilično su ograničeno testirane, te su predmet kritike onih koji pokušavaju predvidjeti nepredvidljivo. Vidjeti, naprimjer, Rita Augustad Knudsen, "Measuring Radicalization: Risk Assessment Conceptualisations and Practice in England and Wales", *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression* (august 2018.), <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19434472.2018.1509105>. Za poredjenje relevantnih alatki za procjenu: Vidjeti, naprimjer, Liesbeth van der Heide, Marieke van der Zwan, and Maarten van Leyenhorst, *The Practitioner's Guide to the Galaxy - A Comparison of Risk Assessment Tools for Violent Extremism*, ICCT, septembar 2019, https://icct.nl/wp-content/uploads/2019/09/29Aug19_Formatted_ThePractitionersGuidetotheGalaxy-1.pdf. (Cilj ovog dokumenta je da "omogući kreatorima politika i praktičarima da se bolje snađu u često mutnim, skupim i autorskim pravima zaštićenim krugom stručnjaka za upravljanje rizikom od nasilnog ekstremizma — kao i da im olakša proces odlučivanja kada je u pitanju utvrđivanje koji pristup najbolje odgovara njihovim potrebama"); i Monica Lloyd, *Extremism Risk Assessment: A Directory*, CREST (Centre for Research and Evidence on Security Threats), mart 2019,

66 <https://crestresearch.ac.uk/resources/extremism-risk-assessment-directory/>.

Procjena rizika od nasilnog ekstremizma je relativno novo područje koje zahtijeva daljnju procjenu i učenje. Vidjeti, naprimjer, Global Center on Cooperative Security, *Recommendations for the Consideration of the Counter-Terrorism Committee in the Adoption of the 2018 Addendum to the Madrid Guiding Principles*, novembar 2018, str. 3, https://www.globalcenter.org/wp-content/uploads/2018/11/18Nov28_Recommendations-Addendum-Madrid-Principles.pdf.

Naprimjer, VERA-2 je razrađena kako bi se primijenila na različite tipove nasilnih ekstremista, terorista i prekršilaca zakona motiviranih religijskim, političkim ili društvenim ideologijama; koristi se u nekoliko država, generalno nakon izricanja presude pojedincima koji su počinili ekstremističko nasilje i osuđeni su na zatvor zatvorenog tipa. Model EU RAN Centra izvrsnosti za povratnike 45 razrađen je specifično za procjenu stranih terorističkih boraca kao okvir u vođenju općih istraga motivacije, predanosti i drugih faktora rizika koji mogu postojati kod pojedinca. Ujedinjeno Kraljevstvo je razvilo program ERG+22 (Vodič za rizik od ekstremizma) radi primjene u Programu "Spriječi i usmjeri", a IR46 je nizozemska alatka koja se koristi za procjenu u „sigurnim kućama“, koju provodi više agencija. TRAP 18 (Protokol za procjenu radikalizacije terorista) postoji za praćenje dugoročne prognoze pojedinačnih aktera; a program HCR 20 je uobičajeno korišteni model za procjenu nasilja bez specifičnog fokusa na ekstremističko nasilje.

Mada bi oni koji razrađuju vanzatrovske programe R&R-a za P/CVERLT mogli htjeti da koriste postojeće relevantne alatke, koje tipično imaju nekoliko zajedničkih pokazatelja po kojima se procjenjuje nivo ekstremizma pojedinca, uz pristup u rangiranju koji ide od „strukturirane profesionalne prosudbe“ do „samoupitnika“, **oni se trebaju, u konačnici, osloniti na pristup procjene rizika i potreba koji se zasniva na, i koji je prilagođen lokalnom kontekstu, i koji će vjerovatno imati odjeka unutar relevantnih zajednica.**⁶⁷

U tom cilju, prepoznavajući da nemarno osmišljene i primijenjene alatke procjene rizika mogu pogrešno izdvojiti pojedince, stigmatizirati i otuđiti korisnike i zajednice/grupe u društvu, i time podrivati vanzatrovska nastojanja u oblasti R&R-a, **koraci koje treba razmotriti kada se razrađuje (a potom primjenjuje) bilo koja alatka za procjenu, uključuju.**⁶⁸

1. Specifično osmisлити alatku za procjenu za različite kategorije potencijalnih korisnika, s jasno određenim okvirima koji se primjenjuju tamo gdje je potrebno, na žene i djecu;
2. Osigurati izbalansirani fokus na rizike koje treba ublažiti, faktore otpornosti koje treba osnažiti i potrebe koje treba ispuniti;
3. Naglasiti faktore koji se odnose na ciljanu populaciju, kao što su kompleksnost i veličina populacije, nivo resursa i kapaciteti određene države, općine ili zajednice;
4. Odraditi šire političke, kulturne i društvene kontekste;
5. Konsultirati se sa lokalnim praktičarima u postupku razvijanja bilo koje alatke i njihove primjene u pojedinačnim slučajevima, kako bi se osiguralo više izvora informacija koje su osnov svake procjene;

67 Za raspravu o alatka za procjenu rizika i P/CVELT-u, vidjeti, naprimjer, OSCE-ov dokument *Understanding Referral Mechanisms*, str. 80.–83.

68 Za ilustracije nekih "dobrih" i obećavajućih praksi efikasne i primjerene procjene VEO-a i radikalizacije u nasilni ekstremizam", vidjeti, naprimjer, Christopher Dean, Sebastien Feve, and Eelco Kessels, *Countering Violent Extremism in Prisons: Good Practices Guide*, Global Center on Cooperative Security, august 2018, str. 11.–13, <https://www.veocompendium.org/download.html>.

69 Vidjeti, naprimjer, Marsden, *Reintegrating Extremists*, str. 16.–17.

6. Izbjeći korištenje etiketa, kao što su „nasilni ekstremist“, „terorist“ ili „strani borac povratnik“, te osigurati da oni koji čine bilo kakvu procjenu budu obučeni da pristupaju na senzitivnan način i izbjegavaju pretjerano generaliziranje;
7. Osigurati da alatka ili okvir alatki za procjenu bude široko primjenjiv, a ne specifično osmišljen za jednu ideologiju ili religiju;
8. Izbjegavati rodne ili druge predrasude, generalizacije i stereotipe;
9. Uključiti primjereno obučene službe psihosocijalne zaštite i/ili druge odgovarajuće profesionalce, uključujući policiju ili sigurnosne službe, gdje je to potrebno; i
10. Osigurati da procjena bude zasnovana i povezana sa raspoloživim službama za intervencije i podršku, kako bi se osiguralo da potrebno savjetovanje, praktična pomoć i drugi resursi budu na raspolaganju radi rješavanja identificiranih rizika, ranjivosti ili potreba.

Potreba za specifično osmišljenim procjenama u vanzатовskom okruženju R&R-a je naglašena zbog raznovrsnosti slučajeva prisutnih u samo jednoj kategoriji - među povratnicima iz zona konflikta u Iraku i Siriji. Muškarci, žene i djeca povratnici predstavljaju cijeli niz različitih porijekla, motivacija i iskustava. Naprimjer, članovi porodica stranih terorističkih boraca „mogu biti žrtve, počinioци, svjedoci ili kombinacija ovo troje.”⁷⁰ Mnogo pažnje se odnedavno usmjerava na pitanje preciznog utvrđivanja angažmana u terorističkim aktivnostima žena koje su putovale u zone konflikta i tamo se udale; uloga djece također je postala posebno važna u posljednje vrijeme. Ukratko, pojedinci u ovoj širokoj kategoriji pokazuju svu kompleksnost potreba i potencijalnih rizika koji mogu zahtijevati i humanitarne i sigurnosne odgovore.⁷¹ (Vidjeti Dio 11. za potpuniju diskusiju o jedinstvenim potrebama žena i djece.)

---

⁷⁰ GCTF, *Returning Families Good Practices*; i OSCE/ODIHR FTF Guidelines, Sections 3.7 i 3.8.

⁷¹ Parlamentarna istraživačka služba Evropskog parlamenta, *The Return of Foreign Fighters to EU Soil: Ex-Post Evaluation*, 2018, str. 5, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/621811/EPRS_STU\(2018\)621811_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/621811/EPRS_STU(2018)621811_EN.pdf).

5.3 Omogućiti razmjenu informacija i saradnju između više aktera

Ključni segment koncipiranja sveobuhvatnih, specifično osmišljenih procjena — i osiguravanja efikasnosti vanzatrovskih nastojanja na planu R&R-a — je **razmjena informacija između više aktera** koji mogu imati relevantne informacije o svakom pojedinačnom slučaju. Ove informacije treba razmotriti kao dio procjene i uključiti ih prilikom izrade plana intervencije ili podrške.

Razmjena informacija, međutim, suočava se sa nekoliko prepreka. Različiti profesionalni i etički okviri i ciljevi, uključujući službe za psihosocijalnu zaštitu i vjerske i druge savjetnike, mogu otežati razmjenu informacija. Osim toga, pravo na privatnost je ugrađeno u zakon o ljudskim pravima, te se principi prikupljanja i pohranjivanja podataka moraju poštivati.⁷² Pored toga, policija i sigurnosne i obavještajne službe mogu biti nespremne, ili ne biti u mogućnosti da razmjenjuju informacije s akterima koji tradicionalno nemaju pristup osjetljivim, a kamoli klasificiranim, informacijama.

Postojanje ličnih odnosa zasnovanih na povjerenju ili neformalnih mreža nekada može prevladati taj otpor, ili na drugi način omogućiti potrebnu razmjenu informacija na *ad hoc* osnovi. Međutim, zbog neizbježne promjene zaposlenika u toku programa i potrebe da se zaštite lične informacije i poštuje zakon o privatnosti, **treba utvrditi transparentne smjernice ili druge okvire (uključujući zakonodavne, tamo gdje je to izvodljivo), kao i nadzor, te proces neovisne revizije.** To može pomoći u olakšavanju razmjene informacija, znanja i stručnosti, te na propisan način zaštititi informacije, kako bi se omogućilo da više aktera iz različitih agencija, organizacija i profesija zajednički procjenjuju pojedinačni slučaj na sistematičnijoj osnovi.⁷³

72 Pravo na privatnost zahtijeva da se lični podaci prikupljaju i obrađuju pravično i zakonito, pohranjuju samo u specifične i legitime svrhe, da se ne koriste na način koji je nekompatibilan sa tim svrhama, te da budu zaštićeni od otkrivanja neovlaštenim osobama. Veoma osjetljivi podaci (kao što su podaci koji se odnose na zdravlje i informacije o religijskim i političkim uvjerenjima) nalažu posebnu zaštitu. Vidjeti *OSCE Guidebook on Intelligence Led Policing*, TNTD/SPMU Publication Series, vol. 13, juli 2017, <https://www.osce.org/chairmanship/327476>.

73 U Danskoj, naprimjer, policija, škole i socijalne službe – tri stuba djelovanja na planu P/CVERTL-a koja se provode lokalno — imaju pravo da „razmjenjuju informacije o pojedincu, ako je to potrebno, za saradnju u sprečavanju kriminala ili saradnju između policije, socijalnih službi i socijalne psihijatrije, kao i tijela za mentalno zdravlje u njihovim nastojanjima da pomognu socijalno ranjivim pojedincima. Informacije se ne mogu, međutim, dijeliti u svrhu krivičnih istraga.“ Vidjeti Hemmingsen, *Danish Approach to Countering and Preventing Extremism*, str. 15. U Belgiji, pravni okvir omogućava horizontalnu i vertikalnu razmjenu osjetljivih informacija o pojedincima. Međutim, specijalni izvjestilac UN-a za promociju i zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u borbi protiv terorizma postavio je pitanje „pravnog osnova za prikupljanje podataka, pristupa pojedincima, uključujući i djecu i njihove zakonite staratelje, informacijama koje imaju o njima, sposobnosti da ospore tačnost takvih podataka, pravnog osnova po kojem se takvi podaci dijele unutar i između agencija na svim nivoima vlasti (naprimjer, lokalne integralne sigurnosne čelije, lokalne specijalne jedinice i nacionalna specijalna jedinica), i uključivanje takvih podataka u obavještajne baze podataka bez primjene dovoljnih mjera strogosti, zaštite, konzistentnosti i nadzora.“ Vidjeti UN-ov Ured visokog komesara za ljudska prava, „Human Rights and Counter-Terrorism: UN Special Rapporteur on the Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms While Countering Terrorism Concludes Visit to Belgium“, 31. maj 2018, <https://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23164&LangID=E>. Vidjeti UN-ov Ured visokog komesara za ljudska prava, „Human Rights and Counter-Terrorism: UN Special Rapporteur on the Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms While Countering Terrorism Concludes Visit to Belgium“, 31. maj 2018, <https://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23164&LangID=E>.

Okvir koji može, ali ne mora biti ugrađen u zakon, treba da jasno stavi do znanja i profesionalcima i korisnicima programa „koja vrsta informacija se razmjenjuje, kada, s kim i iz kojeg razloga, te u koju vrstu slučajeva moraju biti uključene sigurnosne agencije.”⁷⁴ Među zaključcima berlinske Radionice o tercijarnoj prevenciji, održane u martu 2019. godine, u organizaciji Njemačkog vijeća za vanjske poslove, bio je i taj da „transparentnost u pogledu obaveza i ograničenja u razmjeni informacija predstavlja potreban osnov za izgradnju povjerenja između svih uključenih faktora,“ pogotovo „tamo gdje je klijent zabrinut za zaštitu ličnih informacija koje su otkrivene savjetniku. Proaktivnim informiranjem klijenta o navedenim obavezama i ograničenjima, mogu se rješavati i otkloniti zabrinutost i pogrešno poimanje pitanja razmjene podataka.”⁷⁵

Razmjena informacija između više aktera koji mogu biti uključeni u individualizirane intervencije P/CVERLT-a krije niz izazova, od kojih su tri posebno važna u vanzатовskom kontekstu R&R-a:

1. Potreba da se uključe dodatne kategorije profesionalaca (naprimjer, probacijske i/ili obavještajne službe); EU RAN ohrabruje države da razmotre uspostavu struktura radi omogućavanja razmjene informacija sa, i između tih dodatnih aktera,⁷⁶
2. Nespremnost službenika za provedbu zakona da sa profesionalcima izvan njihovih službi razmjenjuju informacije i da preuzimaju odgovornost za slučajeve sa potencijalnim implikacijama po nacionalnu sigurnost; i
3. Velika nespremnost profesionalaca izvan službi za provedbu zakona da se uključe u takve slučajeve, s obzirom na veće sigurnosne i druge rizike.

5.4 Razraditi specifičan plan zasnovan na procjeni

Sljedeći korak u ovom procesu uključuje **razradu specifično osmišljenog plana koji se zasniva na procjeni** — idealno, plana koji su razradili svi relevantni akteri u bliskoj saradnji sa namjeravanim korisnikom/com, tako da osjećaju da i oni vode proces. Gdje je to moguće, treba uključiti osobe koji imaju odnos sa pojedincem zasnovan na povjerenju (naprimjer, nastavnici, mentori, članovi porodice, savjetnici i drugi članovi relevantne zajednice).

74 Sofia Koller, *International Tour d'Horizon of Tertiary Prevention of Islamist Extremism, InFoEx Workshop, Berlin*, 26.–27. mart 2019, *German Council on Foreign Relations*, str. 6, <https://dgap.org/en/think-tank/publications/dgapreport/international-tour-dhorizon-tertiary-prevention-islamist>.

75 Ibid.

76 EU RAN, *Responses to Returnees: Foreign Terrorist Fighters and Their Families, RAN Manual* (u daljnjem tekstu RAN Returnee Manual), juli 2017, str. 4, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/ran_br_a4_m10_en.pdf.

Kao što je već rečeno, potencijalni korisnici vanzatrovskih programa R&R-a će vjerovatno imati cijeli niz različitih ranjivosti, rizika i potreba — koji se kreću od ideoloških do psihosocijalnih, profesionalnih, finansijskih, religijskih, obrazovnih i porodičnih. Neki su možda bili tek ograničeno uključeni ili izloženi terorizmu ili VERLT-u; drugi su možda ostali radikalizirani i prošli vojnu obuku, te predstavljaju dovoljno visok rizik za javnu sigurnost da to iziskuje nastavak nadzora službi za provedbu zakona ili neku drugu vrstu praćenja. Neki mogu imati porodicu i/ili biti dio zajednice zainteresirane da igra konstruktivnu ulogu u procesu njihovog povratka u društvo; drugi mogu biti odbačeni ili izopćeni iz svojih zajednica; a neki drugi opet mogu imati porodicu koja možda sama promovira nasilni ekstremizam, ili porodica iz drugih razloga ne bi igrala konstruktivnu ulogu u procesu R&R-a. Neki mogu zahtijevati specijalizirano savjetovanje ili druge intervencije P/CVERLT-a; drugima možda može trebati samo osnovna psihosocijalna podrška ili podrška koja je na raspolaganju stanovništvu općenito.⁷⁷

S obzirom na raznolikost, vanzatrovske mjere R&R-a mogu uključivati jedan ili više iz cijelog niza raznih tipova intervencija, uključujući „podršku zdravlju, jačanje vještina, osnovno obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, pomoć pri zapošljavanju, pravnu pomoć, ekonomsku podršku, socijalnu podršku, dijalog i obraćanje lokalnoj zajednici.”⁷⁸ (Vidjeti Dio 6. za potpuniju diskusiju o tipovima intervencija.) Podrška koja se pruža, međutim, treba da bude srazmjerna potrebama i ranjivostima pojedinca. **„Pretjerano interveniranje“ (tj. pružanje prevelike podrške ili previše različitih vrsta podrške) treba se izbjegavati zbog toga što nosi vlastite izazove**, kao što su stigmatizacija pojedinca, kompliciranje zadatka izgradnje povjerenja između praktičara iz vlasti i pojedinca i između pojedinca i njegove porodice, zatvaranje kognitivnog prostora potrebnog za rehabilitaciju i dezangaziranje i nepotrebno stvaranje osjećaja uznemirenosti u relevantnoj zajednici, čija saradnja i podrška mogu biti od ključne važnosti za uspješni povratak pojedinca. Oni koji nadziru programe R&R-a trebaju redovno procjenjivati da li su intervencije srazmjerne i da li program možda čini više štete nego dobra i onda nivo intervencije trebaju prilagoditi u skladu s tim.

⁷⁷ <https://thedefensepost.com/2019/02/12/us-minnesota-deradicalization-program-inside-look/>.

⁷⁸ GCTF, *Returning Families Good Practices*, Good Practice 6.

5.5 Identificirati vodećeg aktera

Tamo gdje je više aktera uključeno u konkretni slučaj, važno je **identificirati vodećeg aktera** — ili „voditelja slučaja“ — kako bi koordinirao razne aktere i aktivnosti uključene u pojedinačni slučaj i služio kao kontaktna tačka sa datim pojedincem, porodicom i širom zajednicom. Policija ili drugi sigurnosni akteri vjerovatno će biti uključeni u slučajevima tercijarne (za razliku od primarne i sekundarne) prevencije, posebno onima koji se tiču stranih terorističkih boraca povratnika i članova njihovih porodica iz zona konflikta, a oni možda neće biti najpogodniji da prihvate vodeću ulogu. Policija koja preuzme vodstvo može predstavljati rizik ugrožavanja nastojanja na izgradnji povjerenja sa pripadnicima zajednice, čija će stalna saradnja i angažman biti od ključnog značaja za djelovanje na planu R&R-a i koji mogu biti nespremni da rade sa policijom jer je mogu dovoditi u vezu sa sigurnosnom misijom, a policija možda neće proći obuku, niti imati na raspolaganju alatke za rad sa zajednicom.

Možda je čak i važnije, i često je bio slučaj, da je ciljani pojedinac možda imao negativna iskustva sa policijom ili, šire, sa državom, te će, zbog toga, imati ograničeno povjerenje u organe za provedbu zakona i druge državne institucije. U tim situacijama, ako se nastojanje na planu R&R-a ne obavlja na osjetljiv način – naprimjer, identifikacijom socijalnog radnika ili organizacije civilnog društva koja će započeti i predvoditi angažman, koji - ovisno o tipu slučaja - može početi kucanjem na vrata – potrebno zadobijanje povjerenja možda će biti teško postići.⁷⁹ Ovisno o nivou rizika koji nosi određeni pojedinac i mjere do koje se organizacije civilnog društva ili socijalni radnici osjećaju dobro ukoliko preuzmu proaktivnu ulogu (za razliku od uobičajene spremnosti socijalnih radnika da pozitivno odgovaraju na zahtjeve za podršku), ovaj se angažman može inicirati zajedno sa policijom, što je to praksa u nekim općinama.⁸⁰

79 Međutim, ovdje se ključno pitanje tiče pristupa: organizacije civilnog društva, kako bi intervenirale, moraju imati „ulaz“ zato što je, za razliku od policije, njihov mandat u radu s pojedincima ili njihovom porodicom vjerovatno dobrovoljan. Kontakt sa roditeljima, naprimjer, može biti dobra prva pristupna tačka.

80 Ovo je praksa u nekim gradovima u državama poput Kanade, Danske i Švedske.

5.6 Komunicirati o ciljevima i dobrobitima programa

Drugi ključni korak u ovom procesu odnosi se na **efikasno informiranje o ciljevima i koristima mjera R&R-a**, s jedne strane, javnosti koja te mjere može smatrati previše „blagim“ za rad na terorizmu i, s druge, odnosi se na ciljane pojedince i zajednice koje ih mogu doživljavati kao potencijalno stigmatizirajuće.⁸¹ Osim toga, ovisno o tipu intervencije i druge podrške koja se nudi u okviru R&R-a u vanzatrovskom okruženju — i mjere do koje su te usluge na raspolaganju široj populaciji — programi R&R-a mogu izazvati osjećaj odbojnosti prema pojedincima kojima se nude takvi programi zbog percepcije (a možda i realnosti) da oni koji imaju neku vezu s terorizmom ili nasilnim ekstremizmom uživaju bolji tretman od onih koji nisu.

Razvijanje i provedba strategije za ublažavanje oba seta zabrinutosti od ključnog je značaja. Ova strategija treba da omogući da svi akteri uključeni u program „proaktivno prenose svoje metode i ciljeve, daju povratne informacije o efikasnosti i prihvatanju njihovih programa u ciljnoj grupi, te razmjenjuju uspješne primjere svojih nastojanja i utvrđuju limite svog rada“ prilikom razmjene detalja o alatima koje koriste „kako bi doprli do onih dijelova javne sfere koji imaju rezervu prema ili odbacuju takav rad.“⁸²

Skeptičnu javnost treba uvjeriti u to da je ulaganje u mjere R&R-a važan element sveobuhvatne strategije prevencije i borbe protiv terorizma. Umjesto pomaganja „teroristima“, to je zapravo „pametna načina rada na smanjenju rizika recidivizma, kao i rada sa bivšim teroristima počiniocima krivičnih djela, kako bi oni sprečavali druge da ubuduće čine nasilje,“⁸³ kao i da se izbjegne radikalizacija u nasilje drugih pripadnika datih zajednica. S obzirom na sve veći broj krivičnih djela povezanih sa terorizmom koja prolaze sa relativno kratkim kaznama (dijelom zbog činjenice da se mnogo kazni izriče za nenasilna krivična djela, kao što je pružanje materijalne podrške) i relativno mladu starosnu dob većine oslobođenih terorista koji su počinili krivično djelo, propuštanje da se ulaže u intervencije, kako bi se pomoglo njihovom dezangažiranju iz nasilja i mirnom povratku u društvo bio bi, u najmanju ruku, kratkovidan pristup.

81 Tina Wilchen Christensen and Tore Bjørgo, *How to Manage Returned Foreign Fighters and Other Syria Travelers*, Research Report, No. 1, Center for Research on Extremism (C-REX), University of Oslo, 2018, <https://www.sv.uio.no/c-rex/english/publications/c-rex-reports/how-to-manage-foreign-fighters-c-rex-research-report.pdf>.

82 Koller, *Tertiary Prevention of Islamist Extremism*, str. 8.

83 Jesse Morton and Mitch Silber, *When Terrorists Come Home: The Need for Rehabilitating and Reintegrating America's Convicted Jihadists*, Counter Extremism Project, 2018, str. 34, https://www.counterextremism.com/sites/default/files/CEP%20Report_When%20Terrorists%20Come%20Home_120618.pdf.

Osmišljavanje **plana s ciljem smanjenja stigme koja tipično okružuje oslobođenog (bivšeg) ekstremistu i s osoba od kojih se traži da podrže njegov ili njen povratak u društvo također je važno.** Bitno je, naprimjer, kako je pojedincu i široj zajednici program prezentiran (naprimjer, kao inicijativa u borbi protiv terorizma, krivičnopravna mjera, program civilnog društva ili program jačanja otpornosti zajednice) korištenjem „različite terminologije koja ima različite implikacije na to kako se pojedinac percipira u zajednici“ i time i to koliko je zajednica spremna da podrži tog pojedinca.⁸⁴

Članovi zajednice mogu biti nespremni da rade s organima vlasti na R&R-u stranih terorističkih boraca i članova njihove porodice, koji nisu krivično gonjeni, nakon njihovog povratka u strahu da bi angažman sa vladom mogao povećati vjerovatnoću zakonske akcije, koja bi se mogla poduzeti protiv povratnikovog člana porodice i povećati rizik stigmatizacije.

Stigma se također može rješavati na radnom mjestu, kako bi se spriječila diskriminacija koja može imati utjecaj na zapošljavanje i sigurnost na radnom mjestu, što zauzvrat može onemogućiti rehabilitaciju.⁸⁵ Kao što preporučuje GCTF, komunikacijska strategija treba da uključi „programe za jačanje kapaciteta i znanja porodica koje primaju svoje članove povratnike, koji mogu pomoći da se ta zabrinutost smanji i da se pomogne u rehabilitaciji, socijalizaciji i rješavanju traume.”⁸⁶

Konačno, praktičari koji se bave intervencijama R&R-a u zajednici mogu se osjećati stigmatizirano ili pod pritiskom svojih vršnjaka ili pripadnika zajednice, zato što ih smatraju odgovornim za akcije njihovih klijenata. Kako bi se ublažio ovaj rizik, postizanje jasno utvrđenog sporazuma o ulogama i odgovornostima osoba uključenih u takve intervencije i stvaranje prostora za razmišljanje praktičara o sebi samima i profesionalizaciju može biti od koristi.⁸⁷

Osim stigme, postoje i praktične i sigurnosne prepreke koje će možda trebati prevladati. U pogledu ovog prvog, kao što podvlači Sarah Marsden, “čak i tamo gdje je pojedinac motiviran da se odrekne nasilja, on je suočen sa znatnim izazovima: naći posao, izgraditi novu društvenu mrežu, ili čak otvoriti bankovni račun može biti problematično. Priznavanje uloge društva u podršci reintegraciji je zbog toga od centralnog značaja za podršku uspješnom dugoročnom dezangažmanu.”⁸⁸

84 Veldhuis, *Reintegrating Violent Extremist Offenders*, str. 9.

85 *Invisible Women: Gendered Dimensions of Return, Rehabilitation and Reintegration from Violent Extremism* (u daljnjem tekstu *Invisible Women*), International Civil Society Action Network (ICAN) i UNDP, januar 2019., <http://www.icanpeacework.org/wp-content/uploads/2019/02/ICAN-UNDP-Rehabilitation-Reintegration-Invisible-Women-Report-2019.pdf>.

86 GCTF, *Returning Families Good Practices*, Good Practice 19.

87 Violence Prevention Network and the RecoRa Institute, *The Art of Seeing Promise over Risk: Perspectives from the European Practice Exchange (EPEX)*, 2019, <https://www.issueclub.org/resources/35086/35086.pdf>.

88 Marsden, *Reintegrating Extremists*.

Što se tiče ovog drugog, strah od odmazde i izopćenja iz zajednice može biti značajna prepreka društvenoj reintegraciji. Tamo gdje je to primjereno, mjere zaštite sigurnosti korisnika programa R&R-a i članova njihove porodice, mogu biti potrebne. Te mjere mogu uključiti privremenu relokaciju ili mjere zaštite svjedoka. Između ostalog, anonimnost koja prati relokaciju može pomoći bivšim zatvorenicima da izbjegnu stalno suočavanje sa vlastitom prošlošću, uključujući i njihove veze s ekstremističkim grupama, te im pomoći da razviju stabilan identitet. Uz to, korisnici treba da budu zaštićeni od neprilичne medijske pažnje, kako bi se osiguralo da proces R&R-a ne bude ugrožen.⁸⁹ Međutim, ako se provodi u skladu sa principom „ne činiti štetu“, medijska pažnja posvećena ovom pitanju može naglasiti jedinstvene izazove s kojima se suočavaju strani teroristički borci povratnici i njihove porodice (i drugi koji možda imaju neku vezu sa nasilnim ekstremizmom), čime se ohrabruje empatija i smanjuje stigma u zajednici.

5.7 Monitoring i evaluacija

Kritični korak podrazumijeva **osiguravanje primjerenog monitoringa i evaluacije vanzatrovske intervencije R&R-a**, pri čemu treba biti svjestan izazova koje prati mjerenje efekta takvih programa. Kao i u slučaju velikog dijela P/ CVERLT-a, ograničeno je na dokazima zasnovano znanje o tome šta funkcionira i šta ne funkcionira kada se radi o R&R-u. U nedostatku čvrstog dokaznog temelja, ovi programi se često „provode na osnovu pokušaja i greške“;⁹⁰ i ” da je više dokaza... potrebno kako bi se razumjelo šta podržava pozitivne ishode i određuje kako se napredak može procijeniti.“⁹¹ Razlozi za taj nedostatak dokaza uključuju ograničen broj javno dostupnih procjena rada na R&R-u; kompleksnost pitanja koja se javljaju, među kojima je nedostatak jasnoće o tome šta podržava dezangažiranje iz nasilja ili druge pozitivne promjene; izazovi na planu prikupljanja podataka; nepostojanje uvida u to šta se zapravo dešava u intervencijama R&R-a; i teškoće u mjerenju uspjeha, što je nekada rezultat nejasnoće oko toga šta se intervencijom želi postići.⁹²

Kako bi se pomoglo izgraditi tu dokaznu osnovu, omogućavanjem periodične analize provedbe i efikasnosti programa, mehanizmi evaluacije treba da budu inkorporirani u koncept intervencije, pri čemu evaluacije, koje rezultiraju iz intervencije, treba da budu javno dostupne, gdje god je to moguće.

⁸⁹ GCCS, *Compendium of Good Practices*, str. 50.

⁹⁰ Veldhuis, *Reintegrating Violent Extremist Offenders*, str. 9.

⁹¹ CREST, *Deradicalisation Programmes: An Introductory Guide* 29. januar 2019, <https://crestresearch.ac.uk/resources/deradicalisation-programmes-introductory-guide/>.

⁹² Vidjeti, naprimjer, Liesbeth van der Heide and Bart Schuurman, "Reintegrating Terrorists in The Netherlands: Evaluating the Dutch Approach," *Journal for Deradicalization*, br. 17, (2018./19.), <http://journals.sfu.ca/jd/index.php/jd/article/view/179/134>; i Wilchen Christensen and Bjorgo, *How to Manage Returned Foreign Fighters*.

Kao prvo, osobe i tijela odgovorna za izradu vanzativorskih programa R&R-a trebaju osigurati da koncept svake intervencije (ili širi program) bude vođen teorijom promjene, koja objašnjava kako se predloženi pristup odnosi prema ciljevima i ishodima intervencije. Teorije promjene, koje treba da oblikuju ciljeve programa (naprimjer, promjene stava, motivacijske promjene i/ili one koje se odnose na vještine), pomažu u utvrđivanju koncepta programa i da li je on efikasan u postizanju namjeranih ishoda, kao i olakšavanju mjerenja napretka samog procesa.⁹³

Jasna artikulacija onoga što vanzativorski programi R&R-a teže postići od vitalnog je značaja za efikasnu evaluaciju, što je zauzvrat ključno za mobiliziranje trajnog finansiranja javne podrške za taj rad. Osim toga, važno je omogućiti da se napredak procjenjuje na trajnoj osnovi, kako bi se osiguralo da intervencija nastavi rješavati ono što će vjerovatno biti stalne promjene potreba pojedinca. Važno je prepoznati potencijalno značajne društvene, kulturne i druge prepreke s kojima se oni, koji se nadaju da će se dezangažirati iz VERLTA-a, suočavaju kada se procjenjuje efekt bilo kojih intervencija.⁹⁴

---

93 Vidjeti, naprimjer, CREST, *Deradicalisation Guide*.

94 Vidjeti, naprimjer, Adrian Cherney, "Evaluating Interventions to Disengage Extremist Offenders: A Study of the Proactive Integrated Support Model (PRISM)," *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression* (2018), <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/19434472.2018.1495661?needAccess=true>; A.J. Gielen, "Exit Programmes for Female Jihadists: A Proposal for Conducting Realistic Evaluation of the Dutch Approach," *International Sociology*, (2018), <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0268580918775586>; Koehler, "Understanding Deradicalization Methods"; i Marsden, *Reintegrating Extremists*.

6. Intervencije

Kako je u ovom Vodiču već naglašeno, „intervencije, koje su kadre ponuditi sveobuhvatni spektar aktivnosti, mogu bolje rješavati različite potrebe osoba koje su postale uključene u nasilni ekstremizam.”⁹⁵ Precizna priroda i opseg intervencija znatno će ovisiti o kategoriji ili kategorijama kojima ti korisnici pripadaju. Te kategorije uključuju: (1) osuđene nasilne ekstremiste koji su počinili krivično djelo a napuštaju zatvor, za koje treba početi proces R&R-a što je moguće prije i već u vrijeme izdržavanja kazne, a najmanje šest mjeseci prije otpuštanja; (2) pojedince radikalizirane u VERLT koji nisu prošli kroz krivični sistem; i (3) pojedince (i članove njihovih porodica) koji se vraćaju iz zona konflikta, a nisu krivično gonjeni. Čak i unutar tih kategorija, priroda i opseg intervencija će se razlikovati i, idealno, svaka će intervencija biti specifično osmišljena za procijenjene potrebe, ranjivosti i rizike svakog pojedinca.

Unatoč potrebi za ujednačavanjem intervencija, gotovo je uvijek slučaj da „intervencije, koje mogu ponuditi sveobuhvatni spektar aktivnosti, mogu bolje rješavati različite potrebe osoba koje se uključe u nasilni ekstremizam.”⁹⁶ Štaviše, moguće je identificirati, široko govoreći, pet tipova, ili paketa, intervencijske podrške. To su socioekonomska podrška; psihosocijalna podrška; teološka ili ideološka podrška; porodično savjetovanje; i rekreacijska i kulturna podrška. Neki paketi mogu biti potrebni za svaku kategoriju pojedinaca, poput paketa koji pružaju obuku za zaposlenje, zaposlenje, rješavanje stambenog pitanja i podršku socijalne zaštite. Drugi paketi vjerovatno će biti specifično relevantni za određene kategorije. Naprimjer, povratnici iz zona sukoba vjerovatnije bi mogli zahtijevati psihosocijalnu podršku, kako bi se rješavala trauma i drugi problemi mentalnog zdravlja koji se odnose na njihovu izloženost nasilju. Štaviše, kao i kod bivših nasilnih ekstremista koji su počinili krivično djelo i vraćaju se u svoju zajednicu, programi R&R-a za povratnike treba da teže uključiti relevantne članove porodice ili članove zajednice, između ostalog, u svrhu izgradnje strukture podrške za pojedinca koja može djelovati kao sigurnosna mreža u slučaju buduće krize.

---

⁹⁵ CREST, *Deradicalisation Guide*, str. 3.

⁹⁶ Ibid.

6.1 Socioekonomska podrška

Materijalna podrška radi poboljšanja socioekonomske situacije pojedinca pomoći će u jačanju reintegracije i smanjiti vjerovatnoću recidivizma. Ovaj tip podrške može uključiti pomoć u obrazovanju, rješavanju stambenog pitanja, stručnoj obuci, sticanju vještina, zapošljavanju i medicinskoj zaštiti. Tamo gdje je to primjereno, općina ili drugi odgovarajući organ, u saradnji sa zatvorskim vlastima, službama za uvjetne kazne ili drugim relevantnim akterima, mogu taj paket podrške za nasilne ekstremiste počiniocima krivičnog djela razraditi nakon njihovog otpuštanja iz zatvora, za one koji se teže isključiti iz nasilne ekstremističke grupe i za one koji ulaze (ili se vraćaju) u oblast koja je možda imala neku vezu sa nasilnim ekstremizmom.⁹⁷

Stručna obuka i sticanje vještina mogu biti od vitalnog značaja, ali ako to ne dovede do zaposlenja, tada namjeravani korisnik može doživjeti znatnu frustraciju, što osobu može omesti ili skrenuti sa puta R&R-a. Slično tome, obrazovanje mora biti povezano s većim prilikama za društveni angažman, ukoliko se ne želi da frustracija bude veća.⁹⁸

Praktičari i drugi eksperti s iskustvom u oblasti R&R-a naglašavaju potrebu za **specifičnom stručnom obukom i pomoći pri zapošljavanju prilagođenim lokalnom kontekstu i interesima pojedinca.** Zaposlenje ili druga podrška treba biti uporediva s onim čemu drugi u zajednici povratnika imaju pristup, kako bi se spriječio otpor samog pojedinca. Uz to, „rodne ili kulturalne pretpostavke o vrsti posla koju žene (i muškarci) mogu ili trebaju raditi“ trebaju se izbjegavati; i nijedno nastojanje na obuci za zaposlenje ili sticanje vještina ne smije se započeti u vakuumu, već se mora zasnivati na procjenama potreba tržišta rada.⁹⁹ Šire govoreći, treba razmotriti partnerstva sa privatnim sektorom, kako bi se pomoglo u kataliziranju održivog ekonomskog razvoja i rasta zapošljavanja u zajednicama u koje se korisnici programa R&R-a vraćaju (ili relociraju). Lokalne firme mogu se angažirati da pomognu da se utvrde hitne potrebe lokalne privrede i potencijal za daljnji razvoj sektora i stručne obuke za muškarce i žene.¹⁰⁰

Opasnost od jačanja otpora postoji ne samo među korisnicima, već i u široj lokalnoj zajednici. Posebno u kontekstu ekonomije suočene sa problemima gdje je nezaposlenost visoka i prilika za zapošljavanje malo, treba se pobrinuti za to da se

⁹⁷ Vidjeti, naprimjer, GCTF, *Addendum to the Hague-Marrakech Memorandum*, GP 4.

⁹⁸ Vidjeti, naprimjer, Georgia Holmer and Adrian Shtuni, *Returning Foreign Fighters and the Reintegration Imperative*, Special Report, Institut za mir Sjedinjenih Američkih Država, str. 7, <https://www.usip.org/sites/default/files/2017-03/sr402-returning-foreign-fighters-and-the-reintegration-imperative.pdf>; Sophie Edwards, "In Somalia, Better Education Alone Is Not Enough to Challenge Extremism," *DEVEX*, 2. decembar 2016, <https://www.devex.com/news/in-somalia-better-education-alone-is-not-enough-to-challenge-extremism-89246>; i Liz Hummer, "Youth and Consequences: Unemployment, Injustice and Violence", Mercy Corps, februar 2015., <https://www.mercycorps.org/research-resources/youth-consequences-unemployment-injustice-and-violence>.

⁹⁹ *Invisible Women*, str. 111. Vidjeti, naprimjer, CREST, *Deradicalisation Guide*.

¹⁰⁰ GSX, "10 Steps".

izbjegne nesvjesno stvaranje percepcije da korisnici programa R&R-a dobijaju više prilika nego članovi zajednice koji poštuju zakon. Davanje prednosti u tretmanu (ili čak percepcija da se ona daje) bivšim prekršiocima zakona, nasilnim ekstremistima ili povratnicima iz zona konflikta, uključujući i prednost u odnosu na druge osobe, koje mogu biti na neki način upletene u druge kriminalne aktivnosti, može stvoriti nezadovoljstvo kod pripadnika zajednice, koji mogu imati osjećaj da su nepravilno stavljani u taj položaj.¹⁰¹

6.2 Psihosocijalna podrška

Razni oblici psihosocijalne podrške mogu olakšati reintegraciju i odustajanje od VERLT-a. Među onima kojima takva podrška treba su ne samo pojedinci traumatizirani nasiljem (naprimjer, kao rezultat života u zoni konflikta), već i oni koji pate od anksioznosti ili depresije, ili na drugi način zahtijevaju podršku u domenu mentalnog zdravlja. Mada nema direktne uzročnopsljudične veze između mentalnog zdravlja i nasilnog ekstremizma, sve je više dokaza da slabo psihološko prilagođavanje jeste faktor radikaliziranja mladih u nasilje.¹⁰²

UNODC-ov Globalni centar o sigurnosnoj saradnji, i druge organizacije koje su proučavale ovo pitanje identificirale su brojne tipove psihosocijalne podrške koja bi mogla biti korisna, ovisno o potrebama korisnika. To su: (1) omogućavanje promjene ponašanja; (2) jačanje vještina nošenja sa problemima i upravljanja emocijama; (3) promocija kritičkog i kompleksnog mišljenja, rješavanje problema i vještine odlučivanja; (4) poboljšanje odnosa; (5) izgradnja samopoštovanja; (6) omogućavanje izražavanja ličnog potencijala, razvoja i rasta; (7) rješavanje pitanja uvjerenja i načina mišljenja koji podržavaju nasilje; (8) bolje poznavanje i razumijevanje samoga sebe; (9) iscjeljivanje emocionalne boli i razrješavanje konfuzije; i (10) rješavanje problema identiteta.¹⁰³

101 GCCT i ICCT, *It Takes a Village*, str. 24. GCCS, *Compendium of Good Practices*.

102 Ovo je rezultat nedavnih studija. Naprimjer, policijska revizija, obavljena 2016. godine, za 500 slučajeva kojima se bavio program Channel Ujedinjenog Kraljevstva utvrdila je da je 44 posto pojedinaca uključenih u program procijenjeno kao osobe koje su vjerovatno ranjive u pogledu mentalnog zdravlja ili psiholoških teškoća. Vidjeti Vikram Dodd, "Police Study Links Radicalisation to Mental Health Problems", *Guardian*, 20. maj 2016, <https://www.theguardian.com/uk-news/2016/may/20/police-study-radicalisation-mental-health-problems>. Prema mišljenju bivšeg šefa lokalnog tima PREVENT-a u Ujedinjenom Kraljevstvu, značajan broj tih slučajeva odnosi se na autizam, od kojih su neki povezani sa šizofrenijom, bipolarnim poremećajima i problemima sa mentalnim zdravljem zbog zloupotrebe supstanci, pri čemu su svi ti pojedinci već poznati relevantnim agencijama za mentalno zdravlje ili drugima koje pružaju podršku iz razloga koji su samo donekle povezani sa radikalizacijom, nasilnim ekstremizmom ili terorizmom.

103 GCCS, *Compendium of Good Practices*, str. 29; i UNODC, *VEP Handbook*, Section 5.8.

Kao što je obično slučaj sa drugim tipovima vanzatrovskih intervencija, pojedinac treba biti otvoren za ideju ulaska u proces savjetovanja. U nekim slučajevima, klijenti mogu, iz kulturalnih ili drugih razloga, ne biti otvoreni za psihosocijalnu podršku; kulturalna osjetljivost „je stoga važna za izgradnju povjerenja prije nego što se ponudi bilo kakva usluga podrške. U tom cilju, može biti korisno uključiti aktiviste na planu kulture prije i tokom terapije i sesija savjetovanja.”¹⁰⁴

6.3 Teološka ili ideološka podrška

Nastojanja na planu R&R-a ne trebaju težiti tome da promijene sistem uvjerenja pojedinca, a procjena uloge religije i ideologije u P/CVERLT-u može otvoriti neka kontroverzna pitanja, ovisno o kontekstu države i lokalnog konteksta.¹⁰⁵ Ipak, jedan broj različitih intervencija **usmjerenih na teologiju ili politiku** sve se više primjenjuje kao dio multidimenzionalnog pristupa R&R-u. Takve intervencije mogu imati razne forme (naprimjer, pojedinačno ili grupno savjetovanje), ali se trebaju koristiti samo ako individualizirana procjena pokaže da se treba rješavati mentalitet pojedinca; ne smije se pokušavati prisiliti nekoga da promijeni svoja uvjerenja ili ideologiju.

Te intervencije su opisane u nizu relevantnih zbirki uputa, vodiča i drugih okvira usmjerenih prvenstveno na zatvorsko ili probacijsko okruženje, ali koji su relevantni i za vanzatrovski kontekst R&R-a.¹⁰⁶ Mada, same po sebi, takve intervencije vjerovatno neće ubijediti pojedinca da se odrekne nasilnog ekstremizma ili terorizma, one ipak mogu poslužiti za nekoliko često međusobno povezanih svrha. Naprimjer, one mogu (1) proširiti korisnikov pogled na svijet, kako bi prihvatio različite perspektive i tumačenja; (2) otvoriti prostor za kognitivno otvaranje, kako bi se omogućilo dezangažiranje iz nasilnog ekstremizma, grupa ili ciljeva; (3) pomoći održavati pozitivan osjećaj vlastitog bića i uz to povezan osjećaj svrhe, smisla vlastite vrijednosti i pripadanja, kroz pojačan religijski identitet; i (4) pomoći da se razvije šire, kontekstualiziranije razumijevanje religije i ospore gledišta i opravdanja nasilja, uključujući stav ”mi nasuprot njih” i druge oblike crno-bijelog razmišljanja.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Koller, *Tertiary Prevention of Islamist Extremism*, str. 6.

¹⁰⁵ Ova pitanja uključuju do koje mjere takvo odvajanje crkve i države dozvoljava vladi da finansira projekte sa religijskom komponentom; uplitanje u zakonom zaštićena vjerska ili druga uvjerenja pojedinca; i ulogu koju religija ili ideologija igra, ako je uopće igra, u radikalizaciji u VERLT. Vidjeti RAN P&P Practitioners' Working Paper, 2019, str. 11, Vidjeti RAN P&P Practitioners' Working Paper, 2019, str. 11.

¹⁰⁶ Ovi okviri uključuju RAN P&P Practitioners' Working Paper, 2019; GCCS, *Compendium of Good Practices*; UNODC VEP *Handbook*; RAN Centre of Excellence, *Approaches to Violent Extremist Offenders and Countering Radicalisation in Prison and Probation*, 2016, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-p-and-p/docs/ran_pp_approaches_to_violent_extremist_en.pdf (hereinafter RAN P&P Practitioners' Working Paper, 2016"); i *Handbook* Vijeća Evrope, str. 8.

¹⁰⁷ Ibid.

Kako je to podvučeno u UNODC-ovom Priručniku o upravljanju zatvoreniciima nasilnim ekstremistima, religijske intervencije trebaju izbjegavati fokusiranje na specifičnu teološku doktrinu, i umjesto toga bi se trebale temeljiti na širokim principima različitosti, mira i tolerancije. Mada ima malo dokaza koji sugeriraju koji su tipovi religijskih intervencija doprinijeli R&R-u, Vijeće Evrope i RAN-ova Radna grupa praktičara koji su radili u zatvorima, između ostalih, identificirali su jedan broj elemenata koji su se pokazali obećavajućim. To su:

1. Intervencije koje se bave praktičnim i psihosocijalnim potrebama R&R-a;
2. Pojedinačne intervencije koje nastoje proširiti korisnikov pogled na svijet, kako bi se uključile različite perspektive i tumačenja, i koje se usmjeravaju, ne na religiju, već na kritički angažman prema nasilnim ekstremističkim ideologijama i zloupotrebi religije;
3. Grupne dijaloške sesije koje odražavaju stvarne životne situacije u kojima ljudi sa različitim gledištima - kao što su one o religiji, politici i/ili vanjskoj politici - žive u suživotu i konstruktivno istražuju razlike u gledištima i mišljenjima; i
4. Intervencije koje uključuju kontinuirano proučavanje promjenljivih narativa i ideologija, kao i percipiranih zamjeranja i težnji.¹⁰⁸

6.4 Porodično savjetovanje

Četvrta kategorija intervencija, koja je često ključni element postzatrovskog programa R&R-a, je porodično savjetovanje.¹⁰⁹ Pružanje takve podrške prepoznaje: (1) potrebu da se osigura da R&R-a ne bude usmjeren samo na pojedinca koji je možda radikaliziran u VERLT ili je možda bio u nekom kontaktu sa terorizmom; (2) jedinstvenu ulogu koju porodica i vršnjačka mreža mogu igrati u odricanju od nasilja i reintegraciji u zajednicu; i (3) kako uspostava ili ponovna uspostava smislenih odnosa sa članovima porodice ili vršnjacima mogu doprinijeti efikasnom R&R-u.¹¹⁰

Porodično savjetovanje može uključiti cijeli niz aktera, bilo da su to nevladine organizacije, službenici službi dječije zaštite ili drugi socijalni radnici, policajci koji rade u zajednici ili oni koji se bave mentalnim zdravljem. Obično se tu podrazumijeva angažman – bilo na individualnoj osnovi ili sa porodicom kao cjelinom – sa roditeljima, rodbinom, ili vršnjacima datog pojedinca i obično je dio šireg nastojanja da se posmatra porodica i mreža vršnjaka pojedinca i procijeni

108 Vidjeti, naprimjer, Council of Europe *Handbook*, str. 43; i RAN P&P Practitioners' Working Paper, 2019, str. 24.

109 Porodično savjetovanje obično uključuje i vršnjake.

110 O ulozi porodice u P/CVERLT-u vidjeti, naprimjer, RAN, *Collection of Approaches and Practices, Preventing Radicalisation to Terrorism and Violent Extremism, Family Support*, 2019, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-best-practices/docs/family_support_en.pdf; The Commonwealth, *Supporting Families in Preventing and Countering Violent Extremism*, 2017, <http://thecommonwealth.org/sites/default/files/inline/ComSec%20CVE%20and%20Families%20Presentation.pdf>; Daniel Koehler, *Using Family Counseling to Prevent and Intervene Against Foreign Fighters: Operational Perspectives, Methodology and Best Practices for Implementing Codes of Conduct*, Middle East Institute, 2014, <https://www.mei.edu/sites/default/files/Koehler.pdf>.

gdje se veze trebaju ojačati, gdje leže konflikti unutar porodice, i koji odnosi mogu biti korišteni. Tamo gdje porodična interakcija i ona između vršnjaka igraju važnu ulogu u radikalizaciji u VERLT, kao što je to slučaj u jugoistočnoj Evropi, uključivanje porodice i vršnjaka u R&R posebno je važno.¹¹¹ Međutim, prije nego što se to učini, važno je procijeniti da li će, i koji članovi porodice i vršnjaci, vjerovatno imati pozitivan ili negativan utjecaj na resocijalizaciju pojedinca.

Ciljevi porodičnog savjetovanja mogu uključiti pomoć članovima porodice da (1) očuvaju ili razviju pozitivan odnos sa datim pojedincem; (2) upravljaju stigmom, sramotom, i/ili sigurnosnim rizicima koji mogu postojati sa nastavljenom ili obnovljenom povezanošću sa pojedincem, pogotovo kada je on ili ona pušten/a iz zatvora ili se vratio/la iz zone konflikta; i (3) rad na psihološkim izazovima ili mentalnim oboljenjem s kojim se pojedinac mogao suočiti.¹¹²

6.5 Rekreativna i kulturna podrška

Peta kategorija intervencije uključuje **sport, teatar, umjetnost ili muziku**. Kao što je to slučaj sa djelovanjima R&R-a u zatvorskom kontekstu i angažman na planu P/CVERLT-a koji se zasniva na zajednici, rekreativne i kulturne prilike mogu igrati važnu ulogu u vanzatsvorskim nastojanjima R&R-a. One pojedincima pružaju prilike da se izraze, povećaju vlastito samopouzdanje i stvore pozitivne odnose sa drugima, te olakšaju iscjeljenje.¹¹³ Također mogu pružiti alternativni oblik podrške kada tradicionalne psihosocijalne službe nisu dostupne.

Mada takva podrška vjerovatno sama po sebi neće voditi do odricanja od terorističkih ili drugih oblika nasilja, ona može dati značajan doprinos, između ostalog nuđenjem privlačnih alternativnih narativa.¹¹⁴ Kao što je naglasio UNODC, sport i umjetnost „nude dragocjena sredstva razgovora o razlikama i raznolikosti i naglašavanja zajedničkih istorija, iskustava i nada za mnoge ljude. Drama i umjetnost mogu potaknuti kritičko mišljenje i diskurs o zajedničkoj istoriji i iskustvima kojima se mogu prevazići političke razlike. Sportovi mogu biti također moćna ujedinjujuća snaga. Sport, umjetnost i kultura mogu pomoći također da se razviju... pozitivna sredstva razumijevanja i rješavaju zamjeranja i tenzije koje mogu doprinijeti podršci za nasilni ekstremizam.”¹¹⁵

111 Azinović, *Regional Report*, str. 13.–14; i RCC, *Waiting Game*, str. 10.

112 EU RAN, Centre of Excellence, *Collection of Approaches and Practices*.

113 GCTF, Detention and Reintegration Working Group Workshop on Education, "Life Skill Courses and Vocational Training for Incarcerated Violent Extremist Offenders, Co-Chairs' Summary", 7.–8. oktobar 2015, <https://www.globalcenter.org/wp-content/uploads/2015/10/15Nov18-GCTF-DRWG-Sažetak-radionice-koji-je-pripremila-država-kopredsjedavajuća-OSCE-a-7-8-oktobar-Nairobi.pdf>.

114 Hedayah and the Global Center on Cooperative Security, *Thinking Outside the Box: Exploring the Critical Roles of Sports, Arts, and Culture in Preventing Violent Extremism*, informacija o politici, februar 2015, <http://www.hedayahcenter.org/Admin/Content/File-23201692017.pdf>.

115 UNODC *VEP Handbook*, str. 89.

Posljednje decenije, istraživači su ukazali na značajnu ulogu koje intervencije zasnovane na sportovima igraju u rehabilitaciji pojedinaca radikaliziranih u terorizam,¹¹⁶ posebno kada su „usmjerene na osobe u potrazi za pripadanjem grupi i osjećajem identiteta.”¹¹⁷ Štaviše, intervencije zasnovane na sportu mogu ponuditi način povezivanja onih koji vrše intervencije sa mladim ljudima izoliranim iz zajednice i škole; kada se uspostave, te veze mogu ponuditi prilike za angažman i, u konačnici, za obrazovanje pojedinaca radikaliziranih za nasilje.

Terapija u vidu umjetničkih radionica, kao što su one koje vode i savjetnici i vjerski lideri, sve su popularnije u okviru R&R-a. One 'koriste cijeli niz umjetničkih formi', uključujući 'vizuelnu umjetnost, muziku, dramu, pokret i ples', kako bi 'djelovale kao blagi ulazak u diskusiju' o okolnostima koje ljude dovedu do ekstremnog nasilja. O tim okolnostima je često teško razgovarati, a umjetnost nudi lakši način da se one izvuku na površinu. Terapija umjetnošću također dozvoljava ekstremistima da 'iziđu iz okvira prevladajućih okolnosti,' čime im pomaže da prepoznaju i na drugi način dožive svoja životna iskustva, a praktičarima CVE-a daju priliku da pozitivno utječu na novo viđenje vlastitog životnog iskustva tih osoba.¹¹⁸

---

116 Cara Richardson, Paul A. Cameron, Katherine M. Berlouis, "The Role of Sport in Deradicalisation and Crime Diversion", *Journal for Deradicalization*, br. 13. (Winter 2017/18): str. 31., <http://journals.sfu.ca/jd/index.php/jd/article/view/123>.

117 Sarah Marsden, Kim Knott, and James Lewis, *Countering Violent Extremism: An Introduction: Centre for Research and Evidence on Security Threats*, 2017, <https://crestresearch.ac.uk/resources/countering-violent-extremism/>.

118 Jake Shapiro, *Faith and Art: Innovation in CVE* (blog), International Center for Religion and Diplomacy Blog, 15. august 2018, <https://icrd.org/faith-and-art-innovation-in-cve-opinion/>.

7. Vršioци intervencija

Kao što se jasno ukazuje u prethodnom Dijelu, cijeli niz intervencija se provodi u različitim okruženjima za podršku R&R-u, kao odraz različitih potreba ciljanih pojedinaca i prirode intervencija specifičnih za određeni kontekst. Neki vanzatrovski programi R&R-a usmjereni su na jedan tip intervencija, dok su drugi sveobuhvatniji po svojoj prirodi i mogu u jedan program uključiti više oblika podrške. Bez obzira na strukturu određenog programa, kao što je naglašeno kroz cijeli ovaj Vodič, nastojanja na planu R&R-a će se obično trebati oslanjati na osobe koje učestvuju u intervencijama iz širokog spektra profesionalaca, praktičara i drugih aktera iz jednog broja područja, kako iz vlasti, ali i izvan njih, koji se oslanjaju na široki opseg stručnog znanja i uživaju povjerenje i vjerodostojni su kao akteri u zajednici u koju će se pojedinac integrirati.¹¹⁹ Sve to služi kako bi se osiguralo da se kompleksna pitanja, koja su mogla odvesti pojedinca na put VERLT-a, mogu primjereno rješavati.

Ovisno o prirodi programa i rizika i potrebama pojedinca, vršioци intervencija mogu uključiti jednog ili više od sljedećih stručnjaka: psihologe, psihijatre ili druge profesionalce koji se bave mentalnim zdravljem; „bivše“; socijalne radnike; stručnjake iz službi za brigu o mladima nakon dešavanja; članove porodice; radnike u sistemu uvjetnih kazni; i policajce. Ovisno o kontekstu, ti akteri će imati različite zadatke, mandate i ciljeve, a te razlike mogu predstavljati izazov u pogledu razmjene informacija i drugih oblika saradnje, te zbog toga može biti još važnije, ali i teže, definirati njihove različite uloge i odgovornosti. U ovom Dijelu iznosi se serija kratkih pregleda doprinosa koje *neki* od tih aktera mogu pružiti u vanzatrovskoj sferi R&R-a. Utvrđivanje koji vršilac(oci) intervencija treba da se uključe u koji slučaj ovisit će o nekoliko faktora, kao što je njihov kapacitet (što podrazumijeva i njihovu sposobnost da se angažiraju u dužem vremenskom periodu na određenom slučaju), te njihov pristup i vjerodostojnost u radu sa pojedincem i, tamo gdje je to primjereno, pojedinačevom porodicom.

---

119 Marsden, *Reintegrating Extremists*, str. 15.

7.1 „Bivši“

Osobe uključene u VERLT, posebno ako su prošli kroz proces R&R-a, mogu posjedovati „jedinstvenu sposobnost da djeluju kao mentori s empatijom”¹²⁰ i ponuditi „dramatične dokaze o koristima koje donosi promjena”¹²¹. Njihova vjerodostojnost u radu sa pojedincima koji žele ostaviti za sobom VERLT, uz njihovu sposobnost da „govore isti jezik“, osigurava njihovu efikasnost u građenju povjerenja s pojedincem (kao i sa širom zajednicom) i u omogućavanju učešća pojedinca u pozitivno orijentiranim i demokratskim grupama ili organizacijama.¹²² „Bivši” mogu razumjeti procese koji se odnose na proces ulaska i izlaska iz nasilnih ekstremističkih organizacija, te su zbog toga često dobro pozicionirani da identificiraju i tačno procijene pokazatelje rizika i potrebe pojedinca.¹²³

Mada neki programi R&R-a uključuju „bivše“, ili ih čak vode „bivši“, potreban je izvjesni oprez prije nego što ih se uključi u program.¹²⁴ Naprimjer, potrebno je ostaviti dovoljno vremena između procesa njihovog odricanja od nasilja i njihovog uključivanja u procese odricanja drugih. Uz to, to što je neko „bivši“ ne znači da je obavezno sposoban da podučava druge o alternativnom rješavanju sporova. Prije će biti da će sposobnost „bivšeg“ da doprinese u procesu R&R-a drugih osoba vjerovatno ovisiti o njegovim ili njenim vještinama i kvalifikacijama, uz to što su identificirani kao bivši nasilni ekstremisti. Osim toga, dok se „bivši“ često smatraju vjerodostojnim, rad na „izlasku“ često zahtijeva više od kontranarativa, pogotovo kada su klijenti ideološki motivirani.¹²⁵ Kao i svi oni koji su uključeni u vršenje intervencija R&R-a, „bivši“ trebaju biti pažljivo provjereni i potom intervjuirani, te pripremljeni prije nego što se angažiraju, dok je idealno da ih u radu vodi multidisciplinarni tim.¹²⁶

120 Morton and Silber, *When Terrorists Come Home*, str. 34.

121 GCTF, *Rome Memorandum*, 9.–10.

122 Za raspravu o ulozima „bivših“ u P/VERLT-u vidjeti, naprimjer, Marina Tapley and Gordon Clubb, *The Role of Formers in Countering Violent Extremism*, ICCT, 2019, <https://icct.nl/wp-content/uploads/2019/04/ICCT-Tapley-Clubb-The-Role-of-Formers-in-CVE-April2019.pdf>.

123 Morton and Silber, *When Terrorists Come Home*, str. 34.

124 Vidjeti, naprimjer, Kathy Gilsinan, „Should We Listen to Former Extremists?,” *Atlantic*, 9. septembar 2019, <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2019/09/risks-former-extremists-fighting-extremism/597583/>.

125 Intervju putem e-maila sa zvaničnikom Violence Prevention Network (Mreže za sprečavanje nasilja), septembar 2019. godine.

126 Za neka razmatranja koja treba uzeti u obzir kada se radi sa „bivšima“, vidjeti Vijeće Evrope *Handbook*, paragraph 163.

7.1 Religijski mentori i savjetnici

Pored toga što mogu pomoći da se u R&R uključe pojedinci koji su možda koristili religijsko opravdanje za svoje akcije ili oni koji „žele promijeniti pravac svoga života u religijskom smislu“,¹²⁷ religijski mentori i savjetnici mogu poslužiti i u drugim vanzatorskim funkcijama R&R-a. Ovisno o situaciji i nivou njihove obučenosti, oni mogu pružiti generalnu psihosocijalnu i duhovnu podršku; graditi odnose sa porodicom pojedinca; i identificirati kontakte unutar pojedinčeve društvene mreže koji mogu pomoći u zapošljavanju, rješavanju stambenog pitanja i osiguravanja prilika za obrazovanje.¹²⁸ Tamo gdje je to moguće, religijski mentori i savjetnici trebaju blisko saradivati s obučanim psiholozima ili drugim profesionalcima u oblasti mentalnog zdravlja kako bi bolje razumjeli psihološki profil pojedinca, što može dovesti do promjene gledišta o VERLT-u. Programi R&R-a treba da budu u stanju raditi sa svim relevantnim religijama unutar date zajednice, a ne samo sa jednom.

Kao što to važi za toliko drugih vršilaca intervencija R&R-a, ključ za uspjeh religijskih mentora i savjetnika je izgradnja odnosa povjerenja sa pojedincem i, tamo gdje je to primjereno, relevantnim članovima porodice ili drugim pripadnicima zajednice. Odnos povjerenja je od suštinskog značaja za smislene interakcije i za pokretanje pojedinčevog kognitivnog otvaranja, kako bi se omogućilo da se on promijeni.¹²⁹

Kada se uključuju religijski mentori i savjetnici, poseban izazov predstavlja pitanje uspostave ravnoteže između njihove vjerske uloge i njihove uloge kritičara ili osporavatelja nasilnih ekstremističkih uvjerenja. Neki nisu u stanju upravljati niti balansirati između obje te uloge, i radije se usmjeravaju na jednu ili drugu. Neki mogu biti efikasni u obje (i upravljati njima kako bi uspostavili efikasnu ravnotežu među njima), ali tu postoji opasnost da religijska uloga mentora može biti umanjena ako je mentor previše kritičan i previše osporava – ili ga tako pojedinac percipira - što može povećati nepovjerenje i sumnjičavost.¹³⁰

U posljednje vrijeme, mnogo je napisano o ulozi koju mogu igrati religijski akteri u R&R-u u zatvorskom okruženju i o važnosti iniciranja intervencija usmjerenih na religiju u zatvorskom okruženju. Međutim, kao što je to slučaj sa mnogim aspektima rada na R&R-u u zatvoru, na što ukazuju i EU RAN-ov EXIT program i Zatorske radne grupe i radne grupe koje se bave radom sa zatvorenicima na

127 RAN P&P Practitioners' Working Paper, 2019, str. 12.

128 GCCS, *Compendium of Good Practices*, str. 49; RAN P&P Practitioners' Working Paper, 2016, str. 22.; UNODC *VEP Handbook*, Sec. 8.8.

129 UN-ov Interregionalni institut za kriminalistiku (UNICRI), i Vlada Španije, *Building on the GCTF's Rome Memorandum: Additional Guidance on the Role of Religious Scholars and Other Ideological Experts in Rehabilitation and Reintegration Programmes* (nedatirano), https://toolkit.thegctf.org/Portals/1/Documents/En/UNICRI_SPAIN_Religious_Scholars_in_Rehab.pdf.

Intervju putem e-maila s forenzičkim psihologom, bivšim članom specijalističkog tima P/CVERLT-a u zatvoru u Ujedinjenom

130 Kraljevstvu i probacijskoj službi, septembar 2019. godine.

uvjetnoj kazni, „posao je daleko od završenog nakon što osoba bude oslobođena iz zatvora; intervencija je čak važnija kada osoba iz prve ruke iskusi izazove povratka u društvo.”¹³¹

Religijski akteri ili institucije mogu pružiti mnogo podrške i stabilnosti podjednako i porodicama i bivšim prekršiocima zakona, ne samo pružanjem duhovnog vodstva, već i tako što će započeti proces uključivanja ili ponovnog uključivanja bivših prekršilaca u vjerske zajednice i ukazivanjem na važnost praštanja i nade, kako u zajednicama koje primaju, tako i među bivšim prekršiocima.¹³²

7.3 Psiholozi, socijalni radnici i drugi pružaoci psihosocijalne usluge

Pošto je „reintegracija proces postajanja članom mreže društvenih odnosa, najdirektnije kroz produblivanje pripadnosti široj zajednici, društvenim mrežama i porodici,“ pružaoci psihosocijalne usluge često igraju ključnu ulogu u programima R&R-a, uključujući i one koji se provode u vanzatrovskom okruženju.¹³³ Kao i sa drugim profesionalcima uključenim u rad na R&R-u, u nekim slučajevima oni djeluju kao dio tima sa više aktera, dok im u drugim pojedince upućuju službe za provedbu zakona, općina ili neko drugo tijelo.

Psiholozi, psihijatri ili savjetnici za traumu mogu pomoći, između ostalog, davanjem antidepresiva i/ili lijekova protiv anksioznosti, u situacijama s pojedincima koji su se možda vratili iz zona konflikta i koji boluju od PTSP-a ili drugih oblika traume, ili proživljavaju reakcije na prilagođavanje, kao što su depresija i anksioznost. Kada se pojedinci distanciraju od nasilne ideologije i prekinu veze sa nasilnom ekstremističkom organizacijom, može se desiti da padnu u depresiju i zloupotrebljavaju alkohol ili narkotike. Pojedinci i članovi njihovih porodica mogu trebati psihološku ili medicinsku brigu ili specifičnu pomoć u resocijalizaciji, što će zahtijevati na činjenicama zasnovane intervencije, nadzor i monitoring. U mnogim slučajevima, pojedinac je možda bio žrtva zlostavljanja, traume ili bio izložen nasilju prije nego se povezao i angažirao sa VERLT-om; to ranije iskustvo može itekako značiti da mentalno zdravlje pojedinca treba liječiti ili da mu treba pružiti drugu podršku, bez obzira na to da li se bio angažirao sa VERLT-om.¹³⁴

131 EU RAN, *The Role of Religion in Exit Programmes and Religious Counselling in Prison and Probation Settings*, Ex Post Paper, oktobar 2017, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-p-and-p/docs/ran_pp_role_of_religion_in_exit_programmes_10-11_10_2017_en.pdf.

132 EU RAN, *Challenge of Resocialization*.

133 Marsden, *Reintegrating Extremists*, str. 11.

134 Intervju putem e-maila sa profesorom psihijatrije s iskustvom rada na pitanjima P/CVERLT-a u nekoliko konteksta, septembar 2019. godine.

Socijalni radnici mogu, sa svoje strane, pored pomoći koju pružaju pojedincima u razvijanju vještina kritičkog mišljenja i odustajanja od crno-bijelog pogleda na svijet, pomoći pojedincu (i, tamo gdje je to primjereno, članovima porodice) da riješe svoje praktične potrebe koje, ako ostanu neriješene, mogu biti prepreka nastojanja u oblasti R&R-a.¹³⁵ Te potrebe mogu biti: rješavanje stambenog pitanja, osiguravanje zaposlenja i uspostava „zdrave“ društvene mreže. U nekim slučajevima, vlasnici stana i poslodavci mogu biti nesporni da se bave tim pojedincima, s obzirom na stigmatu i bijes koji su povezani s njihovim krivičnim djelom ili ponašanjem i s percipiranim sigurnosnim rizicima koje oni mogu predstavljati.

Pored podrške samom pojedincu, socijalni radnici mogu podržati pojedinčevu porodicu, kroz pomaganje članovima porodice da se nose sa situacijom, stigmom i percipiranim sigurnosnim rizicima, te savjetima kako na najbolji način biti u interakciji sa pojedincem, i podržavati tog pojedinca.¹³⁶

7.4 Organizacije civilnog društva

Pošto je R&R individualni psihosocijalni proces koji zahtijeva trajni angažman i uključenost lokalne zajednice, porodice i drugih društvenih mreža, organizacije civilnog društva mogu pružiti jedinstven doprinos. Dijelom zato što nisu dio vlasti, organizacije civilnog društva često uživaju povjerenje, i imaju pristup pojedincima i zajednicama pogođenim VERLT-om na načine na koje vladini službenici nemaju; to može olakšati onaj tip trajnog angažmana sa pojedincem i širom zajednicom za koji se ustanovilo da je ključna komponenta efikasnog vanzatrovskog rada na planu R&R-a.¹³⁷

Organizacije civilnog društva, ako već služe svojoj zajednici, mogu biti prvi akteri u zajednici koji će stupiti u kontakt sa pojedincima oslobođenim iz zatvora ili povratnicima iz zona konflikta, posebno sa ženama i djecom. Ujedinjeni narodi su prepoznali komparativne prednosti organizacija civilnog društva, poput sektora zdravstva, socijalne zaštite i obrazovanja, zbog njihovog poznavanja i pristupa lokalnim zajednicama, te ohrabruju vlade da ih angažiraju prilikom osmišljavanja i provedbe strategija i programa R&R-a.¹³⁸

135 GCCS, *Compendium of Good Practices*, str. 7.

136 Vidjeti, naprimjer, nizozemsku Jedinicu za podršku porodici, <https://www.landelijksteunpuntextremisme.nl/english>.

137 Vidjeti, naprimjer, OSCE, *The Role of Civil Society in Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism: A Focus on South-Eastern Europe*, 2018, <https://www.osce.org/secretariat/400241?download=true>; kao i GCCT i ICCT, *It Takes a Village*.

138 UNSC, Madrid Addendum, Princip 11.

Kada se radi o vanzatsvorskom R&R-u, organizacije civilnog društva mogu ponuditi religijsko savjetovanje, pravnu pomoć, psihosocijalnu podršku, stručnu obuku, prilike za obrazovanje i senzibilizaciju, kako bi se već umornim zajednicama pomoglo da shvate kako R&R osuđenih terorista ili povratnika dugoročno donosi korist široj zajednici. U nekim slučajevima, organizacije civilnog društva su među rijetkim pružaocima usluge koji učestvuju i u zatvorskim i u vanzatsvorskim fazama R&R-a P/CVERLT. Kao takve, one mogu biti jedinstveno pozicionirane da osiguraju glatki prijelaz između tih faza.¹³⁹

Zapravo, UNODC je prepoznao značajnu ulogu koju organizacije civilnog društva (i zajednice, šire gledano) ovdje igraju, zapazivši kako „robustan i efikasan proces reintegracije, rad u bliskom partnerstvu s organizacijama civilnog društva i zajednicama olakšava tranziciju bivšeg nasilnog ekstremiste, koji je bio u zatvoru, natrag u društvo, kroz demonstriranje trajne dobre volje i osiguravanje značajne strukture podrške bivšim zatvorenicima nasilnim ekstremistima u potencijalno za njih izazovno vrijeme.”¹⁴⁰ Organizacije civilnog društva koje vode žene, posebno su od bitne važnosti za prepoznavanje i rješavanje rodni dimenzija R&R-a, kao što su utjecaj seksualnog i rodno zasnovanog nasilja i specifične potrebe žena stranih terorističkih boraca i drugih, s njima povezanih žena i djece.

Organizacije civilnog društva su aktivne u radu na R&R-u u jednom broju država u OSCE-ovom području, gdje ponekad rade u bliskom partnerstvu ili dobijaju sredstva od vlade. Međutim, pokazalo se da je ova bliska saradnja izuzetak, a ne norma. Postoji nekoliko razloga za to, ovisno o kontekstu. U nekim slučajevima, organizacije civilnog društva su prvobitno bile nespregnne da se angažiraju zbog potencijalnih pravnih i sigurnosnih rizika koje podrazumijeva rad s osuđenim teroristom, pojedincem koji je na neki drugi način radikaliziran za VERLT, ili osobom koja se vratila iz zone konflikta. U drugim slučajevima, organizacijama civilnog društva može nedostajati potrebna stručnost na planu P/CVERLT-a, ili znanje da bi se angažirale. U nekim slučajevima, vlade država (i sigurnosni akteri, i posebno oni zaduženi za provedbu zakona) bile su nespregnne da uključe nevladine aktere u slučajeve koje percipiraju kao osjetljive visokorizične, a tiču se potencijalno opasnih pojedinaca. Opet, u drugim slučajevima, državne vlade ne pružaju organizacijama civilnog društva potrebnu pravnu jasnoću ili političku ili finansijsku podršku kako bi im olakšale rad.¹⁴¹ Tako, kako pokazuje nedavno utvrđivanje angažmana organizacija civilnog društva u P/CVERLT-u u jugoistočnoj Evropi, unatoč njihovim prepoznatim komparativnim prednostima, one nisu bile uključene u rad na planu R&R-a. Te organizacije „ne rade sa stranim terorističkim borcima povratnicima... i/ili njihovim porodicama i ne učestvuju u individualiziranim intervencijama sa pripadnicima zajednice koji su identificirani kao osobe 'izložene riziku' radikalizacije u nasilni ekstremizam.”¹⁴²

139 GCCT i ICCT, *It Takes a Village*, str. 3.

140 ODC *VEP Handbook*, str. 128.

141 GCTF, *Returning Families Good Practices*, Good Practice 18.

142 Eric Rosand, *Civil Society Organisations in Preventing and Countering Violent Extremism in the Western Balkans: Mapping Report*, Forum MNE, February 2019, https://organizingagainstve.org/wp-content/uploads/2019/02/regional_report.pdf.

Unatoč komparativnim prednostima koje organizacije civilnog društva mogu pružiti u radu na R&R-u, određeni oprez je možda potreban kad se radi o njihovom uključivanju u proces R&R-a. „Nema svaka organizacija civilnog društva vjerodostojnost, legitimitet i trajni odnos sa zajednicama i vladama da bi takav rad obavljale“ i, kao što navodimo u donjem dijelu teksta, „mnoge nemaju osnovne resurse i kapacitet da preuzmu na sebe specijalizirani rad vezan za (prevenciju i suprotstavljanje) nasilni ekstremizam.“¹⁴³ U nekim slučajevima, unatoč tim ograničenjima, organizacije civilnog društva su se ipak nastojale uključiti u projekte R&R-a koje finansira vlada, sa mješovitim rezultatima.¹⁴⁴

7.5 Članovi porodice i bliski prijatelji

Mada nema jedinstvenog modela za provedbu vanzativskog R&R-a, sva nastojanja treba da uzmu u obzir rad u zajednici i lokalno razumijevanje društvenih normi. U tom pogledu, članovi porodice i bliski prijatelji pojedinca, pod pretpostavkom da se za njih utvrdi da mogu na njega vršiti pozitivan utjecaj, mogu služiti kao „privilegirani sagovornici u dijalogu između vlasti, zajednice i korisnika“,¹⁴⁵ da mogu preuzeti odgovornost za vraćanje korisnika u društvo i „otvoriti mu vrata za povratak u društvo“¹⁴⁶. Kao takvi, oni mogu igrati važnu ulogu u osmišljavanju planova R&R-a i vršenju intervencija R&R-a. To su naglasili Ujedinjeni narodi, GCTF, RAN i druge organizacije koje su kreirale okvire i smjernice relevantne za vanzativski R&R.¹⁴⁷

Naprimjer, GCTF je prepoznao kako „porodica može funkcionirati kao 'faktor privlačenja' u navođenju VE [nasilnih ekstremista] da odustanu od nasilja, i kako je pristup zasnovan na porodici ključna karakteristika nastojanja na planu rehabilitacije i reintegracije nasilnih ekstremista. Mada je odricanje od nasilja proces, a ne statični događaj, čini se da su porodične veze važan faktor u oblikovanju ishoda i poticanju 'kognitivnog otvaranja' putem kojeg bivši nasilni ekstremisti mogu sami procijeniti vlastitu predanost ekstremističkim grupama.“¹⁴⁸

143 Eva Entenmann, "What to Do with Terrorists Released from Prison: A Task Beyond Government Control?", *Security and Human Rights Monitor*, 23. august 2018, <https://www.shrmonitor.org/countering-violent-extremism/>.

144 Vidjeti, naprimjer, "Déradicalisation des jihadistes en France: Un «fiasco» selon un rapport du sénat," *Midi Libre*, 22. februar 2017, https://www.midilibre.fr/2017/02/22/deradicalisation-des-jihadistes-en-france-un-fiasco-selon-un-rapport-du-senat_1469798.php.

145 UN Centre on Counter-Terrorism (UNCCT) i UN Inter-Regional Crime Institute (UNICRI), *Additional Guidance on Aftercare and Reintegration Programmes for Violent Extremist Offenders*, 2014, <https://toolkit.thegctf.org/Portals/1/Documents/En/Additional-Guidance-on-Aftercare-and-Reintegration-Programmes-for-VEO.pdf>.

146 RAN Returnee Manual, str. 57.

147 Vidjeti, naprimjer, *UNSC Madrid Addendum*; *GCTF, Initiative to Address the Life Cycle of Radicalization to Violence*; i *EU RAN The Role of Family and Social Networks in the Rehabilitation of (Violent) Extremist and Terrorist Offenders*, RAN Ex Post Paper, mart 2018, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-p-and-p/docs/ran_pp_role_family_social_networks_rehabilitation_extremist_terrorist_offenders_06-07_03_2018_en.pdf.

148 GCTF, *Initiative to Address the Life Cycle of Radicalization to Violence, The Role of Families in Preventing and Countering Violent Extremism: Strategic Recommendations and Programming Options*, 2016, Recommendation 5,

Konkretnije, članovi porodice mogu olakšati proces R&R-a na nekoliko praktičnih načina:

1. Pomaganjem pojedincima da rješavaju izazove koje su sami identificirali, kako bi odustali od VERLT-a;
2. Pomaganjem pojedincima da identificiraju i jačaju vlastitu snagu, sposobnosti i vještine, te nađu prilike i aktivnosti na nivou zajednice kao podršku svom R&R-u;
3. Oспоравanjem pojedinčevih razloga da podržavaju VERLT; Pružanjem kontinuiranog osjećaja nade i pripadanja; i
4. Rješavanjem faktora i prošlih nezadovoljstava koji mogu biti prepreka dugoročnom pomirenju koje zahtijeva trajni R&R.¹⁴⁹

Članovi porodice mogu imati pristup bivšim teroristima zatvorenjcima koji se vraćaju u društvo i dok su u zatvoru, te time mogu biti u dobroj poziciji da osiguraju kontinuitet procesa rehabilitacije nakon puštanja iz zatvora.¹⁵⁰

Međutim, prije nego što se angažiraju članovi porodice u R&R, veliku pažnju treba posvetiti osiguravanju da oni sami nisu bili dio razloga za pojedinčevu radikalizaciju u nasilje, i da su oni doista u poziciji da podrže, a ne podriju (namjerno ili ne) bilo koji proces R&R-a.¹⁵¹

7.6 Policajci

Mada je primarna odgovornost za vanzatrovski rad na R&R-u obično na profesionalcima koji ne rade u agencijama za provedbu zakona, policajci, s obzirom na njihovu jedinstvenu poziciju u zajednici, mogu doprinijeti, kako upravljanju rizikom povezanim s pojedincem, tako i olakšavanju njegovog ili njenog procesa resocijalizacije. Angažman policije počinje s doprinosom prilikom procjene pojedinčevih rizika i potreba. Kako će se nakon toga odvijati angažman policije, ovisi o nizu faktora, kao što je procijenjeni rizik koji pojedinac može predstavljati za zajednicu i nivo povjerenja u lokalnu policiju, ili onog što određeni policajac može imati s pojedincem i njegovom ili njenom porodicom i širom zajednicom. Iznalaženje prave ravnoteže između ublažavanja rizika i izgradnje povjerenja važno je, pošto preveliki angažman organa za provedbu

149 GCCS, *Compendium of Good Practices*, str. 47; Council of Europe *Handbook*, Paragraph 144; i RAN P&P Practitioners' Working Paper, 2016, str. 20.–21.

150 Vidjeti, naprimjer, Chris Bosley, *Injecting Humanity: Community-Focused Responses for People Existing Violent Extremist Conflict*, Special Report No. 452, Institut za mir Sjedinjenih Američkih Država, august 2019, str. 17, https://www.usip.org/sites/default/files/2019-08/20190822-sr_452-sr.pdf; i Adrian Cherney, "The Release and Community Supervision of Radicalised Offenders: Issues and Challenges That Can Influence Reintegration," *Terrorism and Political Violence* (novembar 2018.), <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09546553.2018.1530661>.

151 GCCT i ICCT, *It Takes a Village*, str. 3.

zakona može, ovisno o situaciji, podrivati jedan od ciljeva gotovo svakog programa R&R-a: pokretanje kognitivnog otvaranja pojedinca kako bi mu se omogućilo da započne proces koji mu omogućava odricanje od nasilja.

U nekim slučajevima, policajci blisko saraduju sa pojedinčevom porodicom tokom njegovog ili njenog služenja zatvorske kazne ili nakon njegovog ili njenog putovanja u zone konflikta; u nekim slučajevima, policajac može u zatvoru posjetiti teroristu prekršioca zakona koji će biti oslobođen i vraćen u zajednicu u kojoj on radi. U slučaju oslobođenog prekršioca zakona ili pojedinca koji je imao neki kontakt sa VERLT-om, ali nije optužen za krivično djelo ili je na drugi način izbjegao zatvor, ovisno o konkretnim okolnostima – uključujući nivo povjerenja između policije i relevantne zajednice i kapaciteta relevantnih tijela za provedbu zakona — lokalna policija bi mogla koordinirati aktivnosti R&R-a koje uključuju više aktera ili doprinijeti osobama koje koordiniraju aktere iz organa za provedbu zakona, kao što je općina.

U slučajevima kad terorist prekršilac zakona biva uvjetno otpušten, formalni angažman policije nakon otpuštanja može se ograničiti na period trajanja uvjetne kazne, bez obzira na to da li se to poklapa sa procesom rehabilitacije i resocijalizacije. U slučaju kad je donesena odluka da se pojedinac koji se vratio iz zone konflikta ne goni krivično, ili gdje nema pravnog osnova za angažman policije, ulogu policije treba na sličan način zaobići.¹⁵²

S obzirom na fluidnu prirodu ovih slučajeva i osjetljivosti koje se mogu pojaviti kad je policija u prvom planu bilo kojeg vanzatrovskog R&R-a, i s obzirom na važnost ublažavanja bilo kakvih rizika koje predstavlja pojedinac — rizika koji se mogu promijeniti tokom procesa R&R-a — od suštinskog je značaja osigurati da postoje efikasni načini za razmjenu informacija i omogućavanje saradnje između policije i drugih aktera uključenih u dati R&R.

---

152. EU RAN, *What Role Do Police Play in the Resocialisation and Risk Management of Released Former Terrorist Offenders?*, RAN, Ex Post Paper, maj 2019, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-pol/docs/ran_pol_role_do_police_play_in_resocialisation_marseille_20190520_en.pdf.

7.7 Službenici za praćenje uvjetnog otpusta

Često, s obzirom na odgovornost prekršilaca zakona u početnom kontekstu nakon oslobađanja (uključujući i to gdje sud odredi program R&R-a) i šire (tj. kraja kazne), radnici probacijskih službi mogu služiti kao most između zatvorskih i vanzatvorskih djelovanja na planu R&R-a.

Njihov rad privlači sve veću pažnju u kontekstu P/CVERLT-a iz uzajamno povezanih razloga, kao što je stalni porast broja i različiti profili terorista prekršilaca zakona, od kojih mnogi bivaju osuđeni zbog toga što se pravni okvir borbe protiv terorizma proširio i sada uključuje i druga krivična djela (naprimjer, pružanje materijalne podrške ili opravdavanje nasilnih ekstremističkih organizacija), što može rezultirati kraćim kaznama od onih koje se izriču pojedincima okrivljenim za direktni angažman u terorističkom nasilju. Drugi razlog za sve veću pažnju je često ograničeno vrijeme koje stoji na raspolaganju za započinjanje programa R&R-a u zatvoru i za pripremu za tranziciju nakon boravka u zatvoru, što znači da službenici za praćenje uvjetnog otpusta snose veći teret u osmišljavanju i provedbi tih programa.¹⁵³ Pri tome, službenici za praćenje uvjetnog otpusta trebaju upravljati rizicima koji se odnose na VERLT, dok istovremeno osiguravaju da prekršioци zakona dobiju podršku i budu reintegrirani nakon oslobađanja iz zatvora, s obzirom na to da je prepoznata potreba, kao što naglašava UNODC, da njihova rehabilitacija i reintegracija u zajednicu treba biti jedan od ciljeva sistema krivičnog pravosuđa države.¹⁵⁴ Osim toga, probacijski radnici će se, obavljajući ovaj posao, vjerovatno naći u situaciji da budu predmet medijske pažnje, s obzirom na interes javnosti za pojedince označene kao „teroristi“.

U nekim jurisdikcijama, službe za uvjetni otpust su odvojene od kazneno-popravnih službi; u drugima, one su dio iste agencije ili uopće ne postoje. U nekim državama, službe za uvjetni otpust su organizirane na lokalnom ili regionalnom nivou, što može utjecati na to kako se razmjenjuju informacije među različitim relevantnim agencijama i akterima i kako oni surađuju. U drugima, poput Austrije, umjesto vladine agencije, usluge koje se odnose na uvjetni otpust pružaju nevladine organizacije koje vlada finansira.¹⁵⁵

Doprinosi službi za uvjetni otpust R&R-u razlikuju se i mogu uključiti: (1) sticanje i

153 RAN P&P Practitioners' Working Paper, 2019., str. 28.

154 UNODC, *Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders*, 2012, str. 13., https://www.unodc.org/documents/justiceandprisonreform/crimeprevention/Introductory_Handbook_on_the_Prevention_of_Recidivism_and_the_Social_Reintegration_of_Offenders.pdf. Zapravo, Međunarodnim zakonom o ljudskim pravima nalaže se da će "kazneno-popravni režim podrazumijevati takvo postupanje s osuđenima čiji je bitan cilj njihov preodgoj i ponovno uključenje u društvo." ICCPR, član 10(3).

155 Neustart, "Probation Service: Together We Come Ahead," <https://www.neustart.at/at/de/>.

podršku planovima preseljenja i povratka u zajednicu; (2) monitoring poštivanja ograničenja koje prati oslobađanje iz zatvora; (3) usmjeravanje aktivnosti reintegracije; (4) osiguravanje resursa potrebnih da se po izlasku iz zatvora ispune potrebe prekršilaca zakona, uključujući rješenje egzistencijalnih potreba; i (5) pružanje alatki prekršiocima zakona kako bi se prilagodili svom okruženju nakon izlaska na slobodu, te kako bi se, u konačnici, reintegrirali u zajednicu.¹⁵⁶ Osim toga, radnici službe za uvjetni otpust, u jurisdikcijama gdje su te službe pod okriljem vlade, često služe i kao ključni igrači u koordiniranju nastojanja više agencija i razmjeni informacija o R&R-u, uključujući objedinjavanje rada policije, aktera civilnog društva i porodice.

7.8 Lokalne vlasti

Općinske i druge lokalne vlasti mogu doprinijeti u cijelom nizu vidova vanzativskih programa R&R-a i trebaju biti ključni igrači u osmišljavanju i provedbi takvih inicijativa i širih djelovanja na planu P/CVERLT-a. Njihova uloga treba naći mjesta u relevantnim državnim okvirima i strategijama.

U mnogo slučajeva, lokalne vlasti će imati odgovornost za usluge osobama uključenim u vanzativski program R&R-a, bilo da se tiču rješavanja stambenih pitanja, obrazovanja, stručne obuke, socijalnih službi, ili rekreacije i kulture. Naprimjer, jedan lokalni organ može biti sposoban da pomogne pojedincu da nađe zaposlenje ili stan, čak i ako je tu inače teško naći posao i stan.¹⁵⁷ Kao takve, lokalne vlasti mogu biti najbolje pozicionirane da osiguraju da se uspostavi paket praktičnih mjera podrške kada pojedinac napusti zatvor ili zonu konflikta i vrati se u zajednicu.

U nekim slučajevima, lokalne vlasti su dobro pozicionirane da koordiniraju programe u koje je uključeno više aktera u području njihove jurisdikcije, tako što će služiti kao most između lokalne zajednice, policije i drugih sigurnosnih aktera, te između lokalnih praktičara i državne vlade. Kako navodi GCTF, one mogu također pomoći da se lokalna zajednica pripremi da prihvati povratak ili ulazak osoba uključenih u vanzativski program R&R-a.¹⁵⁸ U tom pogledu, „uloga koju one igraju u poticanju društvene kohezije radi ublažavanja rizika recidivizma i radi promocije tolerancije unutar zajednice pomaže da se stvori okruženje za uspješnu reintegraciju.”¹⁵⁹

156 GCCS, *Compendium of Good Practices*, str. 46; Council of Europe *Handbook*, Paragraph 91; GCTF *Rome Memorandum*, Good Practice 22; RAN P&P Practitioners' Working Paper, 2016, str. 5; i UNODC *VEP Handbook*, Section 8.9.

157 Marta Lopes and Simon Dukic, "Repatriation of Foreign Terrorism Fighters: Cases for the West", *European Eye on Radicalization*, 19. juli 2019, <https://eeradicalization.com/repatriation-of-foreign-terrorist-fighters-cases-for-the-west/>. GCF *Addendum to the Hague-Marrakech Memorandum*.

158 GCTF *Addendum to the Hague-Marrakech Memorandum*.

159 Eric Rosand and Rebecca Skellett, "Connecting the Dots: Strengthening National-Local Collaboration in Addressing Violent Extremism", *Lawfare*, 21 Oct. 2018, <https://www.lawfareblog.com/connecting-dots-strengthening-national-local-collaboration-addressing-violent-extremism>.

Zapravo, u mnogim državama u cijelom OSCE-ovom području, lokalne vlasti, uz bitnu podršku i resurse koje osigura državna vlast, i kao dio sveobuhvatnog državnog okvira za P/CVERLT u kojem je utvrđena važna uloga općina, stoje na čelu lokalno vođenih inicijativa R&R-a, te na druge načine značajno doprinose lokalnim nastojanjima P/CVERLT-a. Ipak, u drugim državama, lokalne vlasti nemaju osnovne resurse i stručno znanje, a kamoli institucionalne strukture i kulturu da bi mogle osigurati onu vrstu razmjene informacija i saradnje između više aktera, koja se u drugim državama pokazala temeljem nastojanja R&R-a.

Neke državne vlasti i dalje nerado uzimaju u obzir mogućnost da im lokalne vlasti budu partneri u rješavanju problema nasilnog ekstremizma, pogotovo u vođenju potencijalno osjetljivih slučajeva pojedinaca radikaliziranih u terorizam ili ekstremističko nasilje. One su nespremne da prepuste kontrolu ili resurse za ono što percipiraju kao pitanje nacionalne sigurnosti, pa su lokalne vlasti često isključene iz rasprava o politikama i programima P/CVERLT-a, uključujući R&R.¹⁶⁰

Sa sve većom pažnjom koju — GCTF i Mreža snažnih gradova,¹⁶¹ između ostalog — pridaju ulozi gradova u P/CVERLT-u. Opširnije govoreći, sve će više lokalnih vlasti vjerovatno početi davati doprinos vanzatrovskim inicijativama R&R-a i sve će više državnih vlasti vjerovatno prepoznati komparativne prednosti koje imaju lokalne vlasti u vezi s ovim izazovom. Ipak, s obzirom na ograničene resurse i činjenicu da su te inicijative usmjerene na mali broj pojedinaca koji se želi vratiti ili preseliti u mali broj zajednica u datoj državi, pažljivo treba razmotriti koji gradovi trebaju razraditi program R&R-a. Može se savjetovati da se izvrši uspostava državnog programa za pružanje *ad hoc* podrške gradovima koji se iznenada suoče s nekim slučajem R&R-a, a koji nemaju stručno znanje niti resurse da provode program R&R-a. Takvi programi na državnom nivou mogli bi pomoći da se ublaži jedan od rizika pretjeranog oslanjanja na gradove: odnosno, rizika da se lokalni učesnik programa R&R-a preseli u drugu općinu, „i time prenese problem, i odgovornost... za program drugoj lokalnoj vlasti”,¹⁶² koja nije osposobljena da taj program provodi.

---

160 Ibid.

161 Mreža snažnih gradova je globalna mreža subnacionalnih vlasti koja olakšava razmjenu dobrih praksi, izazova, stručnog znanja i iskustava o P/CVERLT-u među lokalnim praktičarima. Vidjeti www.strongcitiesnetwork.org.

162 Veldhuis, *Reintegrating Violent Extremist Offenders*, str. 7.

8. Omogućavanje efikasne razmjene informacija i saradnje između više aktera

Ovisno o konkretnom slučaju i kontekstu, vanzativorska nastojanja na planu R&R-a mogu uključiti cijeli niz aktera – vladine i nevladine; državne i lokalne; te tijela za provedbu zakona i tijela koja se ne bave provedbom zakona – koji provode cijeli niz aktivnosti, uspostavljajući pri tome ravnotežu između potrebe za podrškom u resocijalizaciji pojedinca sa potrebom da se stvore uvjeti za sigurnost zajednice. Pojedinci i njihove porodice će imati cijeli niz osjetljivosti i potreba koji nijedna pojedinačna institucija ili profesionalac neće biti u stanju rješavati. Zbog toga je važan pristup koji omogućava da se više aktera ili agencija priključi i održava dosljednu razmjenu informacija, koja je u skladu sa ljudskim pravima između svih uključenih profesionalaca. Postizanje ovoga, međutim, može predstavljati izazov, s obzirom na to da ti akteri i agencije možda nisu ranije zajednički radili i mogu imati „suprotstavljene interese i konkurentne ideje o tome šta treba učiniti i kako, te može biti izazov i uključivanje i spremnost na saradnju svih relevantnih strana.”¹⁶³

Različiti akteri mogu imati relevantne informacije o pojedincu, te sve informacije treba razmotriti kao dio procjene rizika i ranjivosti i staviti ih na raspolaganje onima koji osmišljavaju intervenciju ili plan podrške. Međutim, različiti profesionalni i etički okviri i ciljevi mogu otežati razmjenu informacija. Neke od ovih teškoća i drugi izazovi navedeni su ranije, u Dijelu 5.3.

---

163 Ibid.

Kako preporučuju Ujedinjeni narodi, GCTF, RAN i drugi, **usvajanje jasnih smjernica, protokola, sporazuma i nadzora, kao i neovisne analize procesa i drugih okvira radi olakšavanja razmjene znanja i stručnosti, kako bi se na primjeren način zaštitile informacije, omogućit će da više aktera iz različitih profesija efikasno i sigurno zajedno procjenjuju pojedinačni slučaj.**¹⁶⁴ Ti okviri mogu pomoći u zaštiti pojedinca i privatnosti podataka time što će se, naprimjer, razjasniti u kojim okolnostima, ako ih ima, policija, ako je uključena, može koristiti informacije razmijenjene sa timom za prikupljanje obavještajnih podataka i u svrhe provedbe zakona, te kojim informacijama akteri koji nisu iz tijela za provedbu zakona mogu pristupiti i kada.¹⁶⁵

Saradnja više aktera, koja može predstavljati izazov za operacionalizaciju i održavanje nastojanja, posebno s obzirom na potencijalnu kompleksnost i promjenljivost nekih vanzatorskih situacija u provedbi R&R-a, vjerovatno će trebati činiti više od razmjene informacija i uključiti praktičare koji zajedno rade na pojedinačnim slučajevima, kao što su porodice, organizacije civilnog društva, religijske i druge grupe u zajednici.¹⁶⁶ Uključivanje oslobođenog prekršioca zakona također bi trebalo razmotriti. Prema mišljenju praktičara RAN-a, „takav holistički pristup je preduvjet za potpunu reintegraciju specifične ciljne grupe ”bivših” [nasilnih ekstremista ili drugih nad kojima se vrše vanzatorske intervencije R&R-a] u društvo. Podrška i saradnja profesionalaca i društvenog okruženja omogućava važan pristup [ciljanom pojedincu], što nije obavezno moguće ako mu pomažu samo neke strane.”¹⁶⁷

---

164 Vidjeti, naprimjer, Madrid Addendum VSUN-a, Guiding Principle 5; GCTF, *Initiative to Address Homegrown Terrorism: Rabat-Washington Good Practices on the Prevention, Detection, Intervention and Response to Homegrown Terrorism*, septembar 2018, str. 10., https://www.thegctf.org/Portals/1/Documents/Framework%20Documents/C/GCTF-Rabat-Washington-Good-Practices_ENG.pdf?ver=2018-09-21-122245-707; i RAN Returnee Manual, Chapter 4.

165 Vidjeti Hemmingsen, *Danish Approach to Countering and Preventing Extremism*, str. 15.

166 Za raspravu o nekim izazovima operacionalizacije i održavanja saradnje između više aktera, vidjeti, naprimjer, EU RAN, *Multi-Agency Working and Preventing Violent Extremism: Paper 2*, RAN Health & Social Care Position Paper, 2019, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-h-and-sc/docs/ran_hsc_policy_mawr_report_sarma_26032019_en.pdf

167 EU RAN, *The Role of Family and Social Networks in the Rehabilitation of (Violent) Extremist and Terrorist Offenders*, RAN Ex Post Paper, mart 2018, str. 8.–9., https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-p-and-p/docs/ran_pp_role_family_social_networks_rehabilitation_extremist_terrorist_offenders_06-07_03_2018_en.pdf.

Kao i u slučaju R&R-a, tako i prilikom djelovanja na planu P/CVERLT-a, šire gledano, ne postoji jedan način operacionalizacije rada više aktera. Različiti pristupi su razrađeni u cijelom OSCE-ovom području, pri čemu svaki odražava lokalni pravni, politički i kulturalni kontekst. Primjeri su:

- **Infokuća u Aarhusu, Danska:** Ova inicijativa okuplja predstavnike raznih agencija, uključujući policiju i socijalne službe, kao i općinu, na dvosedmičnoj osnovi radi razmatranja i procjene slučajeva osoba povezanih s radikalizacijom i diskriminacijom. Taj tim utvrđuje da li je pojedinac možda počinio krivično djelo i da li ga treba nastaviti pratiti ili intervenirati, i koju vrstu intervencije primijeniti, ako je potrebna. Moguće intervencije uključuju socijalno savjetovanje, **efikasnu i sigurnu** podršku socijalnih službi, mentorstvo i psihološko savjetovanje. Ova platforma se finansira iz javnih sredstava, a pošto svi predstavnici raznih agencija imaju ovlast da odlučuju, odluke se donose i provode pravovremeno.

- **Konferencije o pojedinačnim slučajevima, Rotterdam i drugi veliki gradovi na prostoru cijele Nizozemske:** Ove konferencije uključuju predstavnike lokalnih vlasti, službe za uvjetni otpust, organizacije za brigu o mladima, policije i tužilaštva, kao i profesionalce u oblasti mentalnog zdravlja. Ova grupa se sastaje sedmično da procijeni rizike i potrebe pojedinaca u sklopu R&R-a.¹⁶⁹

- **Lokalne jedinice za prevenciju kriminala i radikalizacije, Francuska:** Francuska je uspostavila administrativne ćelije sa više aktera u svakoj prefekturi (ili mjestu) u državi, kako bi se povezala sa centralnom vladom u radu na pitanjima radikalizacije. Centralna vlada u Parizu, koja je zadužena za pitanja nacionalne sigurnosti, dodjeljuje predmete raznim prefekturama. Jedinica uključuje profesionalce koji su "pozajmljeni" iz državnih ministarstava za porodicu, zdravlje, pravdu i obrazovanje. Tamo gdje su uključeni maloljetnici – naprimjer, djeca povratnici iz zona konflikta – ovaj rad se koordinira sa lokalnim jedinicama za prevenciju radikalizacije i podršku porodici (CPRAF), koje uključuju multidisciplinarne timove da pomažu „u osiguravanju potrebnog dugoročnog socijalnog, medicinskog i psihološkog staranja za djecu povratnike iz terorističkih borbenih zona, utvrđivanjem raspoloživih resursa u oblasti dječije psihijatrije koji se mogu koristiti pod nadzorom sudija maloljetničkih sudova.”¹⁷⁰

- **Konferencija društvene mreže, Austrija:** Austrijska probacijska služba Neustart predvodi rad na pomaganju teroristima počiniocima krivičnog djela mlađim od 21 godine da se izradi obavezni plan njihove budućnosti, nakon što budu pušteni iz zatvora. Konferenciju društvene mreže čine: (1) mreža relevantnih profesionalaca;

168 Hemmingsen, *Danish Approach to Countering and Preventing Extremism*, str. 27.–28. 169 EU RAN, *Challenge of Resocialisation*, str. 10.–11.

169 EU RAN, *Challenge of Resocialisation*, str. 10.–11.

170 Vlada Francuske, *Prevent to Protect: National Plan to Prevent Radicalisation*, februar 2018, https://www.cipdr.gouv.fr/wp-content/uploads/2018/08/PNPR_English_final_sansmediakit.pdf.

(2) prekršiočeva društvena/porodična mreža; i (3) prekršilac. Prekršilac odlučuje o tome ko treba da učestvuje u društvenoj/porodičnoj mreži. Prekršioci potom rade zajedno sa svojom društvenom mrežom i relevantnim profesionalcima u izradi plana reintegracije, koja je usmjerena na svakodnevni život, posao i stambena pitanja. Plan se onda šalje sudiji koji, u skladu s njim, izdaje izvršni nalog. Službenik službe za uvjetni otpust, posredstvom nevladine organizacije Neustart, nadzire ispunjavanje naloga – u periodu od dvije sedmice – te time i samu provedbu plana.¹⁷¹

Lokalne integrirane sigurnosne ćelije, Belgija: Lokalne integrirane sigurnosne ćelije (LISC) postoje na nivou pokrajina u cijeloj Belgiji. Obično ih čine službenici za prevenciju i druge relevantne lokalne socijalne ustanove, te lokalna policija i tužilac, a sve ih generalno koordinira ured gradonačelnika. Uz rad sa pojedincima koji su identificirani kao osobe izložene „riziku“ ili su na putu ka VERLT-u, LISC-evi ponekad rade na slučajevima već radikaliziranih osoba. LISC može razmatrati slučajeve koje mu upućuje jedna od lokalnih sigurnosnih radnih grupa (LTF), koje su uspostavljene u svakoj općini na prostoru cijele države u skladu sa belgijskom strategijom za borbu protiv terorizma iz 2005. godine. LTF-ovi uključuju lokalne predstavnike agencija za provedbu zakona, obavještajnih službi, i centara za analizu terorističkih prijetnji, te federalnu i lokalnu policiju; njihov cilj je omogućiti razmjenu informacija između agencija za provedbu zakona, identificirati pojedince povezane sa terorizmom ili nasilnim ekstremizmom (naprimjer, strane terorističke borce povratnike) koji zahtijevaju pažnju visokog prioriteta, i odrediti odgovarajuće intervencije. Dok su LTF-ovi usmjereni na sigurnost, LISC-i nastoje rješavati psihosocijalne i druge potrebe i ranjivosti pojedinca, uključujući rad sa članovima porodice i širokim spektrom lokalnih grupa civilnog društva. Kako bi se olakšala saradnja, jedan predstavnik LTF-a prisutan je na svakom sastanku LISC-a, pri čemu su sve ove platforme uvezane u državnu radnu grupu koja osigurava nadzor na nivou države, u skladu s integriranim pristupom sigurnosti, koji uključuje sve nivoe vlasti u Belgiji.¹⁷²

• **Centar izvrsnosti za deradikalizaciju, Bavarska državna kriminalistička policija, Njemačka:** Centar izvrsnosti za deradikalizaciju čini tim od 10 eksperata, među kojima su stručnjaci za teologiju, politiku, psihologiju i sociologiju, kao i policajci. Centar provodi procjene rizika, potreba i prijetnji potencijalnih klijenata i pomaže u identifikaciji odgovarajućih službi kako bi se rješavale identificirane potrebe i nadziralo

171 Vidjeti "Social Net Conferencing", https://ec.europa.eu/home-affairs/node/11694_en, na stranici Migrations and Internal Affairs of the European Commission.

172 Thomas Renard and Rik Coolsaet, eds., *Returnees: Who Are They, Why Are They (Not) Coming Back and How Should We Deal with Them? Assessing Policies of Returning Foreign Terrorist Fighters in Belgium, Germany, and The Netherlands*, Egmont Paper 101, Egmont Institute, Brussels, februar 2018, str. 35.–37, http://www.egmontinstitute.be/content/uploads/2018/02/egmont.papers.101_online_v1-3.pdf?type=pdf.

pružanje podrške vanjskih grupa. Centar radi sa pojedincima koji prolaze kroz proces radikalizacije i s onima koji žele da se distanciraju od VERLT-a, uključujući povratnike iz zona sukoba.

Nakon procjene, Centar razrađuje plan upravljanja rizikom za svakog pojedinca, koji se onda dostavlja relevantnom lokalnom policajcu kome je dodijeljen posao sa Centrom i koji potom nadgleda provedbu plana. Generalno, ovaj ured će se obratiti odgovarajućim organizacijama civilnog društva i drugim službama kako bi radili neposredno sa pojedincem. Službenici koji rade neposredno sa klijentom obavještavaju Centar o napretku, a on onda razmatra slučaj na redovnim sastancima, uz potrebne prilagodbe plana.¹⁷³

• **Akcionni plan za upravljanje rizikom, Kanada:** Kraljevska kanadska konjička policija (RCMP) je razradila pristup koji uključuje više aktera u upravljanju rizikom, koje predstavljaju osobe pod istragom u vezi sa nacionalnom sigurnošću, uključujući „visokorizične putnike“ koji se vraćaju iz zone konflikta u Siriji i Iraku, uključujući žene i djecu. RCMP traži što je moguće više informacija od relevantnih agencija za provedbu zakona i tijela koja se ne bave provedbom zakona, kako bi preuzeo specifično osmišljenu procjenu rizika i potreba svakog pojedinca, pružio informacije ili podršku za istražne strategije i strategije provedbe, plan za alternativne mjere kao alternativu krivičnom gonjenju, i, gdje je to primjereno, obavlja daljnji rad na R&R-u u koji su uključeni nevladini akteri. Takva strukturirana procjena razmatra cilj, pokazatelje koji se mogu pratiti, dok se u radu na reintegraciji nastoji baviti pojedinačnim faktorima rizika i ranjivostima za koje se utvrdi da su ono što pokreće radikalizaciju u VERLT.

Što se tiče R&R-a, RCMP je razradio standardizirani pristup na nivou cijele države, pri čemu je dozvolio lokaliziranu i za kontekst specifičnu primjenu. Policijsko osoblje na lokalnom nivou, kao i na nivou odjela i sjedišta na nivou države, zajedno s resursima u zajednici, daje podršku u istragama time što sa drugim akterima dijeli stručno znanje o putevima pojedinaca u radikalizaciju koja vodi u nasilje, nasilni ekstremizam, te uz to povezane ranjivosti. Naprimjer, RCMP može odlučiti da pojedinačni predmet uputi na razmatranje više agencija u općini u koju će pojedinac biti (re)integriran, oslanjajući se tako na postojeće lokalne resurse, odnose i stručno znanje. Alternativno, RCMP može odlučiti da provodi pristup koji uključuje dolazak tima specijalista, obučenih da rade na tim tipovima slučajeva, kako bi radili sa datim pojedincem.¹⁷⁴

173 EU RAN, *Multi-Agency Working and Preventing Violent Extremism: Paper 2*, str. 12.–13; i Milena Uhlmann, *Evaluation of the Advice Centre on Radicalisation, Final Report*, Research Report 31, Njemački savezni ured za migracije i izbjeglice, Istraživački centar - Migracije, integracija i azil, 2017, <https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/EN/Publikationen/Forschungsberichte/fb31-evaluation-beratungsstelle-radikalisierung.pdf?blob=publicationFile>.

174 Informacije dobijene od visokog zvaničnika RCMP-a na OSCE-ovom ekspertskom okruglom stolu, održanom u maju 2019. godine u Beču.

9. Vladine vs. nevladine službe

Kako se naglašava kroz cijeli Vodič, sve se više prepoznaje potreba i za vladinim i za nevladinim akterima da bi doprinosili osmišljavanju i provedbi vanzatorskih programa R&R-a. Osiguravanje da organizacije civilnog društva i drugi nevladini akteri imaju potrebni zakonski osnov i prostor u pogledu politika, te kapacitet za angažman (vidjeti Dio 7.4), prepoznavanje komparativnih prednosti vladinih i nevladinih aktera, kao i jasno identificiranje odgovarajuće podjele rada između njih u svakom programu od ključnog su značaja za operacionalizaciju ovog pristupa.

Utvrđivanje koji tip aktera (tj. vladin ili nevladin) je najbolje pozicioniran da izvrši određenu intervenciju — koja treba uzeti u obzir kontekst države, grada i/ili zajednice — može biti podjednako relevantno za njenu efikasnost i za njen sadržaj.¹⁷⁵

Što se tiče komparativnih prednosti, vladini službenici mogu se ugodnije osjećati nego nevladini akteri u radu sa kohortom potencijalno opasnih pojedinaca koji bi mogli biti uključeni u vanzatorske programe R&R-a, zbog toga što vladini službenici mogu imati više informacija (između ostalog, kroz angažman u višeagencijskim platformama za razmjenu informacija o specifičnim slučajevima) o sigurnosnim rizicima pojedinca, te imati bolji pristup podršci službi za provedbu zakona. Oni također mogu biti manje zabrinuti nego organizacije civilnog društva u zajednici zbog mogućih rizika za reputaciju, koji mogu rezultirati iz njihovog rada sa pojedincima koji su, na neki način, bili uključeni u terorizam ili VERLT. Štaviše, oni mogu biti u boljoj poziciji da svoje intervencije usklade sa vladinim politikama (posebno tamo gdje nevladini akteri nisu bili uključeni u osmišljavanje tih politika ili tamo gdje one nisu poznate javnosti) i biti transparentni u pogledu svoga rada, nego nevladini akteri.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Vijeće Evrope, *Handbook*, stavovi 151–54.

¹⁷⁶ Ibid. Vidjeti također GCCT i ICCT, *It Takes a Village*.

Ipak, kao predstavnike države, iste te službenike, posebno kad djeluju kao dio agencija za provedbu zakona ili drugih sigurnosnih službi, ili su povezani s njima, pojedinci ili njihove porodice ili šira zajednica, čija će saradnja, podrška i angažman biti važni za uspjeh svake inicijative dezangaziranja ili reintegracije, mogu doživljavati kao „neprijatelji“.

Sa svoje strane, organizacije civilnog društva i druge nevladine organizacije, pogotovo kada ih ne finansira vlada ili kad nemaju druge bliske veze sa vladom, često su bolje pozicionirane da brže i dublje uspostave povjerenje sa ciljanim pojedincem i širom zajednicom i da imaju više saznanja o njegovom nezadovoljstvu i drugim motivacijama. Osim toga, organizacije civilnog društva često su bolje pozicionirane od bilo koje vladine službe da se angažiraju sa pojedincima tamo gdje državne politike ili akcije mogu biti među glavnim pokretačima VERLT-a. Štaviše, organizacije civilnog društva mogu imati iskustva koja mogu primijeniti u radu sa bandama, grupama koje iskazuju mržnju prema drugima i drugačijima, ili problematičnim mladim osobama u zajednici.

U mnogim kontekstima, vlade su usmjerene na praktičnije zadatke, kao što je pružanje podrške u rješavanju stambenog pitanja i obuke za posao ili u okupljanju različitih aktera — uključujući lokalne vjerske lidere, bivše ekstremiste, članove porodice i lokalne vlasti — da razgovaraju o konkretnom slučaju. Organizacije civilnog društva i drugi nevladini partneri u zajednici imaju mogućnost da ulože svoju vjerodostojnost i pristup u radu sa pojedincima na individualnoj bazi po pitanjima ideologije, religije ili ekstremizma — temama u kojima se mogu pojaviti zakonske ili kulturalne osjetljivosti ako se vladinim službama prepusti da rukovode radom — ili kroz sportske, kulturne ili umjetničke programe.¹⁷⁷ Ovo posljednje često predvode organizacije čija je ključna misija pomoći pojedincima da se dezangaziraju iz VERLT-a ili drugih oblika nasilja. U jednom broju država OSCE-ovog područja, EXIT i slični programi podrške osobama koje nastoje napustiti nasilne ekstremističke grupe, usmjereni su usko na taj rad.¹⁷⁸

177 Elena Souris and Spandan Singh, "Want to Deradicalize Terrorists? Treat Them Like Everyone Else, *Foreign Policy*, 23. novembar 2018, <https://foreignpolicy.com/2018/11/23/want-to-deradicalize-terrorists-treat-them-like-everyone-else-counterterrorism-deradicalization-france-sri-lanka-pontourny-cve/>.

178 Vidjeti, naprimjer, EXIT Švedska, EXIT Njemačka, i RADINET Finska.

10. Izgradnja kapaciteta

Bilo da se primjenjuje formalizirani pristup koji uključuje više aktera ili ne, rad na vanzatorskom R&R-u — poput mnogih drugih aspekata P/CVERLT-a — obično zahtijeva angažman cijelog niza institucija, agencija i organizacija, kao i angažman niza profesionalaca i praktičara. Države OSCE-ovog područja koje su razvile programe R&R-a, obično su se veoma oslanjale na postojeće institucionalne strukture i profesionalne kapacitete, koji nisu usmjereni specifično na pitanja VERLT-a. To može biti efikasan pristup kada su resursi ciljano određeni za vanzatorske programe R&R-a ograničeni. Relevantne institucije su: policija, zatvori, probacijska služba, ustanove za mentalno zdravlje, socijalnu zaštitu, obrazovanje i druge relevantne vladine agencije, kao i nevladine organizacije koje djeluju u zajednici, te druge relevantne nevladine organizacije uključene u ovu ili srodnu djelatnost.

U nekim slučajevima, cijelom nizu zaposlenika jedne ili više tih institucija može se pružiti obuka usmjerena na opću svijest o radikalizaciji u nasilje i VERLT prije nego što počnu raditi na R&R-u; usto, jedna mala grupa pojedinaca, koja radi na konkretnim slučajevima, može također steći znanje, smjernice i obuku specifično usmjerene za VERLT. Ovaj drugi tip podrške može uključiti obuku o tome kako procijeniti rizik ili potrebe onih koji su možda imali neki kontakt sa terorizmom ili VERLT-om, kako saradivati sa više agencija ili sa više drugih aktera na konkretnim slučajevima, i kako započeti i voditi teške razgovore koji mogu olakšati distanciranje od VERLT-a.¹⁷⁹

Međutim, mnoge države na cijelom području OSCE-a suočene su s izazovima i ograničenjima u pogledu resursa, pogotovo u zatvorskom, probacijskom sektoru i sektoru za mentalno zdravlje; one također imaju ograničeno stručno, na VERLT usmjereno znanje, kakvo je potrebno za rješavanje kompleksnih i osjetljivih

179 Vidjeti, naprimjer, Vijeće Evrope, *Handbook*, paragraf 175. Jedan broj radnih grupa EU RAN-a nudi smjernice i obuku službenicima koji u raznim sektorima rade na prvoj liniji o konceptu saradnje više aktera, čiji je aktivan i na informiranost utemeljen angažman u nezatorskim R&R-ima od ključnog značaja za njihovu sposobnost da procijene rizik i potrebe relevantnih pojedinaca (i njihovih porodica), te da osmisle i realiziraju specifično osmišljene intervencije, kako bi olakšali njihovu resocijalizaciju u zajednici. Radne grupe EU RAN-a uključuju one koje su usmjerene na mlade osobe, porodice i zajednice; lokalne vlasti; zatvorsku i probacijsku službu; programe EXIT-a; i zdravstvenu i socijalnu zaštitu. Vidjeti Evropska komisija, Migracije i unutarnji poslovi, "RAN Working Groups"; https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran_en.

problema s oslobođenim VE-ima, stranim terorističkim borcima i članovima njihovih porodica.¹⁸⁰ Zbog toga će **osmišljavanje i provedba vanzatorskih inicijativa R&R-a u nekim državama zahtijevati ulaganje, kako u specijaliziranu obuku i alatke, tako i šire, u jačanje temeljnih institucionalnih kapaciteta.**

10.1 Zatvori i službe za uvjetni otpust i službenici

S obzirom na veze između zatvorskog i vanzatorskog rada na R&R-u, vlade trebaju osigurati ne samo da zatvorski uvjeti budu humani i da imaju dobro obučeno zatvorsko osoblje, već i da kazneno-popravne službe imaju kapacitet da izvrše cijeli niz konkretnih intervencija potrebnih u radu sa teroristima koji su počinili krivično djelo, kako bi se započeo proces R&R-a dok su u zatvoru. Ipak, jedan broj država u OSCE-ovom području, uključujući države jugoistočne Evrope, preopterećen je pretrpanim zatvorima i ima ograničen broj specijaliziranog osoblja, što onemogućava djelovanje sa pojedinačnim zatvorenicima. Kontinuirani napredak u rješavanju svih nedostataka u kapacitetima R&R-a bit će teško postići, ukoliko ne bude posvećena veća pažnja velikim ograničenjima kapaciteta, posebno s obzirom na to da je profesionalno, sigurno i pravedno zatvorsko okruženje identificirano kao ključno, kako radi smanjenja rizika da se zatvorenici u zatvoru radikaliziraju u nasilje, tako i da bi se povećala vjerovatnoća da proces odricanja od nasilja započne dok je prekršilac zakona još uvijek u zatvoru.

Slično, službe za uvjetni otpust, tamo gdje postoje, često ne dobijaju dovoljno sredstava, čak i sada, kada postaju sve relevantniji akter na području P/CVERLT-a, pogotovo u vezi sa nadzorom i vršenjem vanzatorskih intervencija R&R-a.

Uz prioritarno jačanje probacijskih službi, šire gledano, vlade će trebati službenicima službe za uvjetni otpust ponuditi mogućnost da steknu bolje razumijevanje VERLT-a, uključujući podizanje nivoa svijesti o motivacijama i nezadovoljstvima koja potiču VERLT i koja treba rješavati kako bi se odrekli nasilja, kao i o ulozi koju službe za uvjetni otpust mogu imati u procesu R&R-a. Oni će također vjerovatno trebati podršku kroz pomoć u upravljanju izuzetnim emocionalnim i drugim teškoćama koje se mogu pojaviti u radu sa teroristima koji su prekršili zakon nakon njihovog puštanja na slobodu, s obzirom na povećanu medijsku i javnu pažnju koja prati njihov rad.¹⁸¹

¹⁸⁰ Vidjeti, naprimjer, Shtuni, "Western Balkans Foreign Fighters", str. 20.–25; Azinović, Regional Report, str. 11.–12; i RCC, *Waiting Game*, str. 21.–28.

¹⁸¹ RAN P&P Practitioners' Working Paper, 2019.

Srećom, izrađuje se sve veći broj vodiča, alatki i programa usmjerenih na izgradnju kapaciteta službenika službi za uvjetni otpust, kako bi se doprinijelo radu sa P/CVERLT R&R-u.¹⁸²

10.2 Psihosocijalni i zdravstveni radnici i savjetnici

Kako je psihosocijalna služba često u samoj biti procesa resocijalizacije u sklopu R&R-a, treba osigurati postojanje kapaciteta psihosocijalne službe i stručnog znanja, što je ključ efikasnosti i održivosti tog djelovanja.

U okviru sektora mentalnog zdravlja, kapaciteti znatno variraju od države do države. U nekim državama, naprimjer, službe mentalnog zdravlja u zajednici komplementarne su onome što psihijatri rade u bolnicama i privatnoj praksi, dok su u drugim državama te službe ograničene ili uopće ne postoje.¹⁸³ U tim su državama potrebna velika ulaganja, kako bi se omogućila podrška ljudima u zajednici kojima treba ta podrška na planu mentalnog zdravlja.¹⁸⁴ U nekim državama, **profesionalcima koji se bave mentalnim zdravljem može biti potrebna obuka o tome kako vršiti intervencije u slučajevima traume ili o tome kako obavljati tretman zasnovan na činjenicama** do kojih se dođe putem strukturirane procjene rizika i potreba, kao i o tome **kako raditi zajedno sa više aktera**, kao što su članovi porodice, religijski lideri ili kulturalni eksperti, kako bi se bolje razumio kontekst pojedinca.

Službenici u oblasti mentalnog zdravlja i drugih vidova zdravstvene i socijalne zaštite obično su navikli da prioritet daju podršci i dobrobiti klijenta; oni imaju manje iskustva u radu sa drugim akterima, kao što je policija koja se prvenstveno bavi ublažavanjem rizika, a manje pažnje posvećuje potrebama ili ranjivostima pojedinca koji može predstavljati rizik.¹⁸⁵ Štaviše, ti radnici mogu biti neupućeni u terminologiju i koncepte VERLT-a i R&R-a i možda neće imati obavezno stručno

182 Vidjeti, naprimjer, "UNODC and Partners Strengthen Capacity of Prison and Probation Staff to Manage Violent Extremist Offenders in Kyrgyzstan," april 2019, on the UNODC's website, <https://www.unodc.org/centralasia/en/news/unodc-and-partners-strengthen-capacity-of-prison-and-probation-staff-to-manage-violent-extremist-offenders-in-kyrgyzstan.html>; Raluca Ivan and Donche Boshkovski, "Deradicalisation in Prisons Projects in Western Balkans," 27. juli 2018, na websiteu Vijeća Evrope, https://www.eracomm.eu/radicalisation/kiosk/pdf/seminar_4/318DT65_8_Boshkovski_Ivan.pdf; Council of Europe *Handbook*; the Integrated Community, Probation and Prison Services Radicalization Prevention Approach (INTEGRA); i Denmark's Train-the-Trainer Awareness Training and Resources Persons, https://ec.europa.eu/home-affairs/content/train-trainer-awareness-training-and-resource-persons_en.

183 OSCE, *Understanding Referral Mechanisms*, str. 52.

184 Mada za širenje podrške mentalnom zdravlju u samoj zajednici treba vremena i resursa, kao i predanosti ministarstva zdravlja (ili odgovarajućeg ministarstva), mogu se poduzeti koraci u prelaznoj fazi kako bi se razvili potrebni kapaciteti na planu mentalnog zdravlja, radi podrške djelovanju više aktera na planu R&R-a. Ovi koraci uključuju: (1) stvaranje mobilnih jedinica koje mogu djelovati u više općina u regiji ili državi, te osiguranje obuke i mentorstva tim jedinicama na polju P/CVERLT-a kako bi provodile ambulantni rad zasnovan na zajednici; i (2) građenje mreže profesionalaca na polju mentalnog zdravlja u regiji ili državi kako bi pomogli u identificiranju relevantnih ranjivosti i potreba na polju mentalnog zdravlja onima koji mogu biti korisnici programa R&R-a, te osmisliti i vršiti intervencije zasnovane na slučajevima traume, tamo gdje je to primjereno. Vidjeti OSCE, *Understanding Referral Mechanisms*, str. 52.

185 U RAN, *Multi-Agency Working and Preventing Violent Extremism: Paper 2*.

znanje za saradnju sa drugim akterima, poput nastavnika i zajednice. **Neki vid obuke o tome kako doprinijeti inicijativi koja uključuje više aktera i zahtijeva razmjenu informacija i širu saradnju između profesionalaca iz različitih disciplina čiji su prioriteti i radna kultura različiti, može biti korisna, pogotovo za one zdravstvene i socijalne radnike koji nemaju iskustvo rada u forenzičkom ili kazneno-popravnom okruženju.**¹⁸⁶ Štaviše, mnogim zdravstvenim i socijalnim radnicima (uz druge praktičare koji djeluju na prvoj liniji) mogu biti potrebne smjernice o tome kako prevazići prepreke do kojih može doći u radu sa pojedincima označenim kao „teroristi“.

Zdravstveni i socijalni radnici obično pružaju podršku kada to od njih zahtijeva pojedinac; oni općenito ne iniciraju kontakt sa potencijalnim klijentom ili njegovom ili njenom porodicom. Međutim, u jednom broju vanzatrovskih slučajeva R&R-a, uključujući one koji se tiču stranih terorističkih boraca povratnika u zajednicu koji nisu prošli kroz sistem krivičnog pravosuđa, ili uz učešće članova njihove porodice, zdravstveni i socijalni radnici možda će trebati ostvariti prvi kontakt sa potencijalnim klijentom i njegovom ili njenom porodicom, kako bi ih ohrabрили da učestvuju u dobrovoljnim programima R&R-a. Ovisno o prirodi slučaja, taj kontakt će nekada oni inicirati sami ili zajedno sa lokalnom policijom. Osim toga, kao što je ranije nagovješteno, ti radnici obično nisu obučeni da rade, niti su naviknuti da rade sa klijentima koji su „opasni“ u smislu sigurnosnog rizika. Zbog toga će neke smjernice na ovom području možda biti potrebne.

Radna grupa za zdravstvenu i socijalnu zaštitu EU RAN-a razradila je nekoliko alati kako bi olakšala angažman tim radnicima u okviru P/CVELT-a, uključujući i rad na R&R-u, kao što je to slučaj sa vladama Finske, Švedske i Ujedinjenog Kraljevstva.¹⁸⁷ Možda je najambiciozniji projekt onaj projekt Njemačkog saveznog ureda za migracije i izbjeglice, koji je finansirao osmišljavanje i sveobuhvatnu obuku usmjerenu na savjetodavni rad R&R-a. To je bio odgovor na tri faktora: sve veću potražnju u cijeloj Njemačkoj za uključivanjem službi tercijarne zaštite specifično usmjerenih na porodično savjetovanje; sve veću kompleksnost slučajeva R&R-a;

186 Oni koji imaju forenzičko iskustvo često će posjedovati specijalizirano znanje, obuku i iskustvo u sprečavanju, rješavanju i upravljanju kriminalnim ponašanjem (uključujući podršku R&R-u) i efikasnom radu sa prekršiocima zakona, uključujući one koji su možda bili povezani s terorizmom ili nasilnim ekstremizmom. Zbog toga, ti “forenzički” akteri mogu biti od posebne koristi za rad na P/CVELT-u, među kojima je integriranje prioriteta i problema u oblasti krivičnog pravosuđa i prioriteta i problema koji se odnose na zdravstvene i socijalne službe. Takvi akteri također mogu pomoći drugima (kao što su klinički psiholozi ili socijalni radnici) da prevladaju neke od profesionalnih izazova i konflikata koje smo identificirali u ovom dijelu. Konačno, iz tih razloga, forenzički praktičari igraju ključnu ulogu u nekim jurisdikcijama, naprimjer, u Ujedinjenom Kraljevstvu, u procesu razrade pristupa procjeni i intervenciji u P/CVELT-u.

187 Vidjeti, naprimjer, Tarja Mankinen, *Proposal for Arranging Cross-sectoral Cooperation on Managing Returnees from Conflict Zones Including a Proposal for Combining NGOs' Services with the Action of the Authorities*, april 2017, Ministarstvo unutarnjih poslova, <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/79612>; “Actions to Make Society More Resilient to Violent Extremism”, Swedish Government Communication 2014/15:144, 13. august 2015, <https://www.government.se/contentassets/ef243295e51d4635b4870963b18bfa89/actions-to-make-societymore-resilient-to-violent-extremism-2014-15-144.pdf>; Hertfordshire Safeguarding Children Partnership (HSCP), “The Role of the Social Worker in Tackling Violent Extremism”, str. 5. http://hertsscb.proceduresonline.com/pdfs/role_sw_violent_extreme.pdf.

i nedostatak bilo kakvih standarda ili obuke kojima bi se zdravstveni i socijalni radnici rukovodili u radu na takvim slučajevima.¹⁸⁸ Ova obuka, koja je usmjerena na različite teme, sadrži i teoretske i praktične komponente. Od svih koji se žele angažirati u radu na R&R-u u partnerstvu sa vladom očekuje se da završe ovu obuku (i ispune kvotu od 220 sati nastave), kako bi pomogli da se postigne veća dosljednost u vršenju na savjetovanju zasnovanih tercijarnih preventivnih intervencija.

Pored toga što su razvijene specifične alatke, može biti potrebna podrška zdravstvenim i socijalnim radnicima (i drugim akterima, osim službi za provedbu zakona), koja se pruža u realnom vremenu prilikom rada na konkretnim slučajevima, kako to čini VINK (Znanje — Integracija — Kopenhagen) Centar u Kopenhagenu. Centar VINK pruža nastavnicima (kojima može biti potrebna obuka o tome kako omogućiti reintegraciju u učionici, pri čemu se nastavnici obučavaju kako da prepoznaju opasna ponašanja), socijalnim radnicima i drugim općinskim službenicima koji su u kontaktu s osobama najranjivijim na VERLT ili onima koji su možda već radikalizirani, čime im se pruža obuka i savjet – između ostalog i putem telefona - o tome kako efikasno rješavati konkretne slučajeve.¹⁸⁹

Uz rješavanje nedostataka u pogledu kapaciteta u širem sektoru psihosocijalne podrške, treba poduzeti korake da se smanje kulturalne prepreke traženju profesionalne pomoći od stručnjaka za mentalno zdravlje (MHP) koje postoje u nekim društvima i zajednicama. Te barijere stvara nekoliko faktora. Kao prvo, u mnogim kulturama, mentalna bolest i dalje se stigmatizira. Uz to, neki pojedinci i porodice možda neće razumjeti cijeli niz problema, kao što je anksioznost, trauma i depresija, koje stručnjaci za mentalno zdravlje liječe, i mogu time biti od koristi oboljelima ili članovima njihove porodice. Oni također mogu biti nesvjesni da su mnogi faktori, koji mogu doprinijeti da se neko zainteresira i djeluje na planu nasilnog ekstremizma, povezani sa psihosocijalnim problemima (naprimjer, konfuzija u pogledu identiteta, potreba za pripadanjem), koji nisu obavezno povezani sa mentalnom bolešću koja se može dijagnosticirati, ali jesu problemi koje stručnjaci za mentalno zdravlje i službe za psihosocijalnu zaštitu mogu rješavati. Još jedan faktor je strah koji osjećaju neki roditelji da će im dijete „oduzeti“ ustanove za dječiju zaštitu, ukoliko koriste usluge ustanova za mentalno zdravlje.¹⁹⁰

Kada se razmišlja o tome da li osmisliti specijalizirane alatke, programe ili podizati nivo stručnosti za primjenu u vanzatrovskim slučajevima R&R-a (možda i u drugim intervencijama P/CVERLT-a) — i povećati održivost, te maksimalno

188 Ovo su neki od nalaza u nedavnoj procjeni koju je uradio Savjetodavni centar o radikalizaciji u radu Njemačke. Vidjeti Uhlmann, *Evaluation of the Advice Centre on Radicalisation*.

189 Grad Kopenhagen, "Less Radicalisation through an Effective and Coherent Effort: Recommendations of the Expert Group to Prevent Radicalisation", august 2015, <https://www.kk.dk/sites/default/files/uploaded-files/Abridged%20version.%20Less%20radicalisation%20through%20an%20effective%20and%20coherent%20effort.pdf>.

190 OSCE, *Understanding Referral Mechanisms*, str. 52.

iskoristiti korištenje takvog ulaganja i javne podrške – vlade trebaju razmotriti kako se to može primjenjivati u kontekstu koji nije vezan za VERLT (naprimjer, za druge oblike nasilnih krivičnih djela i krivičnih djela počinjenih iz mržnje).¹⁹¹

10.3 Civilno društvo

Organizacije civilnog društva i drugi akteri civilnog društva imaju važnu ulogu u vanzatzvorskome radu na R&R-u, ali trebaju imati potrebne vještine, znanje i resurse ako žele dati maksimalni doprinos. Naprimjer, religijski mentori ili savjetnici, uključeni u nastojanja na polju dezangaziranja, mogu koristiti specifičnu obuku prije nego što se uključe u intervencije R&R-a. Njima može biti potrebna obuka u pogledu prelaska iz tradicionalne svećeničke uloge u ulogu koja uključuje otvorenu, nehijerarhijsku, kritičku debatu, kao i osnovna obuka na polju socijalnog rada i psihologije. Oni također trebaju imati dovoljno znanja o relevantnim terorističkim organizacijama ili nasilnim ekstremističkim ideologijama.

U vezi sa civilnim društvom u širem kontekstu, u Dijelu 7.4 naglašeni su neki izazovi u pogledu kapaciteta, resursa i drugih izazova koji mogu biti prepreka u radu aktera iz civilnog društva vanzatzvorskome R&R-u, koje treba rješavati kako bi se maksimalno iskoristile njihove značajne komparativne prednosti na ovom području. Vlade treba više da čine kako bi omogućile taj angažman, uključujući stvaranje potrebnih zakonskih, političkih i sigurnosnih uvjeta. Kao prvi korak, vlade trebaju u relevantnim državnim strategijama, okvirima i akcionim planovima ukazati na ulogu koju organizacije civilnog društva, i civilno društvo šire, igraju u vezi sa cijelim spektrom pitanja koja se odnose na P/CVERLT, uključujući vanzatzvorski R&R.

Postoji jedan broj konkretnijih koraka koje treba poduzeti da se produbi angažman civilnog društva u ovom radu, a koji su pobrojani u nedavnom izvještaju o ulozi civilnog društva u R&R-u pojedinaca povezanih sa, ili pogođenih nasilnim ekstremizmom. Ti koraci su:

1. Izgradnja organizacijskih kapaciteta organizacija civilnog društva na polju vođenja projekta, finansija i praćenja i evaluacije;
2. Omogućavanje razmjene znanja između organizacija civilnog društva i između organizacija civilnog društva i drugih praktičara i profesionalaca o P/CVERLT-u, uključujući, naprimjer, uspostavu odgovarajuće mreže koja obuhvata cijelu državu;
3. Pružanje obuke o komunikacijskim strategijama i radu u zajednici, kao i o multidisciplinarnim vještinama;
4. Podrška nastojanjima da se primijeni postojeće stručno znanje iz srodnih područja, kao što je izgradnja mira, rješavanje konflikta, rodno osnaživanje,

¹⁹¹ Jackson et al, *U.S. National Approaches*, str. 202.

Izgradnja organizacijskih kapaciteta organizacija civilnog društva na polju vođenja projekta, finansija i praćenja i evaluacije;

Omogućavanje razmjene znanja između organizacija civilnog društva i između organizacija civilnog društva i drugih praktičara i profesionalaca o P/CVERLT-u, uključujući, naprimjer, uspostavu odgovarajuće mreže koja obuhvata cijelu državu;

Pružanje obuke o komunikacijskim strategijama i radu u zajednici, kao i o multidisciplinarnim vještinama;

Podrška nastojanjima da se primijeni postojeće stručno znanje iz srodnih područja, kao što je izgradnja mira, rješavanje konflikta, rodno osnaživanje, osnaživanje mladih i obrazovanje za rad na polju R&R-a, što organizacijama civilnog društva pomaže da odbace optužbe da neke od njih jednostavno koriste novu etiketu ili novi branding svog rada, koji se ne tiče P/CVERLT-a, kako bi osigurale finansiranje koje se dodjeljuje za P/CVERLT; i

osnaživanje mladih i obrazovanje za rad na polju R&R-a, što organizacijama civilnog društva pomaže da odbace optužbe da neke od njih jednostavno koriste novu etiketu ili novi branding svog rada, koji se ne tiče P/CVERLT-a, kako bi osigurale finansiranje koje se dodjeljuje za P/CVERLT; i

5. Nastojanje da se postigne konstruktivniji angažman organizacija civilnog društva i zajednica, što može uključiti „pružanje podrške procesu angažmana civilnog društva i vlade, posebno u regijama s niskim nivoom saradnje.”¹⁹²

Autori ove studije su zapazili da „pozitivni angažman sa vladama domaćinima može pomoći da se stvore uvjeti za sigurno radno okruženje za pripadnike civilnog društva i da se uspostave jače veze između vlade i lokalnih zajednica, organizacija civilnog društva i međunarodnih aktera. Taj angažman, zauzvrat, može pojačati razmjenu informacija i iskustava između raznih aktera, što doprinosi efikasnijim i bolje usmjerenim intervencijama.”

---

192 GCCT i ICCT, *It Takes a Village*, str. 34. Vidjeti i GSX, “10 Steps”.

11. Posebne kategorije pojedinaца: rješavanje jedinstvenih izazova i potreba žena i djece

Sve veći broj međunarodnih i regionalnih organizacija, uključujući Ujedinjene narode, OSCE, GCTF i Evropsku uniju, naglašava značaj osiguravanja da strategije i programi R&R-a, uključujući one koji se primjenjuju u vanzатовskom okruženju, uzimaju u obzir rodne i dobne osjetljivosti.¹⁹³ UN-ova Rezolucija Vijeća sigurnosti 2396, naprimjer, to naglašava, prepoznavši da žene i djeca „mogu

---

¹⁹³ Ovo uključuje 197 djece koja su se vratila ili su premještena u države jugoistočne Evrope prije 2018. godine, pri čemu je još desetina to učinilo od tada. Vidjeti, naprimjer, Azinović, Regional Report; i Valerie Plesch and Serbeze Haxhiaj, “Kosovo Is Trying to Reintegrate ISIL Returnees. Will It Work?”, *Al Jazeera*, 9. juni 2019, Neki su putovali u zone sukoba vlastitim izborom; druge je tamo doveo jedan ili oba roditelja; a treći, čiji su roditelji iz država OSCE-ovog područja, tamo su rođeni.

poslužiti u raznim ulogama, kao što je pružanje podrške i omogućavanje ili počinjenje terorističkih akata, te stoga zahtijevaju specijalni fokus kad se osmišljavaju specifično osmišljene strategije krivičnog gonjenja, rehabilitacije i reintegracije.”¹⁹⁴ Vijeće sigurnosti podvlači značaj procjenjivanja njihovih individualnih rizika i potreba — uz uzimanje u obzir i pitanja roda i starosne dobi— te osiguravanja da žene i djeca, povezani sa stranim terorističkim borcima koji mogu i sami biti žrtve terorizma, dobiju potrebnu pomoć.

Ovaj naglasak je motiviran nizom faktora, uključujući veliki broj žena i djece koji su putovali u zone konflikta u Iraku i Siriji, sve veće prepoznavanje kompleksne dinamike koja se odnosi na njihovu povezanost sa terorizmom i VERLT-om, i njihove jedinstvene izazove i potrebe po povratku.¹⁹⁵ Kako navodi jedan ljekar, specijalista za mentalno zdravlje koji koordinira državni program za žene i djecu koji se provodi po njihovom povratku kući, „Iz inicijalnih psihoterapeutskih sesija koje smo radili sa djecom i ženama [koji su se vratili iz mjesta sukoba u Iraku i Siriji], naravno da jasno možete vidjeti znakove PTSP-a.”¹⁹⁶

11.1 Žene

Sve veći korpus istraživačkih radova naglašava rodnu prirodu regrutacije i radikalizacije u ekstremističko nasilje i terorizam, te time i potrebu da se osiguraju primjereni rodno zasnovani odgovori, uključujući osmišljavanje i provedbu pristupa R&R-u izvan zatvorskog konteksta.¹⁹⁷

194 Rezolucija Vijeća sigurnosti UN-a 2396 (2017.), stav 31.

195 Vidjeti, naprimjer, European Commission, *High-Level Commission Expert Group on Radicalisation (HLCEG-R), Final Report*, 18. maj 2018, str. 8, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-security/20180613_final-report-radicalisation.pdf.

196 Plesch and Haxhijaj, “Kosovo Is Trying to Reintegrate ISIL Returnees”.

197 Vidjeti, naprimjer, Joana Cook and Gina Vale, *From Daesh to 'Diaspora' II: The Challenges Posed by Women and Minors After the Fall of the Caliphate*, International Centre for the Study on Radicalisation, juli 2019, str. 16, <https://icsr.info/wp-content/uploads/2019/07/ICSR-Feature-From-Daesh-to-%E2%80%98Diaspora%E2%80%99-II-The-Challenges-Posed-by-Women-and-Minors-After-the-Fall-of-the-Caliphate.pdf>; i Naureen Choudhury Fink, Sara Zeiger, and Rafia Bulai, *A Man's World: Exploring the Roles of Women in Countering Terrorism and Violent Extremism*, Hedayah and Global Center on Cooperative Security, april 2016, http://www.globalcenter.org/wp-content/uploads/2016/07/AMansWorld_FULL.pdf. Za diskusiju o rodnoj dinamici i ulozi žena u VERLT-u i P/CVERLT-u, vidjeti, naprimjer, Irene Ndung'u and Mothepa Shadung, *Can a Gendered Approach Improve Responses to Violent Extremism?*, Institut za sigurnosne studije, septembar 2017, <https://issafrica.s3.amazonaws.com/site/uploads/aitwr-5.pdf>; Iffat Idris with Ayat Abdelaziz, *Women and Violent Extremism: Helpdesk Research Report*, GSDRC Help Desk Research Report, 2017, http://www.gsdrc.org/wp-content/uploads/2017/05/HDR_1408.pdf; Emily Winterbotham and Elizabeth Pearson, “Different Cities, Shared Stories: A Five-Country Study Challenging Assumptions around Muslim Women and CVE Interventions”, *RUSI Journal*, 30. novembar 2016, <https://rusi.org/publication/rusi-journal/different-cities-shared-stories-five-country-study-challenging-assumptions>.

Kao što je već navedeno, uvođenje rodne dimenzije u nastojanja na polju vanzativskog R&R-a (i šire P/CVERLT-a) u skladu je sa brojnim skorašnjim rezolucijama Vijeća sigurnosti i preporukama RAN-a, te ga kao dobru praksu potiče GCTF. To je našlo odraza i u opredjeljenjima OSCE-a, pri čemu Ministarska deklaracija OSCE-a o VERLT-u iz 2015. godine poziva države članice da, između ostalog, u svojoj borbi protiv terorizma i prevenciji i suprotstavljanju VERLT-u uzmu u obzir rodnu perspektivu, kao i u relevantnim preporukama OSCE/ODIHR-ovih smjernica za rješavanje izazova koje predstavljaju strani teroristički borci u okviru ljudskih prava.¹⁹⁹

Ipak, unatoč većem razumijevanju i političkoj podršci na međunarodnom i regionalnom nivou, u nedavnoj studiji Razvojnog programa Ujedinjenih naroda i Međunarodne mreže akcija civilnog društva utvrđeno je da „sadašnje politike i programiranje [R&R] imaju tendenciju da ili ignoriraju žene i djecu povezanu sa nasilnim ekstremističkim grupama ili da previše pojednostavljaju to pitanje.”²⁰⁰ Naprimjer, u studiji je ustanovljeno da se žene i djeca često posmatraju „u binarnim kategorijama kao žrtve ili počinioci nasilja”, unatoč onome što je poznato kao kompleksnost njihovog angažmana i šta je potrebno činiti kako bi se omogućilo njihovo odricanje od nasilja i reintegracija u njihove zajednice.²⁰¹ Realnost je da je te žene mješavina faktora često potaknula na to da odluče da se povežu sa terorizmom ili VERLT-om. Ti faktori mogu uključivati „prisilu, kooptiranje, zarobljavanje ili kidnapiranje, ili potčinjavanje vlastitoj zajednici, kao i neispunjene želje za pripadanjem, svrhom, avanturom i osnaživanjem.”²⁰²

Unatoč nijansama — i sigurnosnim rizicima koje žene povratnice (baš kao i muškarci) mogu predstavljati — većina država u koje se oni vraćaju smatraju žene povratnice uglavnom žrtvom, „na osnovu (često pogrešnih) rodni pretpostavki o tome da je mogućnost da one djeluju limitirana“, kako stoji u jednom izvještaju Ujedinjenih naroda.²⁰³ Zbog toga, većina žena se tretira izvan sistema krivičnog pravosuđa. Ovaj UN-ov izvještaj također bilježi da je u slučaju žena „tendencija da one dobijaju ograničenu podršku u pogledu rehabilitacije i reintegracije, čime se izlažu potencijalno većem riziku recidivizma i reradikalizacije, te se na taj način potencijalno podriva njihova uspješna reintegracija u društvo.”²⁰⁴

198 Vidjeti, naprimjer, UN Security Council Resolution 2396 (2017); GCTF, *Returning Families Good Practices*; i RAN Returnee Manual.

199 OSCE, „Ministerial Declaration on Preventing and Countering Violent Extremism”, stav 13; i OSCE/ODIHR, *Smjernice o FTF-ima*.

200 Naprimjer, u aprilu 2019, sve 32 žene od ukupno 110 povratnika na Kosovo, tretirane su kao osumnjičene i stavljene u kućni pritvor. Blerta Begisholli, „Kosovo Detains More Returnees from Syrian Battlefields”, *Balkan Insight*, 24. april 2019, <https://balkaninsight.com/2019/04/24/kosovo-detains-more-returnees-from-syrian-battlefields/>

201 *Invisible Women*, str. 12.

202 Ibid.

203 UNCTED, *Gender Dimensions of the Response to Returning Foreign Terrorist Fighters: Research Perspectives*, CTED Trends Report, februar 2019, https://www.un.org/sc/ctc/wp-content/uploads/2019/02/Feb_2019_CTED_Trends_Report.pdf.

204 Ibid.

Između ostalog, navedena praznina u praksi podvlači značaj usmjeravanja veće pažnje na osmišljavanje vanzatrovskih programa R&R-a žene (i djevojčice), gdje će kroz cijeli program rodna osjetljivost naći odraza, kroz procjenu rizika i potreba, te vršenje intervencija bilo koje vrste.

Često postoji nekoliko rodniha dinamika koje institucije i pojedinci uključeni u osmišljavanje i provedbu takvih programa trebaju uzeti u obzir. Naprimjer, osobe koje su bile žrtve seksualnog nasilja suočene su sa dodatnom stigmom u svojim zajednicama i imaju posebne psihosocijalne i zdravstvene potrebe. One često imaju djecu, koja su možda rođena u prisilnom braku i/ili kao rezultat silovanja. Žene povratnice mogu trpjeti i ekonomske posljedice, kao rezultat preuzimanja tereta vođenja domaćinstva nakon smrti supruga na bojnom polju. Mada se neke žene mogu vratiti visoko radikalizirane i držati se ideologije ISIL-Da'ěša, druge se vraćaju razočarane i željne da se reintegriraju u normalan život i da podižu svoju djecu. Žene se mogu suočiti sa jedinstvenim preprekama u pogledu R&R-a, kao što su društvene norme ili norme zajednice koje ograničavaju njihove aktivnosti; one su također ranjive na zlostavljanje službenika sigurnosnih službi.²⁰⁵ Vezano uz to, sramoćenje žene koja je imala neku vezu sa terorizmom i VERLT-om često je veće nego u slučaju muškaraca, što za njih može stvoriti prepreke za prihvatanje i reintegraciju u porodicu i zajednicu.

Ujedinjeni narodi, OSCE, GCTF, Evropska unija i druge organizacije identificirale su preporuke i dobre prakse, ili na drugi način ponudile praktične smjernice na razmatranje državama u radu na rješavanju često jedinstvenih izazova koje žene predstavljaju u procesu reintegracije. Mnoge od tih preporuka mogu se primijeniti šire, na osmišljavanje rodnoosjetljivih, vanzatrovskih programa R&R-a šire. Naprimjer:

1. **Alatke za procjenu rizika i potreba trebaju biti rodno osjetljive, a praktičari uključeni u osmišljavanje i primjenu tih alatki trebaju biti stručni na planu rodniha pitanja** i obučeni tako da prilikom procjene identificiraju i smanje nesvjesne predrasude. Procjena treba da uzme u obzir rizik koji mogu predstavljati neke žene, kako u sigurnosnom pogledu, tako i u svjetlu mogućnosti radikaliziranja drugih u nasilje.
2. **Program R&R-a treba da odgovori na načine na koje su žene i djevojčice doživjele nasilni ekstremizam i sukob**, što može biti znatno drugačije od iskustava muškaraca i dječaka. Programiranje za žene i djevojčice treba da uključi za njih specifično osmišljene elemente, kao što je rješavanje seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, roditeljstvo, socioekonomsko osnaživanje i umrežavanje.²⁰⁶

205 Vidjeti, naprimjer, *Invisible Women*, str. 9; GCTF, *Addendum to the GCTF Good Practices on Women and CVE, with a Focus on Mainstreaming Gender*, septembar 2019, www.thegctf.org.

206 Vidjeti, naprimjer, *GCTF, Returning Families Good Practices*, Good Practice 16.

3. Programe R&R-a treba da vode profesionalci koji imaju razvijen senzibilitet za traumu i oni treba da **rješavaju ne samo praktične brige žene, već i „faktore navođenja, kao što su mizoginija, nepravda i manjak dostojanstva koje žene doživljavaju u vlastitom društvu.”** Ako to ne bude rješavano, „rizik da žene privuku poruke nasilnih ekstremističkih grupa i dalje će postojati.”²⁰⁷
4. **Žene profesionalci i praktičari**, uključujući one zaposlene u agencijama za provedbu zakona, psihosocijalnim službama, religijske i druge savjetnice, i žene na čelu organizacija civilnog društva, **trebaju biti uključene u osmišljavanje i vršenje intervencija za žene (i djevojčice)**, kao i u djelovanju na planu P/CVE šire gledano.²⁰⁸
5. Vlade treba da pruže primjerenu rodnoosjetljivu obuku za relevantne profesionalce, praktičare i organizacije koje ulaze u interakciju sa povratnicama ili drugim ženama (i djevojčicama), koje mogu biti uključene u vanzatrovske programe R&R-a.

11.2 Djeca

Poput žena, djeca imaju jedinstvene potrebe koje se odnose na R&R. Naprimjer, njima „može njihov normalni društveni, moralni i emocionalni razvoj biti prekinut usljed iskustva rata.”²⁰⁹ Ona su možda bila izložena nasilju, ili su bila žrtve nasilja, ili su sama počinila nasilne akte, čime vjerovatnoća i težina traume može biti posebno akutna u poređenju sa drugim povratnicima ili onima koji mogu biti uključeni u R&R.²¹⁰

OSCE/ODIHR-ov izvještaj iz 2018. godine o tome kako rješavati izazove koje predstavljaju strani teroristički borci povratnici ohrabruje države da razviju i „provedu specifično osmišljene programe reintegracije za djecu povratnike, uključujući dodjelu mentora i cijeli niz vidova podrške, kako bi im se omogućilo da se vrate ranijem životu bez stigmatizacije ili otuđenja.”²¹¹ Ovaj savjet ponavlja gledišta jednog broja drugih multilateralnih tijela, uključujući Ujedinjene narode i GCTF, koja su razradila praktične smjernice ili preporuke, ili seriju principa o tome kako se baviti ovom kategorijom slučajeva (često dalje podijeljenih po starosti), uključujući vanzatrovski R&R, prepoznavši jedinstvene rizike i zaštite,

207 *Invisible Women*, str. 13.

208 Njihova uključenost u intervencije koje se odnose na muškarce i dječake također je važna.

209 European Parliament, *Child Returnees: anaging the Return of European Children from Jihadist Conflict Zones*, 31. januar 2018, <https://alde.livecasts.eu/child-returnees-managing-the-return-of-european-children-from-jihadist-conflict-zones>.

210 GCTF, *Returning Families Good Practices*.

211 OSCE/ODIHR, *FTF Guidelines*.

kao i potrebe koje se tiču rada sa maloljetnicima.²¹²

Te smjernice uključuju:

1. Odgovori trebaju biti **zasnovani na razumijevanju prava i najboljih interesa djeteta**, koji uzimaju u obzir specifični kontekst i provode se na način usklađen sa međunarodnim ljudskim pravima i humanitarnim pravom, te naglašavajući da djeca treba da budu tretirana prvenstveno kao žrtve i da pokušaj da se živi „normalan“ život treba da bude prvi prioritet.²¹³ Kao takva, djeca povratnici i druga djeca trebaju da dobiju adekvatnu podršku, kako bi se pomoglo u njihovom oporavku i reintegraciji, u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta.²¹⁴ Kako je naglašeno u OSCE/ODIHR-ovim i drugim smjernicama, to treba da uključi neophodnu, specifično osmišljenu brigu i medicinsku, psihosocijalnu i obrazovnu podršku.
2. Za djecu koja su bila povezana sa terorističkim ili nasilnim ekstremističkim grupama, ili su na drugi način bila izložena terorizmu ili VERLT-u, **R&R i sprečavanje daljnje stigmatizacije trebaju biti prioritet.**²¹⁵
3. Kako bi se pomoglo u razvijanju koherentnog i efikasnog odgovora za djecu povratnike (i druge vanzatrovske slučajeve R&R-a koji se tiču maloljetnika), države treba da **koriste alatke za procjenu rizika i potreba za koje se pokazalo da su relevantne za ovu populaciju ili su specifično osmišljene za djecu i maloljetnike.** Gdje je to primjereno, države trebaju **razmotriti osmišljavanje alatki specifičnih za djecu** koje bi također mogle biti primijenjene na širu ciljnu grupu, kako bi se uključila djeca koja su radikalizirana ili ranjiva na radikalizaciju u nasilje. Zbog potrebe da se uzmu u obzir faze razvoja djeteta – i spol djeteta – jednostavno prilagođavanje alatki ili drugog okvira, koji je prvobitno razvijen za odrasle, možda neće biti adekvatan.²¹⁶
4. Kada se vrši procjena, praktičari trebaju uzeti u obzir da su djeca mogla biti svjedoci ili na drugi način izložena nasilju, ponekad ekstremnim oblicima nasilja; i/ili mogu i sama biti sklona nasilju. Zbog toga, procjene – i odluke (kao što je odluka da li preporučiti neki oblik R&R-a, zatvor i/ili nadzor) — **treba da**

212 Vidjeti, naprimjer, *Ujedinjeni narodi, Key Principles for the Protection, Repatriation, Prosecution, Rehabilitation and Reintegration of Women and Children with Links to United Nations Listed Terrorist Groups*, april 2019. (hereinafter United Nations, *Key Principles*); UNSC-ov Madridsku dodatak; UNODC, *Handbook on Children Recruited and Exploited by Terrorists and Violent Extremist Groups*, 2018, https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Child-Victims/Handbook_on_Children_Recruited_and_Exploited_by_Terrorist_and_Violent_Extremist_Groups_the_Role_of_the_Justice_System.E.pdf; GCTF, *Returning Families Good Practices*; RAN Manual on Responses to FTF Returnees, 2017, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/ran_br_a4_m10_en.pdf. Uz to, mada sa širim fokusom na strane terorističke borbe, OSCE/ODIHR je razvio niz smjernica, od kojih su neke usmjerene na rješavanje jedinstvenog izazova koji predstavljaju djeca povratnici. Vidjeti OSCE/ODIHR, *FTF Guidelines*.

213 Vijeće Evrope, *Handbook*, stav 109.

214 Članom 39. Konvencije o pravima djeteta nalaže se da "Države stranke će poduzeti sve odgovarajuće mjere za promoviranje tjelesnog i duševnog oporavka i vraćanja u društvo djeteta koje je žrtva: bilo kojeg oblika zapostavljanja, izrabljivanja ili zlostavljanja; mučenja ili bilo kojeg drugog oblika okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupka ili kazne; ili pak oružanog sukoba. Oporavak i vraćanje u društvo osigurati će se u sredini koja potiče djetetovo zdravlje, samopoštovanje i dostojanstvo. Članom 24. ICCPR-a nalaže se da svako dijete ima pravo, bez ikakve diskriminacije, na takve mjere zaštite koje nalaže njegov ili njen status maloljetnika".

215 Ujedinjeni narodi, *Key Principles*, str. 6.

216 RAN Returnee Manual, str. 5. Međutim, bar za jednu od postojećih alatki, VERA-2R, procijenjeno je da se može primijeniti na maloljetnike i mlade osobe.

- buđu takve da se uspostavi balans između potrebe da se uzmu u obzir najbolji interesi djeteta i potrebe da se osigura javna sigurnost.**
5. Profesionalci na polju mentalnog zdravlja, koji su obučeni za rad sa traumom i imaju iskustva u radu sa djecom, trebaju se uključiti u svaku takvu procjenu u odlučivanju o odgovarajućim intervencijama. Njihov angažman je **važan radi smanjenja rizika daljnje traume, koju proces procjene može izazvati.**
  6. **Programi R&R-a za djecu trebaju biti sveobuhvatni** i uključiti socijalne, obrazovne (uključujući za period prije i/ili tokom osnovne škole, gdje je to primjereno), komponente mentorstva i mentalnog zdravlja, naprimjer, za roditelje, djedove i bake i druge relevantne članove porodice i zajednice. Specifičnije, naprimjer:
    - a. Programi treba da podrže pozitivne životne vještine djeteta prilikom ublažavanja rizika od reviktimizacije koja može nastati kao rezultat stigme u zajednici, pogrešnih koncepcija i predrasuda; od pomoći je i iznošenje u javnosti stvarnih, za konkretne slučajeve vezanih, rizika u slučaju djece povratnika (ili druge djece) koja učestvuju u vanzativskim programima R&R-a;
    - b. Liječenje traume treba da bude prioritet, te zbog toga može biti primjereno organizirati obuku o senzibiliziranju za traumu za one koji mogu imati direktan kontakt sa djecom na redovnoj osnovi;
    - c. Djeca, koja su možda rasla okružena nasilnim ekstremizmom ili u zonama konflikta, mogu zahtijevati drugačiji pristup da bi se odrekla nasilne ideologije nego odrasli; i
    - d. Pohađanje predškolske nastave i osnovne škole igra važnu ulogu u programima R&R-a za djecu: pristup obrazovanju može biti od ključnog značaja za proces R&R-a za djecu jer to, između ostalog, „usađuje osjećaj sigurnosti, normalizira djetetov svakodnevni život, osigurava izloženost kulturnoj raznolikosti i povećava interakciju sa pojedincima izvan kuće“.²¹⁷ Zbog toga treba posvetiti pažnju senzibilizaciji i pružanju obuke nastavnicima, od kojih se može tražiti da integriraju djecu povratnike u svoje učionice.
  7. **Koordinacija i saradnja između cijelog spektra aktera i struktura**, uključujući dječiju zaštitu, brigu o mladima i sektor obrazovanja – koji se oslanjaju na postojeće strukture i procedure, gdje je to moguće – važno je za omogućavanje integriranih procjena i intervencija.
  8. Organizacije, praktičari i profesionalci uključeni u slučajeve R&R-a koji se odnose na djecu, **trebaju biti dovoljno obučeni za rad na takvim slučajevima**, s obzirom na jedinstvene probleme i potrebe maloljetnika.

---

217 Ibid, str. 77.

9. U djelovanjima R&R-a usmjerenog na djecu treba se **posvetiti posebna pažnja potencijalno negativnom utjecaju društvenih medija i interneta** na odricanje od nasilja i reintegraciju. Naprimjer, kada se nose s izazovima koje može predstavljati reintegracija, mladi ljudi mogu biti posebno ranjivi na ponovno angažiranje s određenim grupama, ciljevima i ideologijama na internetu.²¹⁸
10. **Treba imati senzibilitet prema terminologiji i širem okviru** angažmana R&R sa djecom, s obzirom na to da se time može ojačati ili ublažiti stigmatizacija i olakšati ili onemogućiti odricanje od nasilja.²¹⁹

Neke države u OSCE-ovom području izradile su sistematične pristupe upravljanju povratkom djece iz zona konflikta koji uključuju komponentu R&R-a. U Francuskoj, naprimjer, ovaj pristup uključuje, između ostalog: (1) sistematično upućivanje sudiji za maloljetnike radi zaštitnih mjera; (2) procjenu pod vodstvom pravosudnih organa za dječiju zaštitu; (3) procjenu mentalnog zdravlja i procjenu zdravlja generalno; (4) upis (ili povratak) u školu što je moguće prije izvodljivo; (5) angažman lokalnih jedinica kriminalističkih službi, te službi koje se bave radikalizacijom i porodičnom podrškom — uspostavljenih u skladu sa Nacionalnim planom za prevenciju radikalizacije iz 2018. godine — kako bi se osiguralo održivo kasnije praćenje djece i njihovih porodica; i (6) specifičnu obuku za relevantne profesionalce.²²⁰

---

218 GCCS, *Compendium of Good Practices*, str. 52.

219 Ibid, str. 51.

220 Vlada Francuske, *Prevent to Protect*. Vidjeti i EU RAN, Centar za izvrsnost, *Common P/CVE Challenges in the Western Balkans and European Union*, RAN Ex Post Paper, Skup RAN-a o politici i praksi, Sofija, 4. april 2018, str. 12, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/ran_policy_practice_common_pcve_challenges_sofia_04042018_en.pdf.

12. Zaključak: Ključni principi

R&R osoba za koje se procijeni da su se ozbiljno uključile ili bile izložene terorizmu i VERLT-u, široko je prepoznat kao potrebn element sveobuhvatnog pristupa u dugoročnom rješavanju tih izazova. R&R je suštinski važan ne samo za sprečavanje akata nasilja kratkoročno, već i za izgradnju ukupne otpornosti na VERLT na nivou zajednice. Kao takav, koncept R&R-a ima istaknuto mjesto u Akcionom planu generalnog sekretara UN-a za PVE i mnogim nacionalnim akcionim planovima i strategijama za P/CVERLT koji se i dalje razrađuju.²²¹

Kako je na početku ovog Vodiča rečeno, R&R nailazi na sve veću pažnju multilateralnih tijela, vlada (uključujući one koje daju donacije), organizacija civilnog društva i drugih nevladinih aktera u sadašnjem okruženju. Ipak, dosad je većina politika i programa bila usmjerena na R&R u zatvorskom kontekstu – i to je vidno u više vodiča, preporuka i priručnika koji su usmjereni na taj aspekt izazova. Cilj ovog Vodiča, koji se dijelom naslanja na naučene lekcije i dobre prakse u vezi sa zakonskim okruženjem i relevantnim iskustvima i stručnom znanju stečenom na cijelom OSCE-ovom području, je da bude komplementaran tim djelovanjima u rješavanju različitih *vanzatvorskih* okruženja. On ukazuje na neke korake koje države i drugi zainteresirani akteri mogu poduzeti, kao i na izazove s kojima se mogu suočiti, ukoliko odluče da osmisle vanzatrovski program R&R-a kao dio sveobuhvatnog, multidisciplinarnog pristupa P/CVERLT-u.

Kako je kroz cijeli ovaj Vodič ponavljano, nema jednog pristupa ovim programima. U velikoj mjeri kao i programi P/CVERLT-a, šire gledano, nastojanja na polju R&R-a imaju cijeli niz različitih oblika i obima, na osnovu, između ostalog, specifičnih ciljeva i relevantnih lokalnih, društvenih, kulturnih i istorijskih konteksta, odnosa u zajednici i raspoloživih kapaciteta. Međutim, razmišljajući o relevantnim iskustvima u cijelom OSCE-ovom području, ovaj Vodič rasvjetljava neke osnovne, često međusobno povezane principe koji treba da budu u osnovi

221 UNGA, Akcioni plan UN-a za sprečavanje nasilnog ekstremizma. Vidjeti, naprimjer, *National Strategy on Countering Radicalization to Violence*, Kanada, 2018, <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/ntnl-strtg-cntrng-rdclztn-vlnc/index-en.aspx>; the *National Strategy for Counterterrorism of the United States of America*, 2018, <https://www.whitehouse.gov/wpcontent/uploads/2018/10/NSCT.pdf>; Lebanon's *National Strategy for Preventing Violent Extremism*, 2018, http://www.pvelebanon.org/Resources/PVE_English.pdf; i Switzerland's *National Action Plan to Prevent and Counter Radicalisation and Violent Extremism*, <https://www.news.admin.ch/newsd/message/attachments/50703.pdf>.

osmišljavanja i provedbe svakog takvog programa. Glavni od tih principa su:

1. **Zagovarati R&R.** Vlade, s jedne strane, trebaju javnosti efikasno prenositi ciljeve i koristi vanzatrovskog R&R-a koja ga može percipirati kao previše „blag“ za rješavanje problema terorizma – pri čemu je jedan segment skloniji odgovoru „zatvoriti ih i baciti ključ“ – dok, s druge strane, ciljani pojedinci i zajednice i mjere R&R-a mogu smatrati potencijalno stigmatizirajućim.

Što se tiče skeptične javnosti, treba naglasiti da je ulaganje u ove mjere važan element sveobuhvatne strategije za prevenciju i suprotstavljanje terorizmu i VERLT-u. Umjesto da pomaže „teroristima“ ili nepravično cilja na određene pojedince ili zajednice, on predstavlja „pametan način rada na smanjenju rizika od recidivizma, i rada sa bivšim teroristima koji su prekršili zakon, kako bi se spriječilo buduće nasilje koje bi počinili drugi“²²² i radikalizacija u nasilje drugih pojedinaca u relevantnim zajednicama.

Posebno s obzirom na ograničeno vrijeme koje će mnogi teroristi koji su prekršili zakon provesti u zatvoru, rizik (daljnje) radikalizacije u zatvoru, relativno mlada dob većine oslobođenih terorista koji su prekršili zakon i jedan broj pojedinaca koji se vraćaju iz zona konflikta, koji možda neće biti krivično gonjeni, političari i kreatori politika trebaju naglašavati skeptičnoj javnosti da bi propuštanje da se ulaže u intervencije radi olakšavanja dezangažiranja od nasilja i mirnog povratka u društvo u najmanju ruku bilo kratkovidno.

Osim toga, vrijedi naglasiti da su intervencije koje se provode u zajednici obično efikasnije od onih koje se provode u zatvoru ili drugim zatvorskim okruženjima.²²³ Malo je razloga za tvrdnju da je to tako, kad se radi na P/CVERLT-u i R&R-u u vanzatrovskom kontekstu. Empirijski dokazi koji podržavaju takvu tvrdnju su ograničeni, ali, kao što se u ovom Vodiču objašnjava, to što ima malo dokaza više se tiče metodoloških teškoća u njihovom pribavljanju, nego vrijednosti i efekta mjera R&R-a.

2. **Rješavati sve oblike VERLT-a.** Programi ne smiju biti ograničeni na jedan oblik VERLT-a već trebaju biti na raspolaganju (obično na dobrovoljnoj osnovi) onima koji se nastoje distancirati od bilo kojeg oblika takvog nasilja, bilo da su povezani s ISIL-Da'ešom ili drugim „islamističkim“ terorističkim grupama ili desničarskim ili etnonacionalističkim motivacijama. Ne samo da ova širina to nalaže iz sigurnosne perspektive, posebno s obzirom na sve veću zabrinutost zbog ekstremističkog nasilja „neislamista“ u jednom broju država

²²² Morton and Silber, *When Terrorists Come Home*, str. 14.

²²³ Vidjeti, naprimjer, James Bonta and D.A. Andrews, *The Psychology of Criminal Conduct*, 6th Ed., (Abingdon: Routledge, 2017); Mark Lipsey, "The Primary Factors that Characterise Effective Interventions with Juvenile Offenders: A Meta-Analytic Overview," *Victims & Offenders*, br. 4 (2009.): str. 124.–47, http://www.episcenter.psu.edu/sites/default/files/community/Lipsey_Effective%20interventions%20-%202009.pdf; Friedrich Losel and Martin Schmucker, "The Effectiveness of Treatment for Sexual Offenders: A Comprehensive Meta-Analysis," *Journal of Experimental Criminology*, br. 1 (2005.): str. 117.–146, <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11292-004-6466-7>.

OSCE-ovog područja, već i zato što je manje vjerovatno da će to stigmatizirati osobe uključene u program – bilo da su budući korisnici ili praktičari i profesionalci — koji proizlazi iz njega i time poboljšava percepciju samih programa u očima opće javnosti. Kao takvi, ti programi razvijeni u ovom široko zasnovanom okviru vjerovatnije će biti prihvaćeni i dobijati podršku od onih čija saradnja je od ključnog značaja za njihov uspjeh.

3. **Naglasiti odricanje od nasilja.** Programi se trebaju prvenstveno fokusirati na **odricanje od nasilja**, na osnovu razumijevanja kako i zašto se neko uopće uključuje u VERLT. Oni trebaju prepoznati da su razlozi različiti i da generalno prevazilaze primamljivi zov određene ideologije. Programi trebaju biti fleksibilni i osmišljeni prema specifičnoj pozadini i motivima pojedinca. Pojedinačne ideološke ili teološke perspektive — ili način razmišljanja šire gledano — ne smiju se ignorirati. Doista, korisnici intervencija R&R-a mogu zahtijevati više angažmana na psihološkim, ideološkim i teološkim pitanjima, nego korisnici programa usmjerenih na prevenciju. Međutim, intervencije ne treba da nastoje skrenuti pojedinca od nekog uvjerenja ili ideologije prema drugoj ili na drugi način od njega tražiti ili ga prisiljavati da promijeni svoje uvjerenje ili ideologiju.
4. **Omogućiti pristup koji uključuje više aktera i više sektora.** Pojedinici i porodice koje će koristiti vanzatrovske programe R&R-a bit će na razne načine ranjivi i imati različite potrebe koje jedan pojedinac ili institucija vjerovatno neće moći sami rješavati. Zbog toga će vjerovatno postojati potreba za pristupom koji omogućava doprinos cijelog spektra profesionalaca, praktičara i drugih aktera iz nekoliko disciplina u vladi i izvan nje, koji se oslanjaju na cijeli spektar stručnog znanja i primjenjuju ona znanja koja će najvjerovatnije imati vjerodostojnost i koja će pomoći u uspostavi odnosa povjerenja unutar zajednice u koju će pojedinac biti integriran ili reintegriran. Pitanja koja su možda odvela pojedinca putem VERLT-a gotovo izvjesno su kompleksna i zbog toga se na njih može adekvatno odgovoriti samo kroz višestruki pristup.

Vršioци intervencija — koji treba da budu, tamo gdje je to primjereno, također uključeni u procjenu rizika i potreba određenog pojedinca i odlučivanje o primjerenom postupanju — mogu uključiti jednog ili više sljedećih stručnjaka, ovisno o datom slučaju i kontekstu i raspoloživim kapacitetima: psihologe, psihijatre ili druge profesionalce na polju mentalnog zdravlja; „bivše“; socijalne radnike; službenike za rješavanje stambenih pitanja; radnike službi za mlade; eksperte za kasniju brigu; članove porodice; službenike službi za uvjetni otpust; i policajce. Ti akteri će imati različite zadatke, mandate i

države treba da poduzmu korake da olakšaju transparentnu razmjenu informacija i širu saradnju između više aktera, a da se pri tome poštuje privatnost, zaštita podataka i uvjeti u pogledu povjerljivosti. Čineći to, međutim, trebaju da uzmu u obzir da je klijentima obično korisnije ako imaju samo jednog praktičara, profesionalca ili drugog stručnjaka kao glavnu tačku kontakta, pri čemu pojedinac koordinira angažman drugih pružalaca usluge. Između ostalog, povjerenje, koje može rezultirati iz odnosa između pojedinačnog koordinatora i korisnika, može povećati spremnost ovoga drugog da prihvati druge službe koje koordinator preporuči.

- 5. Osiguravanje srazmjernosti i naglašavanje kontinuiteta.** Mada postoji više mogućih intervencija, podrška koja se nudi ili je propisana treba biti srazmjerna rizicima, potrebama i ranjivostima pojedinca. Propisivanje previše intervencija odjednom može imati negativan efekt, pošto rizici „pretjeranog intervereniranja“ uključuju stigmatizaciju, potencijalno zatvaranje kognitivnog prostora potrebnog za rehabilitaciju, i nepotrebno izazivanje osjećaja uznemirenosti u relevantnoj zajednici, čija saradnja i podrška mogu biti od ključnog značaja za uspješan povratak. Oni koji nadgledaju vanzatvorske programe R&R-a trebaju redovno procjenjivati da li su intervencije srazmjerne nivou rizika i potrebe samog pojedinca i da li programi čine više štete nego dobra.²²⁴

Osiguravanje kontinuiteta između programa zatvorskog R&R-a i R&R-a nakon oslobađanja također je važno za efikasno dezangažiranje i resocijalizaciju. Korisnici programa R&R-a obično su tokom života doživjeli cijeli niz prekinutih odnosa, pa će pružanje osjećaja stabilnosti i sigurnosti, dok se pokušavaju vratiti u društvo, doprinijeti uspjehu u radu na R&R-u sa teroristima koji su počinili krivično djelo.

Stvaranje takve stabilnosti može uključiti poduzimanje koraka, kao što su: iniciranje potrebnih programa R&R-a što je moguće prije tokom izdržavanja kazne; razradu plana nakon oslobađanja koja počinje barem šest mjeseci prije kraja zatvorske kazne;

praktičari i profesionalci koji rade u zatvoru trebaju nastaviti, gdje je to moguće, savjetovati bivše prekršioce zakona i nakon oslobađanja, kako bi se pomoglo u njegovanju trajnog odnosa povjerenja; osiguravanje da proces razmjene informacija između relevantnih aktera (kako onih koji rade u zatvoru, tako i onih koji djeluju izvan zatvorskog konteksta) bude dobro uspostavljen i kontinuiran, kao i da službe za podršku budu također uspostavljene, pri čemu suštinsku ulogu treba da igra služba za uvjetni otpust ili odgovarajuće tijelo na državnom nivou. Ključni element za sve ovo je

---

²²⁴ Christopher Dean, *Addressing Violent Extremism in Prisons and Probation: Principles for Effective Programs and Interventions*, Global Center on Cooperative Security, septembar 2016., <https://www.globalcenter.org/publications/addressing-violent-extremism-in-prisons-and-probation>.

osiguravanje humanog i na druge načine sa ljudskim pravima usklađenog zatvorskog okruženja.

- 6. Upravlјati i ublažavati stigmatu i izbjegavanje (percepcije) o posebnom tretmanu.** Oni koji su uključeni u osmišljavanje i provedbu vanzatrovskih programa R&R-a trebaju biti svjesni stigme koja, ako nije identificirana i ublažena, može ometati efikasnost njihovih nastojanja. Stigmatu može potaknuti korištenje oznake „terorist“ i „nasilni ekstremist“, ili „strani teroristički borac“ u samom programu, što bi moglo stvoriti prepreke u pristupu društvenoj podršci, obrazovanju ili drugim službama koje su od vitalnog značaja za reintegraciju, ili kroz naglašavanje problema mentalnog zdravlja ili drugih koji bi u datoj zajednici mogli potaknuti kulturalne osjetljivosti.

Označavanje pojedinaca tim izrazima može čak učvrstiti taj njihov identitet kao identitet od primarnog značaja u pojedinčevom definiranju samoga sebe. Važno je naglasiti i poticati druge identitete u životu jednog pojedinca – identitete kao što je: identitet roditelja, radnika, studenta ili supružnika.

Ovisno o intervenciji i drugoj vrsti podrške koja se nudi u vanzatrovskom okruženju R&R-a – i mjeri do koje iste te službe stoje na raspolaganju široj populaciji – programi R&R-a mogu generirati osjećaj otpora u zajednici prema ciljevima takvih programa zbog percepcije (ili možda realnosti) da oni koji su možda imali neku vezu sa terorizmom ili nasilnim ekstremizmom imaju bolji tretman od onih koji to nisu. Pružanje preferencijalnog tretmana (ili možda čak i percepcija da se pruža) bivšim nasilnim ekstremistima prekršiocima zakona ili povratnicima iz zona konflikta, može izazvati nezadovoljstvo među članovima zajednice, koji mogu osjećati da su nepravično stavljeni u nepovoljniji položaj. Taj rizik je pojačan tamo gdje zajednice osjećaju da vlada ne odgovara dovoljno na njihove materijalne, obrazovne ili psihološke potrebe.

- 7. Pripremanje i angažman zajednica.** Mjera u kojoj zajednica u koju se pojedinac nastoji reintegrirati odgovara na taj proces ili ga podržava, često je ključni faktor uspjeha svakog vanzatrovskog programa R&R-a. Kao što je navedeno u Dijelu 1, može biti slučajeva u kojima se pojedinac ne vraća u svoju zajednicu porijekla, već se premješta u drugu. Na koncu, vanzatrovski R&R vjerovatno će najbolje funkcionirati kada se lokalne vlasti i poslovna zajednica, vjerske organizacije, nevladine organizacije, službe psihosocijalne zaštite, škole i grupe u zajednici rano angažiraju i uključe, kako u izradu, tako i u provedbu svakog programa rada sa pojedincima u njihovoj zajednici.²²⁵

---

225 GCTF, *Returning Families Good Practices*, Good Practice 19.

Međutim, osobe s oznakom „terorist“, „nasilni ekstremist“, „strani teroristički borac“ ili „povratnik“, mogu izazvati strah i sumnju u zajednici u koju se nastoje vratiti (ili ući). Zbog toga može predstavljati izazov postizanje povjerenja u školama, na radnim mjestima, društvenim krugovima, vjerskim ili drugim centrima u zajednici ili drugim lokalnim akterima prema onima koji su možda bili na neki način povezani sa terorizmom ili nasilnim ekstremizmom, bez obzira na to koliko je to teško i bez obzira na njihove motive ili šta su možda učinili.²²⁶ To može ometati pristup socijalnoj podršci, školama i poslu, što su često ključni segmenti sveobuhvatnog pristupa reintegraciji. U nekim slučajevima, članovi zajednice, pogotovo članovi porodice, mogu i sami trebati psihosocijalnu ili drugu podršku, kako bi igrali konstruktivnu ulogu u procesu reintegracije i dezangažiranja.

Treba podići nivo svijesti, ublažiti stigmju i potencijalne negativne efekte, kao i predrasude sa kojima se suočavamo u nastojanju da pripremimo zajednicu da primi takve pojedince. U tom cilju, vlade, pogotovo na lokalnom nivou, trebaju upoznati relevantne zajednice s parametrima programa R&R-a, istaći razne aktere koji učestvuju u procesu, uz naglašavanje da je prioritet i dalje javna sigurnost.

- 8. Osigurati pristupe koji su senzibilni na jedinstvene potrebe žena i djece i rješavaju ih.** Alatkje za procjenu rizika i potreba trebaju biti rodno osjetljive, a profesionalci i praktičari uključeni u osmišljavanje i primjenu tih alatkje trebaju biti stručni na polju rodne senzitivnosti. Program treba da pokaže senzibilitet za način na koji su žene i djevojčice doživjele nasilni ekstremizam i sukob, što može biti znatno drugačije od iskustava muškaraca i dječaka. Programe trebaju voditi rodno senzibilizirani profesionalci, upoznati sa problemima traume koji nisu obučeni samo da rješavaju praktične probleme žena, već poznaju i rodno specifične faktore i okolnosti koje mogu doprinijeti interesu za nasilni ekstremizam i uključenost u njega. Žene praktičari i organizacije civilnog društva koje vode žene trebaju biti uključene u osmišljavanje i vršenje intervencija sa ženama (i djevojčicama). Vlade treba da pruže odgovarajuću rodno senzibilnu obuku relevantnim profesionalcima, praktičarima i organizacijama koje ulaze u interakciju sa povratnicama ili drugim ženama (i djevojčicama) koje mogu biti predmet vanzatrovskih programa R&R-a.

Pristupi koji obuhvataju djecu, uključujući onu koja su možda počinila krivična djela povezana sa terorizmom, trebaju se zasnivati na razumijevanju prava i najboljih interesa djeteta, koje treba ponajprije posmatrati kao žrtve.

²²⁶ Zbog ovoga za vladinu agenciju također može biti korisno da bude identificirana kao agencija odgovorna za datog pojedinca tokom perioda nadzora i reintegracije u zajednicu. Pripadnici zajednice mogu biti spremniji da saraduju i pomognu ako mogu da se povežu sa partnerom iz vlade u kojeg imaju povjerenja i za kojeg znaju da je u krajnjoj instanci odgovoran za tog pojedinca (uključujući i rizik koji on predstavlja) i koji im može dati savjet i pružiti podršku, ukoliko je to potrebno.

Pružanje adekvatnog i specifično osmišljenog staranja i medicinske, psihosocijalne i obrazovne podrške koja može olakšati reintegraciju i izbjeći daljnju traumu i stigmatizaciju, dok se vodi računa o javnoj sigurnosti, treba biti prioritet. Programi trebaju biti osmišljeni tako da uzmu u obzir da djeca, koja su možda rasla u okruženju nasilnog ekstremizma ili u zoni konflikta, mogu zahtijevati drugačiji pristup od odraslih, kako bi se odrekli nasilne ideologije. Službe za dječiju zaštitu, predškolske ustanove i osnovne škole, bake i djedovi i drugi članovi proširene porodice – akteri koji tipično nisu uključeni u nastojanja R&R-a usmjerenog na odrasle – spadaju među ključne faktore koje će vjerovatno trebati uključiti u programe R&R-a usmjerene na djecu. Oni koji rade sa djecom u tim programima trebaju da budu upoznati sa problemima traume i dobiju drugu specijalističku obuku, prepoznavajući jedinstvene probleme i potrebe maloljetnika.

9. **Osloniti se na postojeće kapacitete i jačati ih kada je to potrebno:** Efikasni i održivi vanzatrovski programi R&R-a zahtijevaju angažman cijelog niza institucija i organizacija, kao i profesionalaca, praktičara i drugih stručnjaka. Ova raznolika grupa treba uključiti i neke pojedince sa specifičnim znanjem o VERLT-u i administratore i menadžere koji mogu osigurati organizacijsko okruženje, kako bi se poduzimala rodno - i dobno - senzibilna djelovanja na planu P/CVERLT R&R-a. Gdje god je to moguće, vlade treba da nastoje koristiti postojeće institucionalne i druge kapacitete, uključujući one koji nisu specifično usmjereni na pitanja P/CVERLT-a, čime se izbjegava stvaranje paralelnih institucija. Međutim, razvoj i provedba vanzatrovskih inicijativa R&R-a u nekim državama može zahtijevati ulaganje u specijaliziranu obuku i alatke, kao i šire, u jačanje temeljnih institucionalnih kapaciteta. Ovo prvo uključuje obuku o tome kako procijeniti rizik ili potrebe onih koji su možda imali neki kontakt sa terorizmom ili VERLT-om, kako se angažirati u saradnji između više agencija i aktera na specifičnim slučajevima, i/ili kako inicirati i angažirati se u teškim razgovorima koji mogu olakšati distanciranje od VERLT-a. Ovo posljednje uključuje kapacitete policije, zatvora, probacijskih službi, službi za mentalno zdravlje, socijalnu zaštitu, obrazovanje i druge relevantne vladine agencije i nevladine organizacije koje rade u zajednici, i druge nevladine organizacije uključene u ovaj ili sličan rad. Ti kapaciteti posebno su važni s obzirom na poteškoće u vršenju specijaliziranih, ciljanih intervencija i drugih usluga koje se odnose na sveobuhvatni pristup vanzatrovskom

R&R-u u slučaju da nema za to posebno namijenjenih osnovnih kapaciteta. Pored osiguravanja da se uspostave potrebni vladini kapaciteti na nacionalnom ili subnacionalnom nivou, posebnu pažnju treba posvetiti

osiguravanju da organizacije civilnog društva (i civilno društvo šire) — s obzirom na njihove brojne komparativne prednosti kada se radi o radu u zajednicama na osjetljivim pitanjima – imaju potrebni zakonski prostor i prostor na polju politika, te kapacitet i resurse kako bi mogli doprinijeti.

10. **Inkorporirati teoriju promjene.** Programi R&R-a se trebaju rukovoditi teorijom promjene koja objašnjava kako se predloženi pristup odnosi prema ciljevima i ishodima intervencije. Ciljevi programa (naprimjer, cilj vezan za stav, motivaciju i/ili vještine) pomažu u utvrđivanju koncepta programa i da li je on efikasan u postizanju namjeravanih ishoda, kao i u olakšavanju mjerenja tekućeg napretka.²²⁷ Jasna artikulacija šta vanzatrovski programi R&R-a nastoje postići od vitalnog je značaja za efikasnu evaluaciju, što je zauzvrat od ključnog značaja za mobiliziranje održivog finansiranja i podrške javnosti za taj rad. Osim toga, važno je omogućiti da se napredak stalno procjenjuje, kako bi se osiguralo da intervencija nastavlja rješavati ono što su vjerovatne promjene potreba pojedinca. Također je, prilikom procjene efekta bilo koje intervencije, važno biti svjestan potencijalno značajnih društvenih, kulturalnih i drugih prepreka s kojima se suočavaju oni koji se nadaju da će doći do potpunog distanciranja od VERLT-a.

---

²²⁷ Vidjeti, naprimjer, CREST, *Deradicalisation Programmes*, koji sadrži tipove intervencija koje se primjenjuju, metode koje se koriste i kako se procjenjuju njihovi efekti.

Aneks 1:

Priručnici, smjernice i druge alatke relevantne za vanzativski R&R

Ovaj Aneks sadrži materijal kojeg su sačinile međunarodne, regionalne i nevladine organizacije specifično za R&R koji se provodi u zatvorskom okruženju i jedan ograničeniji set alatki osmišljen za programe i pristupe R&R-u koji se provodi izvan zatvorskog okruženja. Oba seta materijala relevantna su za vanzativski R&R.

Vijeće Evrope

1. Compendium of Conventions, Recommendations and Resolutions Relating to Prisons and Community Sanctions and Measures, mart 2019. <https://rm.coe.int/compendium-e-2019/16809372d2>.
2. Recommendation of the Committee of Ministers to Member States on the European Rules on Community Sanctions and Measures, CM/Rec. 2017. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680700a5a.
3. *Council of Europe Handbook for Prison and Probation Services Regarding Radicalization and Violent Extremism*. 2016. <https://www.researchgate.net/>
4. Guidelines for Prison and Probation Services Regarding Radicalization and Violent Extremism. 2016. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806f3d51>.
5. Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to Member States on the Council of Europe Probation Rules. Januar 2010. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cfbc7.
6. Commentary on Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to Member States on the Council of Europe Probation Rules. Januar 2010. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cff79.
7. Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to Member States on the European Rules for Juvenile Offenders Subject to Sanctions or Measures. 2008. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d2716.
8. Recommendation Rec(2003)22 of the Committee of Ministers to Member States on Conditional Release (Parole). 2003. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805df03f.

Mreža za podizanje nivoa svijesti o radikalizaciji

9. *Approaches to Countering Radicalisation and Dealing with Violent Extremist and Terrorist Offenders in Prisons and Probation*. RAN Prison and Probation Practitioners' Working Paper. 2019. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-h-and-sc/docs/ran_hsc_policy_mawr_report_sarma_26032019_en.pdf.
10. *Multi-Agency Working and Preventing Violent Extremism: Paper 2*. RAN Health & Social Care Working Paper. 2019. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-h-and-sc/docs/ran_hsc_policy_mawr_report_sarma_26032019_en.pdf.
11. *What Role Do Police Play in the Resocialisation and Risk Management of Released Former Terrorist Offenders?* RAN Ex Post Paper. Maj 2019. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-pol/docs/ran_pol_role_do_police_play_in_resocialisation_marseille_20190520_en.pdf.
12. *The Role of Family and Social Networks in the Rehabilitation of (Violent) Extremist and Terrorist Offenders*. RAN Ex Post Paper. Mart 2018. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-p-and-p/docs/ran_pp_role_family_social_networks_rehabilitation_extremist_terrorist_offenders_06-07_03_2018_en.pdf.
13. *Preventing Radicalisation to Terrorism and Violent Extremism Prison and Probation Interventions*. 2018. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-best-practices/docs/prison-and-probation-interventions_en.pdf.
14. *The Challenge of Resocialisation: Dealing with Radicalised individuals during and after Imprisonment*. RAN Ex Post Paper". Novembar 2018. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-p-and-p/docs/ran_pp_dealing_with_radicalised_individuals_06_112018_en.pdf.
15. *Responses to Returnees: Foreign Terrorist Fighters and Their Families*. – RAN Manual. Juli 2017. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/ran_br_a4_m10_en.pdf.
16. *The Role of Religion in Exit Programmes and Religious Counselling in Prison and Probation Settings*. RAN Ex Post Paper. Oktobar 2017. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-p-and-p/docs/ran_pp_role_of_religion_in_exit_programmes_10-11_10_2017_en.pdf.

17. *Approaches to Violent Extremist Offenders and Countering Radicalisation in Prisons and Probation*. RAN Prison and Probation Practitioners' Working Paper. 2016. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-p-and-p/docs/ran_pp_approaches_to_violent_extremist_en.pdf.
18. *Minimum Methodological Requirements for Exit Interventions*, RAN EXIT Ex Post Paper. 2016. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-exit/docs/ran_exit-ex_post_paper_london_15-16032016_en.pdf.
19. *Exit Programmes and Interventions in Prison and Probation*. RAN Prison and Probation Ex Post Paper. 14.–15. juni 2016. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-p-and-p/docs/ex_post_paper_ran_p_and_p_14-15_06_2016_en.pdf.

Globalni forum za borbu protiv terorizma

20. *Addendum to the GCTF Good Practices on Women and CVE, with a Focus on Mainstreaming Gender*. Septembar 2019. <https://www.thegctf.org/LinkClick.aspx?fileticket=jA1tbXKhobE%3D&portalid=1>
21. *Good Practices on Addressing the Challenge of Returning Families of Foreign Terrorist Fighters (FTFs)*. 2018. https://www.thegctf.org/Portals/1/Documents/Framework%20Documents/C/GCTF-Good-Practices-on-Returning-Families-of-FTFs_ENG.pdf?ver=2018-09-25-101427-323.
22. *Initiative to Address Homegrown Terrorism: Rabat-Washington Good Practices on the Prevention, Detection, Intervention and Response to Homegrown Terrorism*. 2018. https://www.thegctf.org/Portals/1/Documents/Framework%20Documents/C/GCTF-Rabat-Washington-Good-Practices_ENG.pdf?ver=2018-09-21-122245-707.
23. *Initiative to Address the Life Cycle of Radicalization to Violence: The Role of Families in Preventing and Countering Violent Extremism: Strategic Recommendations and Programming Options*. 2016. <https://www.thegctf.org/Portals/1/Documents/Lifecycle%20Toolkit-documents/English-The-Role-of-Families-in-PCVE.pdf?ver=2016-09-13-141058-860>.
24. *Initiative to Address the Life Cycle of Radicalization to Violence: Addendum to The Hague-Marrakech Memorandum on Good Practices for a More Effective Response to the FTF Phenomenon*. 2016. https://toolkit.thegctf.org/Portals/1/Documents/En/16Aug01_ENGLISH_Addendum_to_The_Hague-Marrakech_Memorandum.pdf.
25. *Initiative to Address the Life Cycle of Radicalization to Violence: Recommendations on the Effective Use of Appropriate Alternative Measures for Terrorism-Related Offenses*. 2016. <https://www.thegctf.org/Portals/1/Documents/Lifecycle%20Toolkit-documents/English-Effective-Use-of-Appropriate-Alternatives.pdf?ver=2016-09-13-141050-207>.

26. *Detention and Reintegration Working Group—Workshop on Education, Life Skill Courses and Vocational Training for Incarcerated Violent Extremist Offenders, Co-Chairs' Summary*. 7–8 October, 2015. <https://www.globalcenter.org/wp-content/uploads/2015/10/15Nov18-GCTF-DRWG-Co-Chairs-Summary-Workshop-7-8-October-Nairobi.pdf>.
27. *Rome Memorandum on Good Practices for Rehabilitation and Reintegration of Violent Extremist Offenders*. 2012. <https://www.thegctf.org/Portals/1/Documents/Framework%20Documents/A/GCTF-Rome-Memorandum-ENG.pdf>.

Međunarodni institut za pravdu i vladavinu prava

28. International Institute for Justice and the Rule of Law. *Prison Management Recommendations to Counter and Address Prison Radicalization*. 2015. <https://theij.org/wp-content/uploads/Prison-Recommendations-FINAL-1.pdf>.

Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi

29. *Understanding Referral Mechanisms in Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization That Lead to Terrorism and Violent Extremism: Navigating Challenges and Protecting Human Rights—A Guidebook for South-Eastern Europe*. 2019. <https://www.osce.org/secretariat/418274?download=true>.
30. OSCE and ODIHR. *Guidelines for Addressing the Threats and Challenges of “Foreign Terrorist Fighters” within a Human Rights Framework*. 2018. <https://www.osce.org/odihr/393503>.
31. ODIHR and Penal Reform International, *Guidance Document on the Nelson Mandela Rules: Implementing the Revised Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*. 2018. <https://www.osce.org/odihr/389912?download=true>.
32. *The Role of Civil Society in Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism: A Focus on South-Eastern Europe*. 2018. <https://www.osce.org/secretariat/400241?download=true>
33. *Preventing Terrorism and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism: A Community-Policing Approach*. 2014. <https://www.osce.org/secretariat/111438?download=true>.

Ujedinjeni narodi

34. United Nations. *Key Principles for the Protection, Repatriation, Prosecution, Rehabilitation and Reintegration of Women and Children with Links to United Nations Listed Terrorist Groups*. April 2019.
35. United Nations General Assembly. *United Nations Resolution 10/75, Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (The Nelson Mandela Rules)*. RES/70/75. 2015. <https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/1957/06/ENG.pdf>.

36. United Nations Centre on Counter-Terrorism (UNCCT) and United Nations InterRegional Crime Institute (UNICRI). *Additional Guidance on Aftercare and Reintegration Programmes for Violent Extremist Offenders*. 2014. <https://toolkit.thegctf.org/Portals/1/Documents/En/Additional-Guidance-on-Aftercare-and-Reintegration-Programmes-for-VEO.pdf>.
37. United Nations Counter-Terrorism Committee Executive Directorate (UNCTED). *Analytical Brief: The Repatriation of ISIL-Associated Women*. Septembar 2019. <https://www.us2.list-manage.com/track/click?u=8343c3b932a7be398ceb413c9&id=9138ee934f&e=55e0563485>.
38. UNCTED. *Analytical Brief, The Repatriation of ISIL-Associated Children*. Septembar 2019. <https://www.un.org/sc/ctc/wp-content/uploads/2019/09/CTED-Analytical-Brief-Repatriation-of-Children.pdf>
39. UNCTED. *Research Digest*, izdanje 5. januar 2019. <https://us2.campaign-archive.com/?u=8343c3b932a7be398ceb413c9&id=13afc5ab5e/?u=8343c3b932a7be398ceb413c9&id=13afc5ab5e&awesome=no&e=#FTF>.
40. UNCTED. *Trends Alert, Concern at Potential Risks Posed by the Forthcoming Release of Imprisoned FTFs*. July 2018. https://www.un.org/sc/ctc/wp-content/uploads/2018/07/Trends_Alert_July_2018.pdf.
41. United Nations Counter-Terrorism Implementation Task Force, Working Group on Promoting and Protecting Human Rights and the Rule of Law while Countering Terrorism. *Guidance to States on Human Rights-Compliant Responses to the Threat Posed by Foreign Fighters*. 2018. https://www.un.org/sc/ctc/wp-content/uploads/2018/07/Trends_Alert_July_2018.pdf.
42. United Nations Inter-Regional Crime Institute and Government of Spain. *Building on the GCTF's Rome Memorandum: Additional Guidance on the Role of Religious Scholars and Other Ideological Experts in Rehabilitation and Reintegration Programmes*. https://toolkit.thegctf.org/Portals/1/Documents/En/UNICRI_SPAIN_Religious_Scholars_in_Rehab.pdf.
43. United Nations Office of Counter-Terrorism. *Handbook—Children Affected by the Foreign-Fighter Phenomenon: Ensuring a Child Rights-Based Approach*. 2019. https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/sites/www.un.org.counterterrorism.ctitf/files/ftf_handbook_web_reduced.pdf.
44. United Nations Office on Drugs and Crime. *Handbook on Children Recruited and Exploited by Terrorist and Violent Extremist Groups: The Role of the Justice System*. 2017. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/ChildVictims/Handbook_on_Children_Recruited_and_Exploited_by_Terrorist_and_Violent_Extremist_Groups_the_Role_of_the_Justice_System.E.pdf.

45. ----. *Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons*. 2016. https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Handbook_on_VEPs.pdf.
46. ----. *Key Principles and Recommendations for the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons*. 2016. https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Summary-of-recommendations-on-VEPs.pdf.
47. ----. *Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders*. 2012. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/crimeprevention/Introductory_Handbook_on_the_Prevention_of_Recidivism_and_the_Social_Reintegration_of_Offenders.pdf.
48. Security Council, Counter-Terrorism Committee, 2018. Addendum to the 2015 Madrid Guiding Principles, 2018, https://www.un.org/sc/ctc/wp-content/uploads/2018/12/2018-Addendum-to-the-2015-Madrid-Guiding-Principles_as_adopted.pdf.

Nevladine organizacije i druga tijela

49. Dean, Christopher, and Eelco Kessels. *Compendium of Good Practices in the Rehabilitation and Reintegration of Violent Extremist Offenders*. Global Center on Cooperative Security. 2018. <https://www.veocompendium.org/download.html>.
50. Nemr, Christina, Lara Nonninger, Eva Entenmann, Fulco van Deventer, and Bibi van Ginkel. *It Takes a Village: An Action Agenda on the Role of Civil Society in the Rehabilitation and Reintegration of Those Associated With and Affected by Violent Extremism*. Global Center on Cooperative Security; International Centre on Counter-Terrorism – The Hague. 2018., str. 24. https://www.globalcenter.org/wp-content/uploads/2018/08/GC_It-Takes-a-Village_WEB.pdf.
51. Global Solutions Exchange, *Improving PVE Practice—10 Steps to Strengthening Rehabilitation and Reintegration Efforts for Terrorism Offenders, Returning Foreign Terrorist Fighters, and Victims of Violent Extremism*. 2017. <http://www.icanpeacework.org/wp-content/uploads/2018/05/GSX-Ten-Steps-to-Strengthening-Rehabilitation-and-Reintegration-2017.pdf>.
52. Hedayah and the International Institute for Justice and the Rule of Law. *Malta Principles for Reintegrating Returning Foreign Terrorist Fighters (FTFs)*. 2016. <http://www.hedayahcenter.org/Admin/Content/File-26102016223519.pdf>.
53. International Civil Society Action Network (ICAN) and United Nations Development Programme (UNDP). *Invisible Women: Gendered Dimensions of Return, Rehabilitation and Reintegration from Violent Extremism*. 2019. <http://www.icanpeacework.org/wp-content/uploads/2019/02/ICAN-UNDP-Rehabilitation-Reintegration-Invisible-Women-Report-2019.pdf>.

Aneks 2: Primjeri različitih pristupa vanzatvorskom R&R-u u OSCE-ovom području

BELGIJA

Služba za prevenciju grada Brisela (općinski nivo)

Jedinica za borbu protiv radikalizacije **Avance Brussel Vooruit** (BRAVVO)²²⁸ sastoji se od petero zaposlenih u punom radnom vremenu – specijaliste za pravne/političke nauke; kliničkog psihologa; socijalnog radnika; stručnjaka za komparativne religije; i sociologa/eksperta za obrazovanje – a povezana je sa velikom mrežom službi u cijelom gradu. Ova Jedinica radi u primarnim, sekundarnim i tercijarnim ustanovama za prevenciju, sa ciljem upravljanja psihosocijalnim i sigurnosnim rizicima pojedinaca uključenih u ekstremističko nasilje, te smanjenja utjecaja nasilnog ekstremizma u određenim kvartovima, kroz podizanje nivoa svijesti o opasnosti od nasilnog ekstremizma i jačanje zaštitnih faktora za ranjive mlade osobe i njihove roditelje. Aktivnosti ove Jedinice uključuju informiranje zajednica o radikalizaciji na nasilje, obuku profesionalaca o tome kako identificirati znakove i rješavati ranjivosti na radikalizaciju, procjenu ranjivosti pojedinaca i pružanje usluga metodom učešća mreže vršilaca intervencija, kako bi se odgovorilo na izazove. Jedinica ima transparentna pravila kada i kako dolazi do intervencija, sa transparentnim protokolima o razmjeni informacija i sa fleksibilnošću koja omogućava da resursi budu alocirani prema identificiranim promjenama i da se za svaki slučaj imenuje vođa tima, sa jasnim linijama komunikacije među njegovim članovima.

Tercijarna prevencija BRAVVO-a, ili rad na R&R-u, obavlja se u skladu sa nacionalnom strategijom za borbu protiv terorizma iz 2005. godine, pri čemu većinu slučajeva u ovom području upućuju na relevantne lokalne radne grupe usmjerene na sigurnost, koje su u skladu sa tom strategijom uspostavljene u svakoj općini na prostoru cijele države.²²⁹

228 Za više informacija o BRAVVO-u, vidjeti njihov website, <https://www.brussels.be/prevention-service-bravvo>.

229 Evropska unija za sigurnost gradova – EFUS (Evropski forum za sigurnost gradova), "Practice Sheet", https://efus.eu/files/2016/10/PS_Brussels_RadicalisationUnit_EN.pdf.

DANSKA

Aarhus (općinski nivo)

Program Aarhus, poput programa P/CVERLT-a u drugim danskim općinama, bavi se svim tipovima nasilnog ekstremizma i radikalizacije i zasniva se na sistematiziranoj saradnji između više agencija, koja se razvijala tokom decenija između raznih socijalnih službi, obrazovnog sistema, sistema zdravstvene zaštite, policije i obavještajnih i sigurnosnih službi.²³¹ Lokalna policija je vodeća agencija za provedbu programa, mada on uključuje saradnju između gradskih vlasti i policije. Od 2014. godine ovaj program je na raspolaganju stranim terorističkim borcima na dobrovoljnoj bazi, pod uvjetom da nisu počinili nikakva krivična djela i da su bili provjereni i procijenjeni kao osobe koje ne predstavljaju sigurnosni rizik za zajednicu. Ovaj model efikasno funkcionira kroz održavanje otvorene linije komunikacija između stranih terorističkih boraca povratnika i lokalne vlasti, te se smatra ključnim faktorom izgradnje povjerenja. Aarhus podržava učesnike u nalaženju posla i rješavanju stambenog pitanja, pruža psihološko savjetovanje (kako bi se pomoglo u liječenju PTSP-a) i daje besplatnu medicinsku pomoć, te nudi porodičnu podršku.

Posebno obučeni mentori (uključujući i bivše islamiste) imaju ulogu referentnih osoba kojima se povratnici obraćaju i koji povratnike podržavaju, ne samo u rješavanju pitanja svakodnevnog života, već im pružaju i religijsko savjetovanje. Cilj nije ubijediti povratnike da odustanu od svoje vjere, već ih ohrabriti za bolje iznijansirano razmišljanje o vjeri.

"Back on Track" (Povratak na kolosijek) (nacionalni nivo)

Inicijalno finansirana od Evropske unije od 2011. do 2014. godine, inicijativa "Back on Track" je sada jedan od programa koje danske zatvorske službe i službe za uvjetni otpust nude osobama koje su optužene, ili im je presuđeno, za krivična djela koja se odnose na terorizam, osobe čija su krivična djela povezana sa mržnjom prema drugoj grupi, i zatvorenicima koji se smatraju ranjivim na radikalizaciju u nasilni ekstremizam.²³¹

Cilj programa mentorstva je pomoći zatvorenicima da bolje rješavaju svakodnevne situacije, probleme i sukobe, kako bi ih se spriječilo da počine akte nasilnog ekstremizma u budućnosti. Uloga mentora je da podrži i pojača motivaciju zatvorenika da izaberu način života bez kriminala i da gradi nove

²³⁰ Za detalje o Aarhus programu, vidjeti EU RAN, *Aarhus Model: Prevention of Radicalisation and Discrimination in Aarhus*, https://ec.europa.eu/home-affairs/node/7423_en. Općenitije, za rad na P/CVERLT-u u nordijskim zemljama, vidjeti Ramboll (za Ministarstvo za imigraciju i integraciju Danske), *Efforts to Prevent Extremism in the Nordic Countries*, decembar 2017, <https://uim.dk/publikationer/efforts-to-prevent-extremism-in-the-nordic-countries>.

²³¹ Za više informacija o programu "Back on Track", vidjeti https://ec.europa.eu/home-affairs/node/7411_en.

odnose u nekriminalnom okruženju, bez nasilnog ekstremizma.

Fokus je na uključivanju zatvorenikove porodice i društvene mreže izvan zatvora, čime im se daje aktivna uloga tokom služenja kazne i reintegracije.

Tokom reintegracije, mentori su usmjereni na pomaganje osobama da se nose sa praktičnim izazovima s kojima se mogu suočiti nakon oslobađanja iz zatvora. Ova pomoć može uključiti pružanje podrške u nalaženju mjesta za život, obrazovanja ili posla, te u građenju novih društvenih mreža. Mentori se obučavaju o različitim tehnikama vođenja dijaloga i usmjeravanja, te vještinama upravljanja konfliktom, kao i u angažiranju porodice. Oni su također obrazovani o radikalizaciji i VERLT-u, tako da mogu bolje razumjeti osobe kojima su mentori i biti u poziciji da osmisle odgovarajuće intervencije.²³²

FINSKA

RADINET (javno-privatno partnerstvo pod vodstvom NVO-a)

Pokrenut kao dio nacionalnog akcionog plana za prevenciju nasilnog ekstremizma 2016.²³³ godine, RADINET je usluga pod nazivom Exit (Izlaz) koju provodi Vuolle Settlementi Vuolle, neprofitno udruženje, u saradnji sa Ministarstvom unutarnjih poslova Finske i drugim organizacijama i institucijama koje rade sa pojedincima koji su bili uključeni u politički ili religijski opravdane nasilne ekstremističke grupe, ali su ih odlučili napustiti.²³⁴ Neki su još uvijek uključeni, ali razmišljaju o izlasku. Fokus je na odricanju od nasilja i u reintegraciji.

Grupa koja upravlja ovim procesom uključuje predstavnike Ministarstva unutarnjih poslova, religijskih zajednica, nevladinih organizacija, institucija za pružanje usluga i lokalnih vlasti. Grupa procjenjuje rizike i potrebe pojedinaca koji teže da se distanciraju i odreknu VERLT-a i onda pomaže da se organiziraju potrebne službe ili druga podrška, uključujući mentorstvo radi podrške njihovom dezangažiranju iz ideološki motiviranog nasilja. Učešće u programu, koje finansira Ministarstvo unutarnjih poslova, je dobrovoljno. Zapaženo je da to što je nevladina organizacija u prvom planu ove inicijative važno za postizanje povjerenja učesnika koji bi vjerovatno bili manje voljni učestvovati u inicijativi za dezangažiranje i reintegraciju koju predvode vlasti.²³⁵ Inicijativa se finansira iz

232 GCCS, *Compendium of Good Practices*, str. 45; i Odjel za zatvore i probacijsku službu Ministarstva za djecu, rodnu jednakost i socijalna pitanja Danske, "Back on Track: A Pilot Project on the Prevention of Radicalization among Inmates," juni 2014, https://www.kennisplein.be/Documents/Back%20On%20Track_Denemarken.pdf.

233 Ministarstvo unutarnjih poslova Finske, *National Action Plan for Prevention of Terrorism and Violent Extremism*, 2016, http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75040/Kansallinen_vakivalit_radikalisoituminen_eng_NETTI.pdf.

234 Za više o RADINET-u, vidjeti <https://vuolleoulu.fi/hyvinvointi-ja-yhteistyö/asiantuntijuuutta-ja-osallisuutta/kehittämistö-ja-hankeet/radinet-hanke>.

235 Ministarstvo unutarnjih poslova Finske, *Prijedlog za rješavanje saradnje između više sektora u upravljanju problemom povratnika iz zona konflikta, s prijedlogom kombiniranja usluga NVO-a i djelovanja organa vlasti*, 2017, str. 25, <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79612/Palajat%20enku.pdf>.

udruženja kladioničara Finske, koje je osiguralo sredstva za prve tri godine, ali prema vladi, zahtjev za uslugom je mnogo veći od raspoloživih sredstava.²³⁶

FRANCUSKA

Entr'Autres (NVO)

Entr'Autres je nevladina organizacija koja vodi neke od francuskih slučajeva deradikalizacije, radi sa radikaliziranim pojedincima koji teže da odbace islamističku ideologiju i odreknu se nasilja. Fokus joj je na jačanju veza unutar porodice i pomaganju klijentima da osiguraju zaposlenje i resocijaliziraju se u sklopu nastojanja na olakšavanju reintegracije u zajednicu. Djelovanje Entr'Autres'-a zasniva se prvo na razumijevanju razloga koji stoje iza pojedinčeve radikalizacije u nasilje (naprimjer, psihološki faktori, porodična kriza, identitetska pitanja, religijska ili ideološka uvjerenja), nakon čega se vrše specifično osmišljene intervencije zasnovane na tim motivacijama.²³⁷

Istraživanje i intervencija na planu nasilnog ekstremizma (NVO)

Istraživanje i intervencija na planu nasilnog ekstremizma (RIVE), sa 10 zaposlenih dio je Udruženja za primijenjenu kriminalističku politiku i društvenu reintegraciju (APCARS),²³⁸ francusku nevladinu organizaciju koja je specijalizirana na poljima socijalnog prava, socijalne rehabilitacije, podrške žrtvama i restorativne pravde i djeluje u Parizu i Marseju. Sa finansijskim sredstvima koja osigurava Ministarstvo pravde Francuske, RIVE primjenjuje mentorski pristup s ciljem deradikalizacije i reintegracije u društvo; ciljana je na pojedince starije od 18 godina koji su optuženi za krivična djela ili ih je služba za uvjetni otpust identificirala kao osobe koje su se radikalizirale u fazama i prije i nakon izricanja kazne. Program Exit, koji je osmišljen da se bavi svim oblicima VERLT-a, traje jednu godinu i sastoji se od specifično osmišljenog mentorskog pristupa koji provodi multidisciplinarni tim sastavljen od edukatora, psihologa, religijskog savjetnika, psihijatra i pravnika, stručnjaka za krivično pravo.

Program se implementira izvan zatvorskog okruženja na osnovu sudske odluke (tj. nije dobrovoljan) u saradnji sa probacijskom službom.

Intervencije se određuju nakon tromjesečnog procesa prikupljanja informacija, koji uključuje kontakt sa pojedinčevom porodicom i društvenom mrežom, uz procjenu rizika i potreba koja se provodi na kraju tog procesa. RIVE, zajedno sa probacijskim službama, procjenjuje svaki slučaj na mjesečnoj osnovi.²³⁹

²³⁶ Ibid, str. 42.

²³⁷ Vidjeti, https://ec.europa.eu/home-affairs/node/11455_en.

²³⁸ Za više informacija o APCARS-u, vidjeti <http://www.apcars.fr/en/>.

²³⁹ EU RAN, *Preventing Radicalization to Terrorism and Violent Extremism, Exit Strategies, Approaches and Practices Collection*, 2018, str. 48–49, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-best-practices/docs/exit_strategies_en.pdf.

NJEMAČKA

Hayat (NVO kao dio javno-privatnog partnerstva)

Hayat (turska i arapska riječ za „život“) je prvi njemački savjetodavni program za osobe uključene u radikalne selefijske grupe ili su na putu u radikalizaciju i nasilni ekstremizam, među koje spadaju i osobe koje putuju u Siriju i druge borbene zone.²⁴⁰ Hayat je na raspolaganju roditeljima, braći i sestrama, prijateljima, nastavnicima, poslodavcima i svima drugima koji imaju odnos s osobom koja je potencijalno na putu prema radikalizaciji u nasilje. Štaviše, Hayat radi direktno sa radikaliziranim osobama, kako bi pokazao preduvjete i mogućnosti za prestanak radikalnog ponašanja i odustajanje od radikalnih ideologija i grupa. Od januara 2012. godine, Hayat je partner Saveznog ureda za migracije i izbjeglice, koji je uspostavio nacionalnu SOS telefonsku liniju za davanje savjeta o radikalizaciji.

Zahtjevi za pomoć mogu se direktno upućivati Hayatu putem telefona ili e-mailom. Kada se takav zahtjev primi, Hayat poduzima prvu procjenu. Ako je potrebna savjetodavna intervencija, Hayat procjenjuje da li je potrebno učešće trećih strana. Hayat povezuje osobe koje su mu uputile poziv s institucijama ili službama koje bi im mogle pomoći, ovisno o njihovoj situaciji (naprimjer, školama, socijalnim službama i ponekad službama za uvjetni otpust i policijom). Savjetodavne intervencije, ako se pokažu potrebnim, variraju od slučaja do slučaja.²⁴¹ Podrška porodici je također ključni dio ovog rada. Program prepoznaje činjenicu da su „ekstremisti teški za ubjeđivanje kada su njihova uvjerenja usađena u teologiju, tako da direktna intervencija strane osobe, čak i kada je to veoma obučeni Hayatov savjetnik, vjerovatno neće uspjeti. Umjesto toga, porodice obično imaju najbolju emocionalnu vezu sa pojedincem. Pozitivni odnosi su u tome posebno vrijedni.“²⁴² Hayat garantira prava i sigurnost osoba koje ih pozovu, kao i povjerljivost razgovora. Ali organizacija kontaktira sigurnosne službe ukoliko se učini da je njihovo uključivanje potrebno, mada uvijek nakon što prvo obavijeste porodicu. Hayat ohrabruje porodice da same kontaktiraju sigurnosne službe.

²⁴⁰ Za više detalja, vidjeti, <https://hayat-deutschland.de/english/>.

²⁴¹ EFUS, "Practice Sheet".

²⁴² Gradovi migracija, "Hayat Means Life", 12. februar 2015, https://citiesofmigration.ca/good_idea/hayat-means-life/.

Mreža za prevenciju nasilja (NVO kao dio javno-privatnog partnerstva)

Mreža za prevenciju nasilja (VPN) je njemačka nevladina organizacija, osnovana 2004. godine. Ona je dio nacionalne mreže za savjetovanje o deradikalizaciji koju je uspostavio Savezni ured za migracije i izbjeglice.²⁴³ VPN-ovi savjetodavni centri, koji su osnovani u jednom broju saveznih država na prostoru cijele Njemačke, osmišljeni su tako za sve osobe kojima je potreban savjet ili podrška u rješavanju religijski motiviranog ekstremizma. Sedamdeset od 125 službenika zaposlenih u punom radnom vremenu rade kao praktičari na terenu na prvoj liniji. Uz podršku federalnih sredstava, državnih i sredstava Evropske komisije, VPN radi na prevenciji desničarske i islamističke radikalizacije (uključujući pružanje obuke i radionica za profesionalce i dobrovoljce u školama, izbjegličkim centrima i nevladinim organizacijama), programima intervencije i deradikalizacije/izlaska, kako unutar, tako i izvan zatvorskog okruženja za mlade i odrasle osobe.

VPN kontinuirano radi na 250 pojedinačnih slučajeva od 2016. godine, od kojih su većina osobe sa istorijom islamističkog ekstremizma. Dodatni programi su osmišljeni kako bi se pružili savjeti rodbini prekršilaca zakona i bivših prekršilaca zakona, te onima koji su putovali u borbene zone (i vratili se), ili su zainteresirani za nasilne ekstremističke grupe.

Vizija VPN-a je da ideološki ranjivi ljudi i nasilni prekršioци zakona motivirani ekstremizmom mogu promijeniti svoje ponašanje kroz vođeni proces deradikalizacije, te postati dio demokratske zajednice. VPN radi na osiguravanju da ljudi imaju na raspolaganju alatke i resurse koji razmatraju i prevladavaju njihove prethodne obrasce ponašanja. Cilj je osposobiti ih da žive život u kojem neće naškoditi ni sebi ni drugima.

VPN radi sa mnogo ljudi koji su bili osuđeni za teroristička krivična djela, i to čini u bliskoj saradnji sa relevantnim vlastima. U tu svrhu, VPN je u saradnji s organima sigurnosti razvio sigurnosne smjernice za svaki savjetodavni centar, kako bi se osiguralo da mladi službenici i mladi ljudi koji su uključeni u program ostanu zaštićeni tokom mentorskog procesa. Sigurnosne smjernice utvrđuju osnovna pravila i crvene linije, kao i uvjete, zakonske osnove, te principe zaštite podataka na osnovu kojih se obavlja izvještavanje sigurnosnim organima.²⁴⁴

243 Za više detalja, vidjeti website Violence Prevention Network, <http://www.violence-prevention-network.de/en/>. Za ocjenu mreže i Savjetodavnog centra za radikalizaciju, koji pruža podršku VPN-ima iz 2017, vidjeti Njemački savezni ured za migracije i izbjeglice, Istraživački centar – migracije, integracija i azil, *Final Report*, Research Report 31, 2017, https://www.academia.edu/38447362/Evaluation_of_the_Advice_Centre_on_Radicalisation_-_final_report.

244 EU RAN, *Foreign Fighter Returnees & the Reintegration Challenge*, RAN Issue Paper, novembar 2016., str. 7, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/issue_paper_foreign_fighter_returnees_reintegration_challenge_112016_en.pdf.

NIZOZEMSKA

Porodični centar za podršku (nacionalni nivo)

Osnovan je krajem 2015. godine kao dio nacionalnog akcionog plana za borbu protiv terorizma inspiriranog džihadom, koji subvencionira vlada.²⁴⁵ Porodični centar za podršku pruža specijalizirane informacije, savjete i podršku onima koji su zabrinuti za radikaliziranog člana porodice.²⁴⁶ Provodi ga nizozemski Exit centar Forsa (vidjeti u donjem dijelu teksta). Porodični centar za podršku okuplja zdravstvene radnike, psihijatre, mentore, istraživače, teologe i druge stručnjake koji se sastaju dva puta sedmično da raspravljaju o pojedinačnim slučajevima. Ovaj model drži otvoreni kanal komunikacije između Centra, uključenih članova porodice i općinske službe, pri čemu slijedi stroga pravila o privatnosti, a informacije se razmjenjuju s općinom ili policijom tamo gdje postoji sigurnosni rizik, ili nakon što je za to porodica dala saglasnost. Programom se prvo obavlja proces procjene rizika i potreba, nakon čega slijedi izrada plana intervencije u koordinaciji sa članovima porodice i lokalnim vlastima. Osoba koju odredi Centar koordinira sve aspekte provedbe intervencije. Učešće je dobrovoljno, a slučajevi im se tipično upućuju putem općine.²⁴⁷

Forsa (nacionalni nivo)

Također osnovana 2015. godine kao dio akcionog plana koji subvencionira vlada, Forsa pruža podršku odraslima i mladima koji su prihvatili ekstremistička ubjeđenja ili koji su, ili su bili uključeni u terorističke mreže. Ciljani slučajevi uključuju osobe koje su privukle ekstremističke mreže, one koji su u kontaktu s aktivnim članovima neke ekstremističke mreže i one koji su napustili ekstremističku mrežu, a imaju teškoće u obnovi svog života. Učešće je dobrovoljno. Forsa radi zajedno sa lokalnim partnerima u kraju gdje pojedinci žive, kao što su općinske vlasti, zdravstvene službe, partneri iz sigurnosnih službi i partneri iz pravosuđa, kako bi razradili i podržali specifično osmišljene intervencije.

Službe i druga podrška koja se pruža uključuju „ohrabrivanje na kritičko razmišljanje; savjetovanje o traumi; osnaživanje u odnosu na mrežu/bivšu mrežu;

245 Nizozemski sveobuhvatni akcioni program za borbu protiv džihadizma, "Overview of Measures", august 2014, <https://www.firstlinepractitioners.com/sk/practice/the-netherlands-comprehensive-action-programme-to-combat-jihadism>.

246 Vidjeti website na nizozemskom jeziku za Centar za podršku porodici, <https://www.landelijksteunpuntextremisme.nl/?lang=en>.

247 Vidjeti, naprimjer, kataloge programa FTF-a na webu Hedayah, <http://www.hedayahcenter.org/ftfprograms/program/family-support-unit-radicalization/>; and EU RAN, *Working with Families and Safeguarding Children from Radicalization: Step-by-Step Guidance Paper for Practitioners and Policy-makers*, RAN Ex Post Paper, februar 2017, str. 18, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-h-and-sc/docs/ran_yf-c_h-sc_working_with_families_safeguarding_children_en.pdf.

savladavanje iskustava iz ratnih zona; ohrabrivanje na uspostavu društvene veze kroz rad, školovanje i radno mjesto; uspostavu/obnovu društvene mreže; popravljavanje porodičnih odnosa; jačanje otpornosti; ohrabrivanje i promoviranje otvorenosti o filozofskim i ideološkim pitanjima.” Programi Forsa mogu uključiti psihološko vođenje pojedinačnih osoba, uspostavu ili obnovu društvenih mreža, savjetovanje o karijeri ili školovanju, upravljanje bijesom i/ili psihološku pomoć.²⁴⁸

ŠVEDSKA

EXIT Sweden — Fryshuset (NVO)

Prvenstveno podržan iz vladinih grantova kao dio centra za mlade, EXIT Sweden pomaže pojedincima da se isključe iz grupa bijelih suprematista, te ih podržava u reintegraciji u društvo.²⁴⁹ Ovaj program do sada nije proširen na druge oblike VERLT-a, uglavnom zbog finansijskih ograničenja. Provođi se na dobrovoljnoj osnovi, što odražava uvjerenje voditelja programa da održivi i uspješan proces odricanja od nasilja zahtijeva da sam pojedinac želi da se promijeni. Program, kroz individualizirane, specifične pristupe pomaže učesnicima da ponovno uspostave kontakte sa porodicom i prijateljima, jača njihove socijalne vještine, mirno rješavanje sukoba, i, što je najvažnije, reintegrira ih u društveno tkanje, između ostalog kroz pronalaženje novog posla. Mada je osmišljen specifično za svakog pojedinca, rad je često usmjeren na pomaganje klijentu da izgradi novi društveni identitet, te se time distancira od prethodnog ekstremističkog identiteta. Program osigurava lične sastanke i osobu za kontakte (koja je, ako je potrebno, na raspolaganju 24 sata dnevno cijelu sedmicu), i omogućava kontakte sa vladinim agencijama, uključujući one koje mu mogu pomoći oko rješavanja stambenog pitanja, socijalne zaštite i pravne pomoći, kao i policiju. Exit Sweden također nudi savjetovanje roditelja, braće i sestara, partnera i drugih koji su bliski njihovim klijentima.

Pored rada na pojedinačnim slučajevima, Exit Sweden nastoji obrazovati mlade ljude o tome kako se organiziraju nasilni pokreti i kako su oni u stanju radikalizirati pojedince, te je priredio dva priručnika o prevenciji nasilnog ekstremizma i distanciranju i isključivanju iz nasilnih ekstremističkih grupa. Program također saraduje sa lokalnim pozorištem koje izvodi predstave o uključivanju u grupe, i isključivanju iz grupa bijelih suprematista i o drugim relevantnim temama.²⁵⁰

248 Neovisna procjena Forse i Centra za podršku porodici provedena je u ime nacionalnog koordinatora za sigurnost i borbu protiv terorizma i objavljena u novembru 2018; dostupno na <https://www.landelijksteunpuntextremisme.nl/mediadepot/1702325ce56c/EvaluationofforsaandtheFamilySupportCentre.pdf>.

249 Za detalje, vidjeti, EXIT Sweden — Fryshuset website, <http://exit.fryshuset.se/english/>.

250 EXIT Sweden – Fryshuset, https://ec.europa.eu/home-affairs/content/exit-sweden_en.

EXIT Sweden slijedi stroga pravila privatnosti, „rezervirajući za sebe pravo da ne dijeli sa vlastima, niti da registrira bilo kakve informacije o osobama sa kojima radi i o njihovim prošlim aktivnostima,” što je praksa čiji je cilj „osiguravanje odricanja od nasilja nekih ekstremista koji bi inače ostali u pokretu kako bi se izbjegla zakonska kazna.”²⁵¹

UJEDINJENO KRALJEVSTVO

Program odustajanja i odricanja od nasilja (nacionalni nivo)

Kako je utvrđeno u strategiji Ujedinjenog Kraljevstva za borbu protiv terorizma, CONTEST, koja je ažurirana 2018. godine,²⁵² Program odustajanja i odricanja od nasilja (DDP) usmjeren je na pojedince za koje je sud dao odobrenje uz određene uvjete, između ostalih, na sve teroriste koji su prekršili zakon i koji su povezani sa terorizmom, a uvjetno su pušteni na slobodu, kao i one nad kojima se provode istražne mjere u cilju sprečavanja terorizma (TPIM)²⁵³ i one koji su se vratili iz zona konflikta u Siriji ili Iraku i za koje je izdat nalog za privremeno izoliranje (TEO).²⁵⁴

Sa širokim ciljem pružanja holističkog pristupa odricanju od nasilja, ovaj program radi zajedno sa cijelim nizom agencija i drugih partnera, uključujući Ministarstvo pravde, policiju, i zatvorsku službu i službu za uvjetni otpust, kao i nevladine organizacije. Provedbom niza intenzivnih, konkretnih intervencija i praktične podrške, program nastoji rješavati faktore koji potiču na radikalizaciju u ekstremističko nasilje, gradi otpornost i pomaže u rehabilitaciji. Podrška može uključiti mentorstvo, psihološku podršku i teološko i ideološko savjetovanje. Ove intervencije su osmišljene tako da pruže najbolja moguća sredstva pojedincima za odustajanje/odricanje terorizma i da se sigurno reintegriraju u društvo.

DDP djeluje uz postojeće zakonske procese procjene i upravljanja rizikom, kako bi se osiguralo da se postojeće djelovanje intenzivira. Slučajevi terorizma se redovno razmatraju sa ključnim akterima, kako bi se utvrdilo kako na najbolji način nastaviti upravljanje rizikom koji predstavlja određeni pojedinac i kako mu pružiti podršku u procesu rehabilitacije.²⁵⁵

251 Nima Khorrami, "Swedish Counter-Radicalization Strategies: An Overview", European Eye on Radicalization, 3. august 2019, <https://eeradicalization.com/swedish-counter-radicalization-strategies-an-overview/>.

252 Ministarstvo unutarnjih poslova Ujedinjenog Kraljevstva, "Counter-Terrorism Strategy (CONTEST) 2018", <https://www.gov.uk/government/publications/counter-terrorism-strategy-contest-2018>.

253 TPIM-ovi dozvoljavaju ministru unutarnjih poslova Ujedinjenog Kraljevstva da pojedincima nametne ograničenja putem "TPIM obavijesti", poput ograničenja kretanja, finansijskih aktivnosti i komuniciranja. Vidjeti, Terror Prevention and Investigation Measures Act collection at <https://www.gov.uk/government/collections/terrorism-prevention-and-investigation-measures-act>.

254 TEO-i, koji se primjenjuju na osobe osumnjičene za učešće u terorističkoj aktivnosti u inozemstvu, dozvoljavaju ministru unutarnjih poslova Ujedinjenog Kraljevstva da zabrani britanskim državljanima povratak kući iz druge zemlje.

255 Vidjeti "Disengagement and Desistance Programme" factsheet at <http://www.hampshirepreventboard.org.uk/wp-content/uploads/2016/05/Desistance-and-Disengagement-Programme-Factsheet.pdf>.

Za razliku od drugih segmenata nacionalne strategije CVE-a u Ujedinjenom Kraljevstvu (PREVENT), DDP je u nekim slučajevima obavezan. Kada je obavezan za pojedince koji su predmet TEO-a, TPIM-a, ili uvjetnog otpusta, nepridržavanje uvjeta može dovesti do optužbe za kršenje uvjeta ili vraćanja u zatvor. Mada je o DDP-u javnosti dostupno malo informacija, prema jednom izvještaju, 116 ljudi je učestvovalo u ovom programu u periodu između oktobra 2016. i septembra 2018. godine.²⁵⁶

SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE

Boston (državni nivo)

Uz finansijsku podršku Ministarstva državne sigurnosti SAD-a (500.000 dolara za dvije godine), Izvršni ured za javnu sigurnost države Massachusetts, u partnerstvu sa Zavorskim odjelom države Massachusetts provodi projekt sa ciljem sprečavanja eskalacije u ekstremističko nasilje i radikalizacije ranjivih pojedinaca, uz uspostavu povjerenja i jačanja otpornosti. Ovaj projekt se bavi sa 139 muškaraca koji su prepoznati kao visokorizični u pogledu nasilnog ekstremizma nakon što su oslobođeni iz zatvora zatvorenog tipa. Projekt je usmjeren na rješavanje uzroka koji su u korijenu nasilnog ekstremizma i uz priznavanje važnosti jačanja određenih zaštitnih faktora i vještina, kao što je rješavanje problema i nošenje sa sukobom na nenasilan način, u cilju promoviranja snažne i otporne zajednice. Osim toga, projekt naglašava važnost obrazovanja, pozitivni angažman u zajednici, povezivanje sa porodicom i prijateljima, te nalaženje odgovarajućeg zaposlenja.²⁵⁷

Minneapolis (javno-privatno partnerstvo)

Ovaj program koji provodi služba za uvjetni otpust okruga Minnesota u saradnji sa nevladinom organizacijom Heartland Democracy, i koji se često spominje kao prvi program deradikalizacije u Sjedinjenim Američkim Državama nastao je po nalogu federalnog sudije SAD-a, a osmišljen je uz savjetodavnu pomoć njemačkog stručnjaka za deradikalizaciju Daniela Koehlera. Od početka 2016. godine, program radi sa oko 25 nasilnih ekstremista optuženih za krivična djela povezana sa terorizmom – uključujući 12 pripadnika bijelih suprematističkih grupa. Koehler pomaže u identifikaciji faktora koji su doveli do radikalizacije pojedinaca uključenih u program i rizika da će oni ponovno prekršiti zakon, te osmišljavanju konkretnih strategija na osnovu kojih se te osobe distanciraju od radikalnih

256 James Grierson, "Extremists Living in UK under Secretive Counter-Terror Programme," *Guardian*, 5. april 2019, <https://www.theguardian.com/uk-news/2019/apr/05/extremists-living-in-uk-under-secretive-counter-terror-programme>.

257 Ministarstvo državne sigurnosti SAD-a, Ured za prevenciju ciljanog nasilja i terorizma, "Quarterly Update on Programmatic Performance FY16 Countering Violent Extremism (CVE) Grant Program Quarter 5: 1. juli - 30. septembar 2018.," https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/19_0703_cve_q4-cve-grant-program-summary.pdf.

ideologija. Učesnici programa su dobili uvjetni otpust na osnovu sudskog naloga i provode ga pod nadzorom kao zamjenu za zatvorsku kaznu. Program osigurava psihološko testiranje i savjetovanje, uz religijsko mentorstvo. Poseban naglasak je na strategijama reintegracije u zajednicu, kako bi se postigao balans između javne sigurnosti i rehabilitacije. Program nastoji ojačati veze sa članovima porodice, kako bi se osiguralo da učesnici imaju okruženje koje će im pružati podršku po povratku u zajednicu; radi s učesnicima na daljnjem obrazovanju, stručnoj obuci i planovima za zapošljavanje, kako bi se ponovno mogli osloniti sami na sebe; pomaže im u razvijanju novih društvenih mreža kako bi se distancirali od prethodnih destruktivnih utjecaja; i osigurava im mentore u zajednici, koji poznaju religiju kako bi učesnicima mogli biti savjetnici tokom nadziranog uvjetnog otpusta.²⁵⁸

---

²⁵⁸ Brandon Stahl, "Launched after Minnesota Court Cases, First U.S. Deradicalization Program Shows Promise", *Minneapolis Star Tribune*, 1. februar 2019.

OSCE-ovi izvori

“As Terrorism Trends Are Evolving, We Need to Work Together to Stay One Step Ahead: Main Message from Opening of OSCE Conference in Bratislava”, press release, 25. mart 2019, <https://www.osce.org/chairmanship/415163>.

“Chairmanship's Perception Paper: Recommendations from the 2017 OSCE-wide Counter-Terrorism Conference on Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism”, maj 2017., <https://www.osce.org/secretariat/327731?download=true>.

Countering Violent Extremism and Radicalisation that Lead to Terrorism: Ideas, Recommendations, and Good Practices from the OSCE Region, Peter Neumann 28. septembar 2017, <https://www.osce.org/chairmanship/346841?download=true>.

Declaration on Strengthening OSCE Efforts to Prevent and Counter Terrorism, 9. decembar 2016, <https://www.osce.org/cio/288176?download=true>

Ministerial Declaration on Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism, 4. decembar 2015, <https://www.osce.org/cio/208216?download=true>.

OSCE Guidebook on Intelligence Led Policing, juli 2017, <https://www.osce.org/chairmanship/327476>.

CiO, “The Chairmanship Interlaken Recommendations”, 29. april 2014., <https://www.osce.org/cio/118146?download=true>.

CiO, “The Reverse Flow of Foreign Terrorist Fighters (FTFs): Challenges for the OSCE Area and Beyond”, 10.–11. maj 2018, Rome, <https://www.osce.org/chairmanship/377557?download=true>.

Representative on Freedom of the Media, “OSCE Media Freedom Representative Welcomes Russian Supreme Court Decisions Protecting Public Discussion of Terrorism, Extremism”, saopćenje za štampu, 13. februar 2012, <https://www.osce.org/fom/88117..>

Bibliografija

Azinović, V. *Regional Report: Understanding Violent Extremism in the Western Balkans*. Extremism Research Forum. British Council. 2018. https://www.britishcouncil.me/sites/default/files/erf_report_western_balkans_2018.pdf.

Bonta, J, and D. A. Andrews, *The Psychology of Criminal Conduct*. 6th edition. Routledge. 2017. http://www.episcenter.psu.edu/sites/default/files/community/Lipsesey_Effective%20interventions%20-%202009.pdf.

Bosley, C. *Injecting Humanity: Community-Focused Responses for People Existing Violent Extremist Conflict*. Special Report. United States Institute of Peace. 2019. https://www.usip.org/sites/default/files/2019-08/20190822-sr_452-sr.pdf.

Centre for Research and Evidence on Security Threats (CREST). *Deradicalisation Programmes: An Introductory Guide*. Lancaster, UK. 2019.

Cherney, Adrian. "Evaluating Interventions to Disengage Extremist Offenders: A Study of the Proactive Integrated Support Model (PRISM)". *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*. 2018. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/19434472.2018.1495661?needAccess=true>.

——— "The Release and Community Supervision of Radicalised Offenders: Issues and Challenges That Can Influence Reintegration". *Terrorism and Political Violence*. 2018. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09546553.2018.1530661>.

Christensen, T. W, and T. Bjørge. *How to Manage Returned Foreign Fighters and Other Syria Travelers*. Research Report No. 1. Center for Research on Extremism (C-REX), University of Oslo. 2018.

City of Copenhagen, "Less Radicalisation through an Effective and Coherent Effort: Recommendations of the Expert Group to Prevent Radicalisation". 2015. <https://www.kk.dk/sites/default/files/uploaded-files/Recommendations%20of%20the%20Expert%20Group%20-%20Municipality%20of%20Copenh...pdf>

Choudhury Fink, N, S. Zeiger, and R. Bulai. *A Man's World: Exploring the Roles of Women in Countering Terrorism and Violent Extremism*. Hedayah; Global Center on Cooperative Security. http://www.globalcenter.org/wp-content/uploads/2016/07/AMansWorld_FULL.pdf.

The Commonwealth, *Supporting Families in Preventing and Countering Violent Extremism*. 2017. <http://thecommonwealth.org/sites/default/files/inline/ComSec%20CVE%20and%20Families%20Presentation.pdf>.

Cook J, and G. Vale. *From Daesh to 'Diaspora' II: The Challenges Posed by Women and Minors After the Fall of the Caliphate*. International Centre for the Study on Radicalisation. 2019. <https://icsr.info/wp-content/uploads/2019/07/ICSR-Feature-From-Daesh-to-%E2%80%98Diaspora%E2%80%99-II-The-Challenges-Posed-by-Women-and-Minors-After-the-Fall-of-the-Caliphate.pdf>.

Council of Europe. Commission for Democracy through Law (Venice Commission). “Opinion on the Federal Law on Combating Extremist Activity of the Russian Federation”. Opinion no. 660/2011. 2012.

Dean, Christopher. *Addressing Violent Extremism in Prisons and Probation: Principles for Effective Programs and Interventions*. Global Center on Cooperative Security. 2016. <https://www.globalcenter.org/publications/addressing-violent-extremism-in-prisons-and-probation>.

Eisenman, David, and Louise Flavahan. “Canaries in the Coal Mine: Interpersonal Violence, Gang Violence, and Violent Extremism through a Public Health Prevention Lens”. *International Review of Psychiatry* 29, no. 4 (August 2017): 341–49.

European Commission. *High-Level Commission Expert Group on Radicalisation (HLCEG-R). Final Report*. 2018. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-security/20180613_final-report-radicalisation.pdf.

European Commission Radicalization Awareness Network (RAN) Centre of Excellence. *Prevention of Radicalisation in Germany*. EX POST Paper. 2016.

European Parliament. *Child Returnees: Managing the Return of European Children from Jihadist Conflict Zones*. 2018. <https://alde.livecasts.eu/child-returnees-managing-the-return-of-european-children-from-jihadist-conflict-zones>

European Parliament Parliamentary Research Service. *The Return of Foreign Fighters to EU Soil: Ex-Post Evaluation*. 2018. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/621811/EPRS_STU\(2018\)621811_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/621811/EPRS_STU(2018)621811_EN.pdf)

Gielen, A. J. “Exit Programmes for Female Jihadists: A Proposal for Conducting Realistic Evaluation of the Dutch Approach”. *International Sociology*. 2018. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0268580918775586>.

Glazzard Andrew, and Martine Zeuthen. *Violent Extremism*. Royal United Services Institute. 2016. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a0895ae5274a31e00002c/Violent-extremism_RP.pdf

Global Center on Cooperative Security. *Recommendations for the Consideration of the Counter-Terrorism Committee in the Adoption of the 2018 Addendum to the Madrid Guiding Principles*. 2018. https://www.globalcenter.org/wpcontent/uploads/2018/11/18Nov28_Recommendations-Addendum-Madrid-Principles.pdf.

Global Solutions Exchange (GSX). “10 Steps to Strengthening Rehabilitation and Reintegration Efforts for Terrorism Offenders, Returning Foreign Terrorist Fighters, and Victims of Violent Extremism”. 2017. <http://www.icanpeacework.org/wp-content/uploads/2018/05/SGSX-Ten-Steps-to-Strengthening-Rehabilitation-and-Reintegration-2017.pdf>.

Hedayah and Global Center on Cooperative Security. *Thinking Outside the Box: Exploring the Critical Roles of Sports, Arts, and Culture in Preventing Violent Extremism*. Policy Brief. 2015. <http://www.hedayahcenter.org/Admin/Content/File-23201692017.pdf>.

Hemmingsen, Anne-Sophie. *An Introduction to the Danish Approach to Countering and Preventing Extremism and Radicalization*, Danish Institute for International Studies. 2015. <https://www.ft.dk/samling/20151/almdel/reu/bilag/248/1617692.pdf>.

Hertfordshire Safeguarding Children Partnership (HSCP). “The Role of the Social Worker in Tackling Violent Extremism”. Nedatirano. http://hertsscb.proceduresonline.com/pdfs/role_sw_violent_extreme.pdf.

Holmer, Georgia, and Peter Bauman. *Taking Stock: Analytic Tools for Understanding and Designing P/CVE Programs*. United States Institute of Peace. 2018.

Holmer, Georgia, and Adrian Shtuni. *Returning Foreign Fighters and the Reintegration Imperative*. Special Report. United Institute of Peace. 2017. <https://www.usip.org/sites/default/files/2017-03/sr402-returning-foreign-fighters-and-the-reintegration-imperative.pdf>.

Hummer, Liz. “Youth and Consequences: Unemployment, Injustice and Violence”. Mercy Corps. 2015. <https://www.mercycorps.org/research-resources/youth-consequences-unemployment-injustice-and-violence>.

Idris, Iffat, with Ayat Abdelaziz. *Women and Violent Extremism: Helpdesk Research Report*. GSDRC Help Desk Research Report. 2017. http://www.gsdrc.org/wp-content/uploads/2017/05/HDR_1408.pdf.

Ivan, Raluca, and Donche Boshkovski *Deradicalisation in Prisons Projects in Western Balkans*. Council of Europe. 2018. https://www.era-comm.eu/radicalisation/kiosk/pdf/seminar_4/318DT65_8_Boshkovski_Ivan.pdf.

Jackson, Brian, Ashley Rhoades, Jordan Reimer, Natasha Lander, Katherine Costello, and Sina Beaghley. *Practical Terrorism Prevention: Reexamining U.S. National Approaches to Addressing the Threat of Ideologically Motivated Violence*. RAND. 2019. <https://www.rand>

Khalil, James, and Matine Zeuthen. *Countering Violent Extremism and Risk Reduction: A Guide to Programme Design and Evaluation*. RUSI. 2016. https://rusi.org/sites/default/files/20160608_cve_and_rr.combined.online4.pdf.

Knudsen, Rita Augestad. "Measuring Radicalization: Risk Assessment Conceptualisations and Practice in England and Wales". *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*. 2018. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19434472.2018.1509105>.

Koehler, Daniel. *Understanding Deradicalization Methods, Tools, and Programs for Countering Violent Extremism*. Abingdon, UK: Routledge. 2016.

———. *Using Family Counseling to Prevent and Intervene Against Foreign Fighters: Operational Perspectives, Methodology and Best Practices for Implementing Codes of Conduct*. Middle East Institute. 2014. <https://www.mei.edu/sites/default/files/Koehler.pdf>.

Koller, Sofia. *International Tour d'Horizon of Tertiary Prevention of Islamist Extremism, InFoEx Workshop*, Berlin. German Council on Foreign Relations. 2019. <https://dgap.org/en/think-tank/publications/dgapreport/international-tour-dhorizon-tertiary-prevention-islamist>.

Lipsey, Mark. "The Primary Factors That Characterise Effective Interventions with Juvenile Offenders: A Meta-analytic Overview". *Victims & Offenders* no. 4 (2009): str. 124.–47.

Lloyd, Monica. *Extremism Risk Assessment: A Directory*. Centre for Research and Evidence on Security Threats (CREST). 2019.

Lopes, Marta, and Simon Dukic. "Repatriation of Foreign Terrorism Fighters: Cases for the West, European Eye on Radicalization." *European Eye on Radicalization*. 2019. <https://eeradicalization.com/repatriation-of-foreign-terrorist-fighters-cases-for-the-west/>.

Losel, Friedrich, and Martin. Schmucker. "The Effectiveness of Treatment for Sexual Offenders: A Comprehensive Meta-Analysis". *Journal of Experimental Criminology* no. 1 (2005): str. 117.–46. <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11292-004-6466-7>.

Mankinen, Tarja. *Proposal for Arranging Cross-sectoral Cooperation on Managing Returnees from Conflict Zones Including a Proposal for Combining NGOs' Services with the Action of the Authorities*. Finland Ministry of Interior. 2017. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/79612>.

Marsden, Sarah. *Reintegrating Extremists: "Deradicalisation" and Desistance*. New York: Palgrave. 2017.

Marsden, Sarah, Kim Knott, and James Lewis. *Countering Violent Extremism: An Introduction*. Centre for Research and Evidence on Security Threats (CREST). 2017. <https://crestresearch.ac.uk/resources/countering-violent-extremism/>

Shapiro, Jake. *Faith and Art: Innovation in CVE (blog)*. International Center for Religion and Diplomacy Blog. 2018. <https://icrd.org/faith-and-art-innovation-in-cve-opinion/>.

Shtuni, A. "Western Balkans Foreign Fighters and Homegrown Jihadis: Trends and Implications". *CTC Sentinel*, avgust 2019. <https://ctc.usma.edu/app/uploads/2019/08/CTC-SENTINEL-072019.pdf>.

Souris, Elena, and Spandan Singh. "Want to Deradicalize Terrorists? Treat Them Like Everyone Else?" *Foreign Policy*, novembar 2018. <https://foreignpolicy.com/2018/11/23/want-to-deradicalize-terrorists-treat-them-like-everyone-else-counterterrorism-deradicalization-france-sri-lanka-pontourny-cve/>.

Swedish Federal Government. "Actions to Make Society More Resilient to Violent Extremism". *Communication no. 2014/15:144*. 2015. <https://www.government.se/contentassets/ef243295e51d4635b4870963b18bfa89/actions-to-make-societymore-resilient-to-violent-extremism-2014-15-144.pdf>.

Swiss Federal Government. *National Action Plan to Prevent and Counter Radicalisation and Violent Extremism*. 2017. <https://www.news.admin.ch/news/message/attachments/50703.pdf>.

Tapley, Marina, and Gordon Clubb. *The Role of Formers in Countering Violent Extremism*. ICCT. 2019. <https://icct.nl/wp-content/uploads/2019/04/ICCT-Tapley-Clubb-The-Role-of-Formers-in-CVE-April2019.pdf>.

Uhlmann, Milena. *Evaluation of the Advice Centre on Radicalisation - Final Report*. Research Report. German Federal Office for Migration and Refugees, Research Centre – Migration, Integration and Asylum. 2017. https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/EN/Publikationen/Forschungsberichte/fb31-evaluation-beratungsstelle-radikalisierung.pdf?__blob=publicationFile.

United Nations Development Programme. *Journey to Extremism in Africa: Drivers, Incentives, and the Tipping Point for Recruitment*. 2017.

United Nations General Assembly. Seventieth Session. *Plan of Action to Prevent Violent Extremism: Report of the Secretary-General*. 2015.

United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights. "Human Rights and Counter-Terrorism: UN Special Rapporteur on the Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms While Countering Terrorism Concludes Visit to Belgium". Saopćenje za štampu, 31. maj 2018. <https://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23164&LangID=E>.

United Nations Security Council Resolution 2396. 2017.

United States Government. *National Strategy for Counterterrorism of the United States of America*. 2018.

Morton, Jesse, and Mitch Silber. *When Terrorists Come Home: The Need for Rehabilitating and Reintegrating America's Convicted Jihadists*. Counter Extremism Project. 2018. www.counterextremism.com/sites/default/files/CEP%20Report_When%20Terrorists%20Come%20Home_120618.pdf.

Ndung'u, Irene, and Mothepa Shadung. *Can a Gendered Approach Improve Responses to Violent Extremism?*. Institute for Security Studies. 2017. <https://issafrica.s3.amazonaws.com/site/uploads/aitwr-5.pdf>.

Presidency of the Council of Ministers, Lebanon. *National Strategy for Preventing Violent Extremism*. 2018. http://www.pvelebanon.org/Resources/PVE_English.pdf.

Public Safety Canada. *National Strategy on Countering Radicalization to Violence*. 2018. <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/ntnl-strtg-cntrng-rdclztn-vlnc/index-en.aspx>.

Regional Cooperation Council. "A Waiting Game: Assessing and Responding to the Threat from Returning Foreign Fighters in the Western Balkans." 2017.

Renard, Thomas, and Rik Coolsaet, eds. *Returnees: Who Are They, Why are They (Not) Coming Back and How Should We Deal with Them? Assessing Policies of Returning Foreign Terrorist Fighters in Belgium, Germany, and The Netherlands*. Egmont Paper 101. Egmont Institute. 2018.

Republic of France. "Prevent to Protect" — National Plan to Prevent Radicalisation. 2018. Richardson, C. et al. "The Role of Sport in Deradicalisation and Crime Diversion." *Journal for Deradicalization*. 2017/18.

Rosand, Eric. *Civil Society Organisations in Preventing and Countering Violent Extremism in the Western Balkans: Mapping Report*. Forum MNE. 2019. https://organizingagainste.org/wp-content/uploads/2019/02/regional_report.pdf.

Rosand, Eric, and R. Skellett. "Connecting the Dots: Strengthening National-Local Collaboration in Addressing Violent Extremism". *Lawfare (blog)*. 2018. <https://www.lawfareblog.com/connecting-dots-strengthening-national-local-collaboration-addressing-violent-extremism>.

Royal United Services Institute and CIVIPOL Conseil. *EU Operational Guidelines on the Preparation and Implementation of EU Financed Actions Specific to Countering Terrorism and Violent Extremism in Third Countries*. European Commission. 2017. https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/eu-ct-cve-guidelines-20171213_en.pdf.

RTI International. *Countering Violent Extremism: The Application of Risk Assessment Tools in the Criminal Justice and Rehabilitation Process*. 2018. https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/OPSR_TP_CVE-Application-Risk-Assessment-Tools-Criminal-Rehab-Process_2018Feb-508.pdf.

Van der Heide, Liesbeth, and Bart Schuurman. "Reintegrating Terrorists in The Netherlands: Evaluating the Dutch Approach". *Journal for Deradicalization*, no. 17, 2018/19. <http://journals.sfu.ca/jd/index.php/jd/article/view/179/134>.

Van der Heide, Liesbeth, Marieke van der Zwan, and Maarten van Leyenhorst. *The Practitioner's Guide to the Galaxy: A Comparison of Risk Assessment Tools for Violent Extremism*. International Centre on Counter-Terrorism (ICCT). 2019.

Veldhuis, Tinka. *Reintegrating Violent Extremist Offenders: Policy Questions and Lessons Learned*. Occasional Paper. George Washington University Program on Extremism. Oktobar 2015. <https://extremism.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs2191/f/downloads/Veldhuis.pdf>.

Violence Prevention Network and the RecoRa Institute. *The Art of Seeing Promise over Risk: Perspectives from the European Practice Exchange (EPEX)*. 2019. <https://www.issuelab.org/resources/35086/35086.pdf>.

Winterbotham, Emily, and Elizabeth Pearson. "Different Cities, Shared Stories: A Five Country Study Challenging Assumptions around Muslim Women and CVE Interventions." *RUSI Journal*, novembar 2016. <https://rusi.org/publication/rusi-journal/different-cities-shared-stories-five-country-study-challenging-assumptions>.

YouthPower. "Promising Practices in Engaging Youth in Peace and Security and P/CVE". September 2017. <https://static.globalinnovationexchange.org/s3fs-public/asset/document/Peace%20and%20Security%20Brief%209-21-17%20PRINT%20FINAL-OK.pdf?dV0v5HTaHk3AnPea6AL3145G5XbIJ2A0>.

**The Organization for Security and
Co-operation in Europe**

Wallnerstrasse 6
A-1010 Vienna, Austria
Tel.: +43 1 514 360

pm@osce.org
www.osce.org

Follow OSCE

